



*Masteronderzoek in het kader van  
de opleiding Fontys Hogeschool  
Theologie & Levensbeschouwing  
Door: Marc van de Giessen  
Studentnummer 1397201  
Begeleid door: Dr Eric Luijten  
Datum: 12 februari 2019  
Plaats: Amsterdam*

*DE CAMINO ALS  
MYSTAGOGISCH  
ARRANGEMENT.  
ONDERZOEK HOE EEN PELGRIM  
GELOOF OPLOOPT.*

## Voorwoord

Tien jaar na mijn eigen Camino gelopen te hebben, rond ik dit onderzoek af. Wie had kunnen bedenken dat De Camino mij zo lang zou inspireren. Ik draag de doopnaam Jacobus en heb afgelopen maanden onderzocht hoe de tocht, die ook Jacobus' naam draagt, invloed heeft op geloofsontwikkeling van pelgrims. Dit onderzoek is mijn slotstuk van de Masteropleiding van Fontys Hogescholen Theologie & Levensbeschouwing.

Dit Masteronderzoek presenteert een methode om mystagogie te duiden bij pelgrims. Het is geschreven voor alle mensen die geïnteresseerd zijn in De Camino en graag willen weten hoe dit arrangement leidt tot innerlijke groei gezien vanuit een theologisch perspectief. Voor pastorale professionals is het interessant om te leren hoe pelgrims geloof oplopen.

Ik ben dankbaar voor filmverslagen van Mark Shea, Drew Robinson en Jenneke van Genegten. Zij hebben hun vlogs online beschikbaar gesteld ter inspiratie voor ervaren en aspirant pelgrims. Het was interessant om mystagogische elementen uit hun films toe te lichten vanuit het theoretisch kader.

Mijn dank gaat uit naar de mensen die met mij meegelezen hebben en mijn onderzoek van kritiek hebben voorzien. Marie-Christianne Frans, Arjen Barel, Frans Bossink en Kim Hartog hebben mij geholpen door met een frisse blik kritische vragen te stellen. Ik ontdekte dat het leerzaam was om mijn scriptie af en toe uit handen te geven. Mijn medestudent Astrid Volders heeft mij voor en tijdens dit onderzoek met grote regelmaat aangemoedigd wanneer de moed mij in de schoenen zonk. Dank hiervoor.

Dank aan mijn begeleider Eric Luijten die mij op het hart drukte een onderwerp te kiezen dat ik echt interessant vond. Hij verstond de kunst telkens door te vragen om vervolgens treffend inhoudelijke feedback te geven. Dit hielp mij om dit onderzoek Masterwaardig te maken.

Ook ben ik dankbaar voor Sint Jacobus. De heilige die dicht bij Jezus stond tijdens zijn aardse leven. Jacobus besprak met Petrus wie de voornaamste onder de leerlingen zou zijn en viel tot drie keer toe in slaap toen hem gevraagd werd om biddend te waken. Niets menselijks was hem vreemd en daarmee is hij een heilige die tot mijn verbeelding spreekt. Ik wil daarom graag geloven dat dit onderzoek Jacobus tot vreugde stemt.

Marc van de Giessen

Amsterdam, 12 februari 2019

## Inhoudsopgave

<b>Voorwoord</b> .....	2
Inleiding .....	6
Probleemstelling.....	7
Vraagstelling.....	7
Doelstelling.....	8
Verantwoording over de opzet van het onderzoek .....	8
Hoofdstuk 1: De Camino.....	13
1.1 Sint Jacobus .....	13
1.1.1 Bijbel.....	14
1.1.2 Legenden .....	14
1.2 De rituelen.....	15
1.3 Plaats en ritueel.....	17
1.4 Pelgrims .....	18
1.5 Autoriteit .....	19
1.6 Conclusie wat De Camino is.....	20
Hoofdstuk 2: Wat er gebeurt als mystagogie plaatsvindt.....	22
2.1 Mystagogie binnen de christelijke traditie.....	22
2.1.1 Patristieke mystagogie .....	23
2.1.2 Hedendaagse mystagogie - zelfervaring .....	24
2.1.3 Hedendaagse mystagogie - geloofsgemeenschap .....	25
2.2 Mystagogisch proces .....	26
2.2.1 Het aanreiken van een christelijke werkelijkheidsvisie.....	27
2.2.2 Het wekken van een spirituele ervaring.....	27
2.2.3 Het duiden van de spirituele ervaring.....	28
2.3 Wie er bij mystagogie betrokken zijn .....	29
2.3.1 Geloofsgemeenschap .....	29
2.3.2 Mystagoog.....	30
2.3.3 De myste.....	31
2.3.4 God .....	31
2.4 Conclusie wat mystagogie is.....	31
Hoofdstuk 3: De betekenisgeving van De Camino .....	33
3.1 Pelgrimsaanbod.....	33
3.1.1 Voorbereiding.....	34

3.1.2 Tijdens De Camino .....	35
3.1.4 Na De Camino .....	36
3.2 Het proces van betekenisgeving.....	36
3.2.1 Het aanreiken van een werkelijkheidsvisie van De Camino.....	37
3.2.2 Het wekken van de innerlijke ervaring.....	38
3.2.3 Het duiden van de innerlijke ervaring .....	39
3.3 Wie er betrokken zijn .....	40
3.3.1 Gemeenschap.....	40
3.3.2 Mystagoog.....	40
3.3.3 De pelgrim .....	41
3.3.4 God .....	42
3.3.5 Sint Jacob.....	42
3.4 Opname in de gemeenschap.....	43
3.5 Conclusie betekenisgeving door pelgrims.....	43
Hoofdstuk 4: De Camino als mystagogisch arrangement .....	46
4.1 De Camino- doorgeven van geloof en levenshouding .....	47
4.1.1 Aanreiken van een Camino werkelijkheidsvisie .....	47
4.1.2 Het wekken van een innerlijke ervaring.....	47
4.1.3 Het duiden van een innerlijke ervaring .....	48
4.2 De Camino – opname in de gemeenschap.....	49
4.2.1 Voorbereiding.....	49
4.2.2 Tijdens De Camino .....	50
4.2.3 Na De Camino .....	50
4.3 Wie zijn er betrokken bij mystagogie in De Camino .....	50
4.3.1 Gemeenschap.....	50
4.3.2 Mystagoog.....	51
4.3.3 De pelgrim .....	51
4.3.4 God .....	51
4.4 Verschil tussen een mystagogisch arrangement en De Camino .....	52
4.4.1 Bemiddeling Drie-Ene God .....	52
4.4.2 Mate van mystagogische diepgang .....	52
4.4.3 Voorwaarde van opname .....	54
4.4.4 Commitment .....	54
4.5 Conclusie De Camino als mystagogisch arrangement.....	54

Hoofdstuk 5: De Camino als mystagogisch arrangement in de praktijk .....	56
YouTube documentaires .....	56
Mystagogie in De Camino.....	57
5.1 Mystagogisch observatiesheet.....	57
1) Voorwaardenscheppende kenmerken.....	57
2) Doorgeven van geloof en levenshouding.....	58
3) Lagen in mystagogie.....	59
4) Opname in de gemeenschap.....	59
5.2 Camino de Santiago Documentary Film - The Way.....	60
1) Voorwaardenscheppende kenmerken.....	60
2) Doorgeven van geloof en levenshouding.....	61
3) Lagen van mystagogie .....	61
4) Opname in de gemeenschap.....	62
5.3 Camino de Santiago documentary, a journey of the mind .....	62
1) Voorwaardenscheppende kenmerken.....	62
2) Doorgeven van geloof en levenshouding.....	62
3) Lagen van mystagogie .....	63
4) Opname in de gemeenschap.....	63
5.4 The Writer's Vlog: Pilgrimage to Santiago de Compostella 2018.....	64
1) voorwaardenscheppende kenmerken .....	64
2) Doorgeven van geloof en levenshouding.....	64
3) Lagen van mystagogie .....	65
4) Opname in de gemeenschap.....	65
5.5 Conclusies hoe mystagogie herkenbaar wordt in de documentaires .....	65
1) Voorwaardenscheppende kenmerken.....	66
2) Doorgeven van geloof en levenshouding.....	66
3) Lagen van mystagogie .....	67
4) Opname in de gemeenschap.....	67
Hoofdstuk 6: Samenvatting van het Masteronderzoek .....	68
Ten slotte.....	70
Annex 1 Camino de Santiago Documentary Film - The Way.....	2
Annex 2 Camino de Santiago documentary, a journey of the mind .....	5
Annex 3 The Writer's Vlog: Life lessons from pilgrims .....	8
Bibliografie .....	2

## Inleiding

In 2009 liep ik de pelgrimstocht naar Santiago de Compostella, De Camino. Ik liep 36 dagen aaneengesloten vanaf het Franse St. Jean Pied de Port, aan de voet van de Pyreneeën, en had als eindbestemming het graf van Sint Jacob, in Spanje. Dit is een voettocht van bijna 800 kilometer.

Als pelgrim loop je alleen en tegelijkertijd samen, met andere pelgrims. Een pelgrim kent de ervaring om teruggeworpen te zijn op zichzelf en losgemaakt te worden van het normale bestaan. Een pelgrim bezoekt met pijnlijke voeten kloosters en kerken, voelt zich vaak opgenomen in de mooie vergezichten, verstilt bij de saaie wandelingen door industriegebieden, lacht om en ergert zich aan snurkende pelgrims in de gemeenschappelijke slaapruidtes. Iedere pelgrim kent deze ervaringen en geeft daar op zijn eigen wijze betekenis aan.

De betekenis van de bezochte plekken en de tocht wordt overgedragen door pelgrims onderling. Bovendien zijn allerlei wetenswaardigheden over deze tocht te lezen in wandelgidsen. Pelgrims moedigen elkaar aan om aan de rituele handelingen deel te nemen. De levenshouding om een goede pelgrim te zijn slijt zodoende langzaam in. Het is als het ware een inwijding.

Pelgrims ontvangen informatie en aanmoediging van de mede-pelgrims, de thuisbasis en herbergiers. De Camino geeft je niet wat je wilt, maar wel wat je nodig hebt. Wie durft te verdwalen vindt nieuwe wegen. In de herberg wordt er gegeten en naar elkaar geluisterd. Oordelen worden uitgesteld en je doet afstand van het normale leven. Zo ontstaat het gevoel om in het nu te leven, om dankbaar te zijn en ontvankelijk te worden voor wat er op je pad komt.

Er ontstaat onderweg vaak een hechte groep – ook het lopende dorp genoemd - die elkaar respecteert en aanzet tot wederzijdse betrokkenheid. Pelgrims zijn bereid elkaar advies te geven en antwoord te geven op vragen als: hoe doe je de was als het dagenlang regent? Hoe blijf je gemotiveerd het pad volgen en hoe communiceer je met de thuisbasis? Pelgrims noemen het unieke gevoel van de tocht het 'Camino virus'. Je wordt er allemaal mee besmet. Je wordt bovengemiddeld ontvankelijk voor antwoorden die De Camino je geeft. Iedere pelgrim wordt opgenomen als mede-pelgrim; de verschillen tussen afkomst, geloof en economische status vallen weg.

De pelgrimstocht is naast een letterlijke wandeltocht ook een innerlijke tocht. Het is een pad van bezinning, reflectie, bewustwording en ontvankelijk worden. Die ervaring is mijns inziens religieus, ook al herkennen sommigen dit niet altijd als zodanig. Religieus in de zin van 'een betekenisvolle verbinding maken'. De Camino bergt een religieus aspect in zich, door de pelgrim opnieuw betekenis te geven aan zichzelf, de ander, de wereld en aan het transcendente.

Er is een verrassende overeenkomst te zien met geloofsbemiddeling zoals ik het ken vanuit het katholieke geloof. Ook hier is sprake van een innerlijke tocht en het leren je te verhouden tot jezelf, de ander, de wereld en het transcendente. En ook hier wordt door herhaling een levenshouding ingesleten. In de geloofsopvoeding wordt er immers gestreefd

naar ontwikkeling tot een persoonlijk, authentiek geloof en naar het verwerven van een plek in de geloofsgemeenschap.

Bij de voorbereiding van dit Masteronderzoek kwam ik veel academische debatten over De Camino tegen. Ook was en is er veel media-aandacht voor De Camino in kranten en tijdschriften; het onderwerp is populair. Ik heb mij als theoloog en voorganger dikwijls vragen gesteld als 'op welke wijze geven pelgrims betekenis aan hun tocht?', 'is hier sprake van ingewijd worden in een geheim (mysterie)?' en 'kan De Camino theologisch verklaard worden vanuit het standpunt van een mystagoog?' Deze vragen zijn het vertrekpunt van dit onderzoek.

### **Probleemstelling**

Een pastor of voorganger is een mystagoog, dat wil zeggen dat hij menselijke ervaringen religieus kan duiden door pastorale begeleiding, catechese en overwegingen in de liturgie. Het probleem is dat pastores dit onvoldoende lijkt te lukken, getuige het vergrijzen van de gemeenschap en het afnemende aantal leden (Bernts & Berghuijs, 2016, pp. 97-114).

Tegelijkertijd neemt het aantal mensen dat op pelgrimages gaat toe. Hedendaagse pelgrims beschrijven De Camino als een unieke ervaring. Jelle Wiering heeft een masterscriptie geschreven vanuit Filosofie en Religiewetenschappen (Universiteit Utrecht), waarin hij verslag doet van hoe de unieke ervaring van pelgrims wordt geconstrueerd tijdens het lopen van De Camino (Wiering, 2015).

We weten als theologen weinig over de innerlijke tocht van de hedendaagse pelgrims. Hoe verhoudt die innerlijke ervaring zich bijvoorbeeld tot het ingewijd worden in een geheim zoals we dat kennen van de geloofsopvoeding, aangeduid met het begrip mystagogie?

De katholieke theoloog Annemieke de Jong- van Campen heeft een mystagogisch instrumentarium ontwikkeld. In haar proefschrift 'Mystagogie in werking' heeft zij het proces van menswording en gemeenschapsvorming in de christelijke inwijding onderzocht (de Jong- van Campen, 2009). In deze masterscriptie zullen de bevindingen van Wiering en De Jong- van Campen helpen bij het onderzoeken in welke mate De Camino een mystagogische vorm is en of de betekenisgeving gekarakteriseerd kan worden als mystagogisch. Dit Masteronderzoek komt voort uit een persoonlijke interesse en een kennisverlegenheid met het thema.

### **Vraagstelling**

In welke mate is de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims die deelnemen aan De Camino te karakteriseren als mystagogie?

## Doelstelling

Het antwoord op de onderzoeksvraag biedt inzicht in hoe het ondernemen van de pelgrimstocht leidt tot persoonlijke geloofsontwikkeling en verwelcoming in de groep van pelgrims. Bovendien zal getracht worden te achterhalen met welke theologische taal dit geduid kan worden.

## Verantwoording over de opzet van het onderzoek

Om de onderzoeksvraagstelling te kunnen beantwoorden, worden er een aantal deelvragen beantwoord.

- 1) Wat gebeurt er als mystagogie plaatsvindt?
- 2) Wat is De Camino?
- 3) Hoe werkt en uit zich de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims?
- 4) In welke mate is De Camino een mystagogisch arrangement?
- 5) Hoe kan er mystagogie herkend worden in de praktijk van De Camino?

In het eerste hoofdstuk wordt het decor van De Camino onderzocht. Hiervoor zal gebruik worden gemaakt van een thematische verkenning en dit wordt aangevuld met bevindingen uit literatuur en websites.

Om de tocht en heilige plaats te beschrijven, wordt gebruik gemaakt van de thematische verkenning van rituelen die Paul Post toepast op het Wonder van Dokkum (Post, 2000, p. 14). De katholieke theoloog Paul Post is hoogleraar Rituele Studies aan de Theologische Faculteit Tilburg en zit in de stuurgroep van De Camino academie, het academisch platform dat kennis rondom De Camino wil bundelen, ontwikkelen en delen (Simmelink, 2018).

De thematische verkenning biedt als het ware een kader om het exterieur van De Camino te onderzoeken. Er wordt gebruik gemaakt van websites, reisverhalen, reisgidsen en literatuur om een gedegen overzicht te krijgen van de geschiedenis, de route en de rituelen van De Camino.

Pelgrims zijn mannen en vrouwen. In dit onderzoek gebruik ik de pelgrim mannelijk tenzij het expliciet om een vrouw gaat. De keuze is gemaakt om de leesbaarheid te vergroten.

De masterscriptie van Jelle Wiering, *De Unieke Camino, Een onderzoek naar de constructie van een authentieke pelgrimage naar Santiago de Compostella*, beschrijft de pelgrimstocht vanuit een godsdienstwetenschappelijk perspectief (Wiering, 2015). Zijn onderzoeksvraag was: 'Hoe geven mensen betekenis aan ruimte en wat kunnen wij als wetenschappers hiervan leren?' Wiering helpt om de context van De Camino te onderzoeken.

De Camino is een arrangement waar gewandeld wordt op een route door prachtige landschappen, waar pelgrims naar binnen keren en het leven overdenken, waar verhalen, legenden en wijsheden worden doorverteld, in herbergen wordt gegeten en overnacht. Een



route met sacrale uitstraling die rituele handelingen biedt. Hoofdstuk 1 eindigt met het antwoord op de vraag welke autoriteit hedentendage bepalend is voor De Camino.

Hoofdstuk 2 leidt het begrip mystagogie in. Het beschrijft hoe de gemeenschap het geloof overdraagt en geloofsleerlingen opneemt. Het gaat in op wat mystagogie is en wie erbij betrokken zijn. Immers, om de vraagstelling te kunnen beantwoorden zal duidelijk moeten worden wat mystagogie is.

In deze masterscriptie wordt mystagogie onderzocht vanuit de werking van mystagogie, de invalshoek van het proefschrift van Annemieke de Jong- van Campen (de Jong-van Campen, 2009). De Jong- van Campen is een katholiek theoloog, gepromoveerd aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg. Zij biedt geestelijke begeleiding, spirituele coaching en doceert. In haar dissertatie ontwikkelde zij een wetenschappelijk instrumentarium van mystagogie. De Jong- van Campen is door haar proefschrift de wetenschappelijke autoriteit op het gebied van mystagogie in Nederland. Daarom is zij een belangrijke bron voor deze Masterscriptie.

Het instrumentarium van De Jong -van Campen toont de stappen die gezet worden in het mystagogisch proces. Het pedagogische model bij geloofsoverdracht en opname in de gemeenschap bestaat uit drie stappen: het aanreiken van een christelijke werkelijkheidsvisie (1), het wekken van een spirituele ervaring (2) en het duiden van deze ervaring (3). Precies dit is nodig om te bepalen of de betekenisgeving van pelgrims van De Camino al dan niet mystagogisch te beschouwen is.

In hoofdstuk 3 wordt de seculiere betekenisgeving van hedendaagse pelgrims onderzocht. Hiervoor wordt naast het instrumentarium van De Jong van Campen gebruikt gemaakt van het onderzoek van Wiering, De Lange en besloten Facebookgroepen, hieronder verder voorgesteld. .

De opbouw van hoofdstuk 2 (mystagogie) is congruent aan hoofdstuk 3 (seculiere betekenisgeving), omdat het gebruik van het instrumentarium van De Jong- van Campen. Deze opbouw maakt het makkelijker om de betekenisgeving in het algemeen te vergelijken met mystagogie in het bijzonder.

Eerst wordt onderzocht hoe het Camino-gedachtengoed wordt overgedragen en eigen gemaakt. Hier wordt bekeken hoe de innerlijke ervaringen van de hedendaagse pelgrims passen binnen het theoretisch kader van De Jong- van Campen. Deze opzet is gekozen omdat wordt onderzocht of er eenzelfde wijze betekenisgeving bij Camino plaatsvindt als bij mystagogie in christelijke perspectief.

Bij geloofsinwijding wordt er een werkelijkheidsvisie aangereikt om een persoonlijke ervaring te wekken en te duiden (de Jong-van Campen, 2009). *Mutatis mutandis (nadat veranderd is wat veranderd moet worden)* geldt voor de inwijding van pelgrims. Ervaren pelgrims dragen een werkelijkheidsvisie aan. Pelgrims, lopend, fietsend of te paard,

ontwikkelen op deze manier hun eigen werkelijkheidsvisie over De Camino. Nieuwe pelgrims worden ook opgenomen in de gemeenschap van bestaande pelgrims.

Naast De Jong van Campen wordt er ook gebruik gemaakt van het masteronderzoek van Jelle Wiering naar 'Religies in hedendaagse samenlevingen' (Wiering, 2015). Hij richt zich in zijn onderzoek op de constructie van een authentieke pelgrimage van hedendaagse pelgrims die de route naar Santiago de Compostella ondernemen. Wierings onderzoek wordt in dit onderzoek gebruikt om de innerlijke groei in de kennisoverdracht en betekenisgeving te ontrafelen.

De Masterscriptie van Wiering duidt de betekenisgeving niet theologisch en wat dat betreft is er een verschillend uitgangspunt tussen de masterscriptie van Wiering en dit onderzoek. Het verschil uit zich in het gebruik van het begrip God in de sociale wetenschappen en de theologie. De theologie vraagt naar God en alles onder het opzicht van God. Binnen de sociale wetenschappen wordt God als zelfstandig wezen niet erkend maar slechts besproken als een fenomeen dat voortkomt uit het menselijke wezen en de menselijke cultuur.

Dit onderliggende onderzoek wordt gedaan vanuit de theologie. Derhalve wordt het bestaan van God verondersteld en worden gebeurtenissen waargenomen vanuit een christelijke werkelijkheidsvisie. Het onderzoek van Wiering zal dus vanuit dit perspectief worden geïnterpreteerd.

Om de betekenisgeving van De Camino te begrijpen, wordt ook het boek van Frits de Lange, *Heilige Onrust, een pelgrimage naar het hart van religie* aangevoerd (Lange, 2017). De Lange is hoogleraar Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen. Hij schrijft over de pelgrimservaringen van het Heilige, verkregen uit pelgrimsdagboeken en interviews, die als het ware onderdak zoeken in nieuwe woorden, gemeenschappen en rituelen. Hij stelt dat religie zowel fysieke praktijk en gedrag zijn, als handeling en ritueel.

De Lange probeert de ervaringen van pelgrims te verbinden met het oorspronkelijke Joods-christelijk gedachtengoed, die hem helpen om dichter bij het kloppend hart van de eigentijdse pelgrims te komen. Bijvoorbeeld de aanname dat er 'iets' is waardoor we de ene voet voor de andere willen blijven zetten. De niet te stillen onrust die dat teweegbrengt, noemt De Lange heilig.

Verschillende Facebookgroepen vormen een andere bron van informatie, in het bijzonder Camino de Santiago – NGSJ en de Sint Jacob groep. Dit zijn actieve, besloten groepen met duizenden leden die ervaren pelgrims en nieuwelingen van allerhande informatie voorzien. Een Facebookgroep kan openbaar, besloten of geheim zijn: bij een besloten groep moet een Facebookgebruiker toestemming vragen om lid te kunnen worden. De beheerders bepalen aan de hand van gestelde criteria of iemand lid mag worden. In het geval van de groep Camino de Santiago- NGSJ wordt de vraag gesteld of je een ervaren of aspirant pelgrim bent. Op de besloten pagina's verschijnen blogs, discussies, links naar relevante websites en

praktische informatie. De informatie is van belang om deelvraag 'Hoe werkt en uit zich de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims?' te kunnen beantwoorden.

De bevindingen van Wiering, De Lange en Facebookgroepen zullen enerzijds de deelvraag beantwoorden en zijn anderzijds de opmaat naar hoofdstuk 4. Want ook in hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van het instrumentarium van De Jong- van Campen, en beantwoordt op basis van de eerste drie deelvragen de vraag in welke mate De Camino een mystagogisch arrangement kan zijn. Het beschrijft hoe en door wie geloof en levenshouding wordt overgedragen en op welke wijze pelgrims worden opgenomen in de gemeenschap.

De Camino ondergaan draagt bij aan bezinning, reflectie, bewustwording en een bovengemiddeld ontvankelijke houding voor antwoorden. Het leert symbolisch bewustzijn. Tijdens de tocht groeit een pelgrim in zowel fysiek, emotioneel als spiritueel bewustzijn. Het gaat hier om innerlijke groei van de gehele mens.

De Camino leidt tot een zelfervaring en dat blijkt de opstap naar het opnieuw verhouden tot zichzelf, tot anderen en tot het transcendente. De zelfervaring leidt tot een nieuw zelfverstaan. Het vierde hoofdstuk toont de overeenkomsten met en verschillen tussen de informatie-overdracht en de betekenisgeving van De Camino en mystagogie in christelijk perspectief.

In hoofdstuk 5 wordt onderzocht of mystagogie in de praktijk kan worden waargenomen in De Camino aan de hand van drie filmverslagen over De Camino. Het praktijkonderzoek baseert zich op documentaires afkomstig van YouTube. Dit is een website waar gebruikers kosteloos video's kunnen plaatsen en bekijken. YouTube behoort tot de top 3 van meest bezochte websites wereldwijd. Per dag worden er ongeveer 300.000 nieuwe video's geplaatst. Omdat de films verifieerbaar zijn is het een geschikte bron (van Gils, T, 2018).

De keuze om documentaires te onderzoeken is gelegen in de groeiende populariteit van het op video vastleggen van de pelgrimage en daarmee de toenemende mate waarin het publiek wordt meegenomen in het unieke van de tocht. Zowel de landschappen, de rituele handelingen, de herbergen als de innerlijke ervaringen worden expliciet getoond en gedeeld. De kijker ziet als het ware De Camino gebeuren. Reden genoeg om de documentaires en vlogs te bestuderen op de mate van mystagogiek. Om mystagogie te herkennen in de filmverslagen is een observatiesheet ontwikkeld op basis van het theoretisch kader van De Jong- van Campen.

Deze mystagogische observatiesheet is ontwikkeld om alle filmverslagen op een eenduidige wijze te kunnen vergelijken.

Hoofdstuk 6 geeft een inhoudelijke samenvatting van het beantwoorden van de centrale onderzoeksvraag. Het beantwoordt de hoofdvraag op basis van de beantwoorde deelvragen van dit Masteronderzoek. Er volgt dus een antwoord in welke mate de informatie-overdracht en de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims die deelnemen aan De Camino te karakteriseren is als mystagogie.

Dit Masteronderzoek biedt hiermee een beargumenteerde methode om mystagogie te herkennen bij pelgrims die De Camino ondernemen. Dit onderzoek valt onder een gefundeerde theoriebenadering, omdat er gebruik wordt gemaakt van tenminste twee wetenschappelijke bronnen. Voor dit onderzoek is er gekozen voor een interpretatieve onderzoeksopvatting (D.B.Baarda, 2013, p. 59).

## Hoofdstuk 1: De Camino

De pelgrimsroute naar Santiago de Compostella wordt ook wel De Camino, Sint Jacobsroute of Jacobsweg genoemd. El Camino betekent 'de weg' in het Spaans. De Camino is een web van routes die leiden naar het graf van de apostel Jakobus de Meerdere in Santiago de Compostella in Spanje. Het bekendste wandelpad is De Camino Frances die op een knooppunt bij het Franse stadje St. Jean Pied de Port begint. Santiago de Compostella is naast Rome en Jeruzalem een klassiek christelijke bedevaartsplaats.

Dit hoofdstuk heeft ten doel te begrijpen waarin pelgrims zich bewegen. In het eerste hoofdstuk wordt de deelvraag 'wat is De Camino?', onderzocht. Wat wordt verstaan onder deze tocht en wat is de oorsprong van deze pelgrimsroute? Wie bepaalt wat De Camino is en wat is kenmerkend voor deze routes? In dit hoofdstuk wordt als het ware het decor beschreven waarin de pelgrim zijn tocht onderneemt.

Het hoofdstuk gebruikt een thematische verkenning als onderzoeksmethode zoals Paul Post, hoogleraar Rituele studies bij de Theologische Faculteit Tilburg, deze toepast op het Wonder van Dokkum (Post, 2000, p. 14). Deze methode is gebaseerd op de onderwerpen die relevant zijn voor het beantwoorden van de deelvraag. Het onderzoekt wie Sint Jacobus is, welke tradities verbonden zijn met de tocht. Het biedt een beschrijving van pelgrims en de autoriteiten die zich met De Camino hebben bezig gehouden

Er wordt gebruik gemaakt van de volgende bronnen: pelgrimsverhalen, studiegidsen, de eerder aangehaalde masterscriptie van Wiering, en websites.

Pelgrimsverhalen geven inzicht in de tocht. Zo blijkt het verhaal van Herman Vuijsje, in *Pelgrim zonder God* (Vuijsje, 1990), een standaard boek over De Camino aangezien het in de door mij onderzochte literatuur vaak wordt aangehaald. Zijn boek is zo populair dat het in 2018 opnieuw is uitgegeven. Ook het boek *Losgelopen woorden* van missionaris en emeritus hoogleraar filosofie Hans Burgman was een inspiratiebron bij het krijgen van inzicht en verborgen verbanden (Burgman, 2000). De ervaringen van pelgrims geven aan wat belangrijk wordt gevonden aan de pelgrimstocht.

Er zijn veel reisgidsen in omloop die pelgrims helpen bij de tocht. In Nederlands is de ANWB wandelgids bekend (Hollhuber, 2012). De gids vertelt per etappe de geschiedenis van De Camino en andere wetenswaardigheden. De gids heeft routebeschrijvingen, gedetailleerde kaarten en hoogteprofielen met afstanden en looptijden. Gidsen zoals deze zijn ook een relevante bron om De Camino te onderzoeken.

### 1.1 Sint Jacobus

Wie was Sint Jacob? Er is een Bijbels antwoord en er zijn legendes over hem. Bovendien zijn er in Spanje tradities gevormd rondom zijn persoon die doorwerken tot de dag van vandaag,

in verhalen en rituelen. Antwoorden op deze vraag zijn belangrijk om mee te nemen om zo de betekenisgeving van pelgrims te begrijpen.

### 1.1.1 Bijbel

Jacobus de Meerdere, ook wel de Jacobus de Oudere genoemd, was een van de twaalf apostelen van Jezus. Jacobus was volgens de overlevering de zoon van de visser Zebedeüs en de broer van de apostel Johannes. Zij waren de eerste leerlingen van Jezus, zoals te lezen is in Mattheus 4. Jacobus, Petrus en zijn broer Johannes worden gezien als de drie belangrijkste discipelen. Zij werden door Jezus meegenomen bij de verheerlijking op de berg, zoals te lezen is in Mattheüs 17:1-2. Jezus heeft hen de bijnaam 'Zonen van de donder' gegeven, aldus Marcus 3:16.

Uit de Bijbelse verhalen blijkt dat Jacobus aanwezig was bij verschillende genezingen en bij de opwekking van Jairus' dochtertje. In Mattheüs 26 wordt opgetekend hoe Jacobus niet wakker blijft wanneer Jezus in doodsnood is in Getsemane en Jezus Jacobus driemaal vraagt om wakker te blijven. In het jaar 44 (Mink, W, ND) werd de apostel Jakobus onthoofd zoals te lezen is in Handelingen 12:1-2.

Jacobus is volgens de Bijbelse overlevering door Jezus zelf verkozen tot zijn bijzondere leerling. Hij maakte Jezus' wonderen als genezingen en transfiguratie mee. In Marcus 9:33 staat geschreven dat Jacobus en Petrus discussies voeren over wie de voornaamste leerling is. Jacobus is daarom een Bijbelse leerling van Jezus met menselijke eigenschappen, één waarmee je je als gelovige kan identificeren.

### 1.1.2 Legendes

Volgens een legende heeft Jacobus in Spanje gepredikt en is hij daarna in Palestina onthoofd. Uit een vergelijking van verschillende bronnen op internet komt echter naar voren dat de periode van Jacobus' prediking in Spanje historisch omstreden is. Op de website 'Catherijneverhalen', het digitale platform van het museum Catherijneconvent, staan persoonlijke verhalen beschreven. Hans Rottier heeft hier een relaas geplaatst over de historiciteit en de verborgen propaganda en politiek in de legendes.

In de 8e eeuw verschijnt in een Latijnse versie van de apostelgeschiedenis (Breviarium Apostolorum) het verhaal dat Jacobus gepredikt heeft in het westen van Spanje. Jacobus kwam om door het zwaard van Herodes en werd begraven in Achaia marmorica, wat later Compostella werd genoemd.

*Het bericht van de prediking van Jacobus in het westen van het Iberische schiereiland, is in Spanje bekend vanaf de 8e eeuw. Dit is af te lezen aan een liturgische hymne, in Noordwest-Spanje opgesteld door de monnik Beatus van Liebana. De hymne, ter ere van koning Mauregatus van Asturië (783-788), leert meer over de datering en houdt ook een zekere mate van associatie in van Jacobus met de strijd tegen de oprukkende islam. In deze hymne wordt de apostel tutor, de beschermer, en patronus vernulus,*

*hulpvaardig beschermheer, van Spanje genoemd. Deze twee elementen zullen in de latere Jacobustraditie nadrukkelijk terugkomen. (Rottier, sd)*

Er is dus een oude bron, maar geen historisch bewijs te vinden dat Jacobus in Spanje is geweest. Verhalen melden dat Jacobus zo'n zeven jaar heeft doorgebracht in Spanje voordat hij terugkeerde naar Jeruzalem. De overlevering getuigt dat Jacobus' volgelingen zijn lichaam in een stenen boot vervoerden, via de haven Joppa (een oude havenstad in Israël) naar Galicië, de regio van Spanje waar Santiago de hoofdstad van is. Jacobus zou aan de voet van de Libredon begraven zijn (St-Jacobsgilde, sd). Op deze plek verrees later de basiliek.

## 1.2 De rituelen

Hoewel Sint Jacobus voor de moderne pelgrim geen prominente rol speelt in hedendaagse dagboeken en verhalen over De Camino, is de oorsprong wel van belang. Jacobus is impliciet aanwezig door de afbeeldingen en de verhalen die de pelgrim tegenkomt op de route en de pelgrimage is naar hem vernoemd. Jacobus is zo een symbool van De Camino.

Er zijn door de eeuwen heen talloze legendes rond Jacobus ontstaan en op papier gezet. Er zijn verschillende legendes over Sint Jacob te vinden in reisgidsen en op websites. Die legendes zetten de pelgrimage en de daaruit voortvloeiende symboolhandelingen in gang. De verhalen zijn door de eeuwen heen vervlochten en maken deel uit van het culturele erfgoed van De Camino.

De route kent talrijke rituele handelingen voor pelgrims. De rituelen variëren van het bezoeken van kerken en kapellen die gewijd zijn aan de Heilige Jacobus, tot aan het dragen van een steen in een reistas, om die vervolgens bij het Cruz de Ferro, het ijzeren kruis in het plaatsje Foncebadón, achter te laten. Veel pelgrims dragen een steen mee als teken van hun persoonlijke last. Door met de steen in de hand te denken aan hun problemen wordt gezegd dat de problemen aan de steen worden overgedragen. Door de steen vervolgens weg te werpen, kunnen pelgrims hun problemen achter zich laten.

De rituelen op De Camino zijn verbonden met specifieke plekken van de tocht. Van een bad nemen in een lokaal riviertje, tot het bijwonen en aanschouwen van het enorme zilveren wierookvat-ritueel in de kathedraal in Santiago.

De gebruiken en verhalen worden tot vandaag de dag aan elkaar doorverteld; velen hiervan zijn opgetekend in reisgidsen (Hollhuber, 2012). Maar ook bij kloosters, in kapellen, in herbergen en onderweg wordt hier met elkaar over gesproken (Zusters OLV van Bunderen, N.D.).

In de Middeleeuwen was de tocht naar Santiago de Compostella een religieuze daad die bij het geloofsleven hoorde. Pelgrims gingen op reis om boete te doen, de heilige Jacobus te eren en gunsten af te smeken.

De ondertitel in het dagboek van Hans Burgman is *Voetnoten bij een kleine dood*. Burgman legt "de kleine dood" uit in een interview met het Nederlandse Sint Jacobsgenootschap. De term verwijst naar de keuze voor criminelen om de dood- of celstraf te ontlopen door de tocht naar Santiago te lopen. In België bestaat tot op vandaag een organisatie die met jeugddelinquenten onder begeleiding De Camino lopen. Zoals geschreven staat in *Pilgrimage as a way to deal with vulnerable youths. What can we learn from Oikoten?* (Houtteman, 2017) Voor deze jongeren betekent deze pelgrimstocht een laatste kans. Indien ze de tocht tot een goed einde brengen, krijgen ze de garantie door de jeugdrechter vrijgesproken te worden. De kleine dood kent echter vooral een overdrachtelijke betekenis: de oude 'ik' van de pelgrim gaat een beetje dood om een nieuwe 'ik' te worden (Nederlandse Sint Jacobsgenootschap, N.D.)

Door alle eeuwen heen hebben tradities en verhalen zich aangepast aan de tijdsgeest.

*Pas in 1948, een jaar dat door de paus werd uitgeroepen tot 'heilig jaar', werd de pelgrimage door de katholieke kerk weer gepropageerd. De eerste reacties op deze 'reclame' voor de pelgrimage naar Santiago kwamen uit Frankrijk. Een groep historici die werkte voor het nationale archief van Parijs, begon met het bestuderen van de pelgrimage en zij kunnen volgens Dennett gezien worden als de pioniers van de studie naar pelgrimage (Wiering, 2015, p. 53).*

De betekenis van de traditie verandert in de loop der tijd. Hein Bisterbosch, schrijft in zijn Pre-master scriptie Religiewetenschappen over de traditionele wending in pelgrims in de afgelopen 25 jaren.

*In de periode van 1989 tot 2015 is het karakter en beeld van de Nederlandse pelgrims op De Camino naar Santiago de Compostella veranderd. De uitingen van het rooms-katholieke leven zijn gaandeweg verdwenen. Zoals Quartier (2010) beschrijft, het zoeken naar zichzelf en de spirituele kern in de eigen persoon is daarentegen sterk op gang gekomen. De Camino naar Santiago is een pelgrimage van de "weg" waarbij de heling van de ziel belangrijker is dan de heling van het lichaam zoals in Fatima en Lourdes.*

*De pelgrims op De Camino voelen zich verbonden met elkaar omdat zij allen dezelfde ontberingen meemaken en tijdelijk in een andere werkelijkheid verblijven... De Camino is in de periode 1989 – 2015 geëvolueerd van een religieus en cultureel geïnspireerd proces naar een persoonlijke zoektocht naar zichzelf met uiteenlopende fysieke en spirituele elementen. (Bisterbosch, 2015)*

De traditie rond De Camino kende en kent zodoende gedurende de afgelopen eeuwen vele uitdrukkingsvormen. Dit is treffend verwoord door Herman Vuijsje in de Groene:



*Geen ander christelijk arrangement wist zich zo virtuoos aan te passen aan de wisselende geloofs- en gemoedsstemmingen in de westerse wereld als de pelgrimsroute naar Santiago de Compostella* (H. Vuijsje, 2018).

De fysieke, emotionele en spirituele ervaringen van pelgrims zijn dus onlosmakelijk verbonden met de pelgrimsroute. De ervaringen worden gewekt door het arrangement.

### 1.3 Plaats en ritueel

Welke betekenis wordt aan de route zelf toegedicht? Zowel Wiering als Post verwijzen naar de Duitse cultuurwetenschapper Gottfried Korff. Hij introduceerde de term *topolatrie*. Hij bedoelt hiermee de tendens tot afgodische verering van plekken, zoals ook de omgang met beelden het karakter kan krijgen van idolatrie. Huizen, dorpsgezichten en industrieel erfgoed kunnen in potentie een heilige plaats worden, omdat het verleden gekoesterd wordt. Een museum kan tevens een postmoderne tempel of kathedraal worden door de sacrale allure. Ook de aandacht voor natuur en landschap komt in onze cultuur in aanmerking voor topolatrie, omdat zij als heilig en monument worden gezien (Post, 2000, p. 119).

De route van De Camino heeft elementen van topolatrie, omdat er sacrale betekenis wordt opgehangen aan de tocht door museale kloosters en kerken, en door het lopen door verscheidene landschappen. Het openlucht- en natuuraspect van de tocht maakt De Camino tot een ritueel landschap.

De Camino route heeft een ritueel karakter omdat het gemarkeerd is met palen en borden, met daarop gele pijlen en een sint-jakobsschelp op een blauwe ondergrond. Langs de route zijn op regelmatige afstanden herbergen ingericht waar reizigers kunnen overnachten en eten.

De beschrijving van plaats en ritueel is niet eenvoudig te plaatsen binnen een logisch kader. Zo is er veel afhankelijk van de omstandigheden van de individuele pelgrim. Er is vaak een plan, maar lichamelijke ongemakken of het weer hebben invloed op deze keuzes. Soms speelt het beschikbare budget ook een rol.

De context van eten, slapen en lopen voor een pelgrim is dezelfde. De kosten van een overnachting bedragen circa €5,- tot €10,- per nacht. De herbergen waar overnacht kan worden, worden door pelgrims *refugios* en *albergues* genoemd. Veel restaurants op De Camino kennen een pelgrimsmenu dat rond de €10,- kost. Vaak is het evident wie een pelgrim is, als een bezoeker met een rugzak en op wandelschoenen een restaurant binnenkomt. Desalniettemin wordt er voor een overnachting of voor een pelgrimsmenu gevraagd om de pelgrimspas te tonen. Met de 'Credencial del Peregrino' kan men overnachten of gebruik maken van het menu.

Het pelgrimspaspoort laat men dagelijks afstempelen. Bij aankomst in Santiago toont de pelgrim door de stempels in de pelgrimspas aan dat hij of zij voldoende afstand heeft afgelegd om een oorkonde te mogen ontvangen, de zogeheten 'Compostella'. De

Compostella is het officiële kerkelijke document dat erkent dat de persoon die erom vraagt gekomen is om eer te bewijzen aan de apostel Jacobus. Daarvoor moet een pelgrim kunnen aantonen dat hij of zij minstens de laatste 100 km gelopen heeft.

De pelgrimspas laten stempelen, het zoeken naar plekken om te overnachten of te eten of het meedoen aan kerkdiensten – het zijn allemaal onderdelen van het ritueel. Zelfs ‘Buen Camino’ - de groet onder pelgrims - is te beschouwen als een ritueel. Post gebruikt de herhaling als een kerneigenschap van ritueel handelen (Post, 2000, p. 13).

Elke pelgrim start de tocht op een zelf te bepalen plek. Een aantal mensen begint vanuit huis, maar omdat niet iedereen voldoende tijd heeft, begint men vaak in het Franse Saint Jean Pied de Port. Dat is de plek waar verschillende routes bijeenkomen en waar de eerste etappe in Spanje begint. Er zijn twee eindhaltes van de tocht: het graf van Sint Jacobus in Santiago en Finesterre. Na Santiago loopt een aantal mensen nog door naar de kust, naar Finesterre.

De Camino dankt haar populariteit mede aan het anders zijn dan de reguliere praxis. Post verbindt in zijn werk (over het wonder van Dokkum) de term volksreligieus ritueel met ‘tegenbeweging’. Hij verklaart het religieus handelen van de mensen door hen tegenover een kerkelijk-officiële lijn af te zetten. In de kerk is men uitgesproken over andersgelovigen, echtscheiding en homoseksualiteit. In De Camino is iedereen gelijk (Wiering, 2015, p. 82).

Uit onderzoek blijkt dat kerkgangers minder aanknopingspunten ervaren in het kerkelijk aanbod (Bernts & Berghuijs, 2016, p. 31). De indruk ontstaat dat pelgrimage een tegenbeweging is van de reguliere en kerkelijke praxis omdat zij open staat voor iedereen en met het hele lijf te geloven.

De tegenbeweging is in lijn met innerlijke strijd die bijvoorbeeld Hans Burgman beschrijft in zijn boek *Losgelopen woorden* (Burgman, 2000, p. 145). Door zijn pelgrimage zet hij zich af tegen de kerkelijke rationele wijze van geloven. Hij besluit zijn avonturen niet vanuit de kerk maar vanuit het Evangelie en de filosofie te beschouwen. De pelgrimage is zo een soort compenserende tegenbeweging van de kerkelijke cultuur. Om met Frits de Lange te spreken: ‘Pelgrims geloven met hun voeten’ (Lange, 2017, p. 117).

#### 1.4 Pelgrims

Om als pelgrim te worden erkend door het pelgrimskantoor in Santiago gelden er voorwaarden. Deze voorwaarden staan in reisgidsen, op websites en in reisgidsen van De Camino. Voor wandelaars is een afgelegde afstand van tenminste 100 kilometer verplicht. Voor fietsers geldt een minimum van 200 kilometer. Te paard moet minimaal 300 kilometer afgelegd worden. Deze afstanden worden gerekend tot Santiago.

Om aan te tonen dat een pelgrim daadwerkelijk de route heeft afgelegd, moet de pelgrim een pelgrimspas met stempels laten zien. Er wordt hier geen onderscheid gemaakt in afkomst, geloof en economische status. Iedereen is gelijk. De pelgrimspas is een uitklapbare

kaart met kleine vakjes. Elke pelgrim laat dagelijks op zijn slaapplek of op historische plekken een vakje in zijn paspoort stempelen.

Op de website van het officiële pelgrimskantoor in Santiago staat dat er in 2017 een recordaantal van ruim 300.000 pelgrims waren. Van deze pelgrims legde 92 procent de route lopend af, 7 procent ging op de fiets en een marginale groep kwam te paard, per boot of in een rolstoel.

Verder vertellen de statistieken uit het peiljaar 2017 de nationaliteiten, het percentage man / vrouw deelname en de leeftijden van de pelgrims: 44 procent van de pelgrims waren Spanjaarden, zestien procent kwam uit Italië, veertien procent uit Duitsland en dertig procent uit overige landen. 51 procent van de pelgrims was man en de rest vrouw. 28 procent van de pelgrims was onder de 30 jaar oud, 55 procent tussen de 30 en 60 jaar oud en achttien procent was ouder dan 60 jaar (Pelgrimskantoor, 2018).

### 1.5 Autoriteit

Gedurende het onderzoek kwamen er vragen op als: welke autoriteit bepaalt eigenlijk wat een pelgrim is, welke route deze moet lopen en welke rituelen die behoort te ondergaan?

Er is een duidelijke correlatie tussen het uitroepen van een heilig jaar door de paus en het aantal pelgrims dat deelneemt aan De Camino. *The phenomenon of pilgrimage is not only a relevant historical fact, but also a continuous movement thanks to the celebration of the Holy Years* (Unesco World heritage, 2018).

Het pelgrimskantoor in Santiago wordt gerund door de Rooms Katholieke Kerk en valt onder verantwoordelijkheid van de lokale aartsbisschop van Santiago. Bij het onthalen van de 300.000ste pelgrim in 2017 was naast de aartsbisschop ook de president van Galicië aanwezig (Nederlands Genootschap van Sint Jacob, 2017) . Op deze manier zien we dat de Kerkelijke en wereldlijke macht beiden een rol vervullen.

De Spaanse overheid en de Europese Unie maken veel reclame voor De Camino als unieke bestemming en als onderdeel van het Europees cultureel erfgoed. Er is veel subsidiegeld beschikbaar gesteld door de Spaanse regering en de EU. De hele route is hiermee voorzien van gele pijlen. Oude gebouwen worden gerestaureerd en herbergen zijn gebouwd. Bovendien zijn er nieuwe wegen aangelegd om het grote aantal passerende pelgrims te kunnen verwerken.

In 1998 heeft de Unesco zowel Santiago de Compostella als de route zelf tot Werelderfgoed benoemd.

*Santiago de Compostella was the supreme goal for countless thousands of pious pilgrims who converged there from all over Europe throughout the Middle-Ages. To reach Spain pilgrims had to pass through France, and the group of important historical monuments included in this inscription marks out the four routes by which*

*they did so... Pilgrimage churches, simple sanctuaries, hospitals, bridges, roadside crosses bear witness to the spiritual and physical aspects of the pilgrimages. Spiritual exercise and manifestation of faith, the pilgrimage has also influenced the secular world in playing a decisive role in the birth and circulation of ideas and art (UNESCO World heritage, 2018).*

Jelle Wiering benadrukt dat naast de historische gebouwen ook bescherming is geboden aan de immateriële zaken door UNESCO.

*Naast de gebouwen heeft Unesco bij de erkenning van de wegen naar Compostella [sic] ook rekening gehouden met de geweldige immateriële dimensie. De tradities, de verhalen en legendes die langs de wegen zijn ontstaan, de solidariteit en de gastvrijheid die blijken in de etappes, het gevoel van zichzelf te overtreffen en van 'volheid' die de mars naar Compostella [sic] vaak teweegbrengt: dat allemaal heeft van de bedevaartwegen een erfgoed gemaakt dat bestemd is voor de eeuwigheid (Wiering, 2015, p. 57).*

Wie bepaalt de autoriteit van De Camino? In de loop der tijd zijn er vele aanpassingen geweest. De pelgrims bepalen door participatie wat zij belangrijk vinden. Maar de erkenning van de tocht wordt gedaan de Katholieke Kerk door de uitgifte van de Compostella. Maar zij is niet de enige die de autoriteit bepaalt aangezien De Spaanse overheid, UNESCO, Europese Unie, financieel substantieel bijdragen in marketing en aanleggen van infrastructuur. Uit de onderzochte bronnen blijkt dat het een samenspel van eigenaarschap blijkt te zijn.

### **1.6 Conclusie wat De Camino is**

In dit hoofdstuk werd door een thematische verkenning van verschillende bronnen onderzocht wat De Camino is, en schetst de context waarin pelgrims zich bewegen.

De Camino is de eeuwenoude pelgrimsroute naar Santiago de Compostella, die doorspekt is met rituele handelingen en leidt naar het graf van de apostel Jakobus de Meerdere. Jacobus was een belangrijke leerling van Jezus van Nazareth. Na zijn dood in Jeruzalem is hij naar verluidt begraven in Spanje, en na acht eeuwen is zijn graf herontdekt. Er zijn door de eeuwen heen vele wonderbaarlijke verhalen mondeling doorverteld. De verhalen hebben geleid tot de pilgrimage van vandaag.

De pilgrimage wordt in 92 procent van de gevallen gelopen, maar de tocht kan ook op de fiets of te paard worden afgelegd. Er wordt sacrale betekenis opgehangen aan De Camino, ook wel topolatrie genaamd. De route gaat langs museale kloosters, kerken en diverse landschappen. Er zijn slaapgelegenheden gebouwd langs de route, waarvan sommigen eeuwenoud zijn en anderen onlangs gebouwd. De hele route is voorzien van palen met gele pijlen en een afbeelding van de Jacobsschelp.

Kenmerkend aan De Camino is deelname aan het pelgrims-arrangement. Pelgrims lopen de route, slapen in de herbergen, vertellen elkaar verhalen door, nemen deel aan rituelen zoals vieringen en het dagelijks laten stempelen van hun pelgrimspas. De dagindeling wordt bepaald door omstandigheden tijdens de tocht, pelgrims dragen vaak een Jacobsschelp op de jas of tas en hebben een bepaald soort gesprekken met elkaar.

De Camino kan worden opgevat als een volksreligieus ritueel dat een tegenbeweging vormt tegen de normale praxis. Iedereen is welkom, achtergrond en sociale status zijn niet bepalend. Post verklaart het religieus handelen van de mensen door hen tegenover de reguliere praxis en kerkelijk-officiële lijn af te zetten (Post, 2000, p. 31).

Van pelgrims wordt verwacht dagelijks een stempel in hun pelgrimspas te laten zetten zodat zij later in het pelgrimskantoor in Santiago kunnen aantonen dat zij de route gelopen of gefietst hebben. Dit geeft pelgrims het recht op een Compostella, een getuigschrift waarin verklaard wordt dat zij voldaan hebben aan de voorwaarden en Sint Jacobus hebben geëerd. In 2017 zijn er meer dan 300.000 pelgrims geregistreerd die tenminste 100 kilometer gelopen hebben of 200 kilometer gefietst. In 2018 was het aantal van 300.000 al gehaald in oktober (Rekve, 2018).

De katholieke kerk autoriseert de tocht en de rituelen. De kerk is echter niet de enige die invloed heeft op De Camino. De Spaanse overheid, de Europese Unie en Unesco hebben ook grote invloed door geld beschikbaar te stellen om de route bestendig te maken voor de grote stroom pelgrims. Er zijn dus verschillende autoriteiten die zich De Camino toe-eigenen en de importantie van de route onderschrijven en bekrachtigen.

## Hoofdstuk 2: Wat er gebeurt als mystagogie plaatsvindt

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd waarom mystagogie een pedagogie is die zich richt op de inwijding in de geheimen van het leven. Het is als het ware een leer methode voor een geestelijke opvoeding. Een geloofsleerling wordt via mystagogie ingewijd in een persoonlijk geloof en in de gemeenschap.

De reden waarom deze deelvraag onderzocht wordt, is gelegen in de vooronderstelling van de centrale onderzoeksvraag dat het proces van betekenisgeving van pelgrims overeenkomsten en verschillen vertoont met de inwijding in geheimen zoals die in het christelijke geloof plaatsvindt. Om deze hypothese te onderbouwen wordt eerst het begrip mystagogie beschreven.

Om te voorkomen dat mystagogie selectief wordt toegepast, wordt gebruik gemaakt van de dissertatie van Annemieke de Jong- van Campen (de Jong-van Campen, 2009). Zij deed onderzoek naar de werking van mystagogie vanuit een christelijk perspectief. Haar onderzoek biedt een theoretisch kader hoe het ontwikkelen van geloof en levenshouding werkt.

Voor de opbouw van dit hoofdstuk worden de vragen gesteld als: ‘wat is het mystagogisch aanbod binnen de christelijke geloofstraditie?’ ‘Hoe wordt de werkelijkheidsvisie aangereikt en hoe worden spirituele ervaringen gewekt en geduid?’ (de Jong-van Campen, 2009, p. 296). Vervolgens wordt samenvattend beschreven wie er betrokkenen zijn bij mystagogie.

### 2.1 Mystagogie binnen de christelijke traditie

Het christendom heeft geen monopolie op het inwijden van geloofsgeheimen. Vanwege afbakening zal binnen dit Masteronderzoek mystagogie echter wel louter in christelijk perspectief worden onderzocht. In de literatuurstudie over mystagogie vergelijkt De Jong-van Campen het vroege christendom, de patristieke traditie, met de hedendaagse mystagogie. Zij concludeert dat er bij beide vormen van mystagogie twee processen plaatsvinden.

*Ten eerste is er het proces waarin de christelijke gemeenschap haar geloof doorgeeft aan geloofsleerlingen en nieuwe geloofsleerlingen opneemt in haar gemeenschap. En ten tweede is er het proces waarin geloofsleerlingen een persoonlijke relatie aangaan met God en deel gaan uitmaken van de christelijke geloofsgemeenschap (de Jong-van Campen, 2009, p. 34).*

Dit Masteronderzoek is gericht op het eerste proces. Het proces waarin de kerk het geloof doorgeeft en haar nieuwe gelovigen welkom heet. Het onderzoek neemt de bemiddelende kant van mystagogie als uitgangspunt, dat wil zeggen dat het zich richt op het aanbod en niet op de ontvanger. Het tweede proces vraagt om een volstrekt ander soort onderzoek en valt daardoor buiten de huidige onderzoeksvraag.

In de komende paragrafen wordt mystagogie geïntroduceerd vanuit een historisch perspectief. Wat gebeurde er in de vroege kerk voor geloofsleerlingen? Vervolgens zal de stap gemaakt worden naar de hedendaagse mystagogie.

### 2.1.1 Patristieke mystagogie

De mystagogische lessen worden procesmatig gedaan door een leraar, een mystagoog, die de geloofsleerling, de myste, helpt bij het verkrijgen van innerlijke kennis. Hij wekt de ervaring van de geheimen op met de intentie de leerling hier vervolgens naar te laten leven. Er wordt gebruik gemaakt van de theologie, rites en catechese om zo de leerling zijn gevoel, wil en rede te beschouwen in het licht van Gods heilplan.

*In de Vroege Kerk vormt de mystagogie een specifieke fase van dit transformatie-, ofwel: bekeringsproces. Zij volgt op een langdurig catechemunaat en de christelijke initiatie met Pasen. Mystagogie vindt plaats in mystagogische preken of catecheses tijdens liturgische bijeenkomsten in de week aansluitend op Pasen (de Jong-van Campen, 2009, p. 68).*

In het patristieke proces zijn stappen te herkennen in de ontwikkeling tot het christen-zijn. Men was in eerste instantie christen door 'aspiratie'. Deze myste liet zich in het register inschrijven als christelijk geloofsleerling. De duur van deze fase was afhankelijk van persoonlijke overwegingen.

Vervolgens ging de leerling in de veertig dagen tijd, de voorbereidingsperiode voor Pasen, mee in het catechetisch traject. Het volwaardig christen zijn werd bereikt door het doopsel op de Paasnacht (de Jong-van Campen, 2009, p. 52).

Het onderzoek naar mystagogie van de katholieke theoloog Van den Berk wijst op een verborgen maar belangrijke aanname: 'Eerst ervaren dan duiden'. Bij de patristieke mystagogie ligt de nadruk op een ervaring oproepen en niet op kennisoverdracht.

*De kerkvaders hadden voor hun catechese ook een specifiek leermodel ontwikkeld dat disciplina arcani werd genoemd en dat ervan uitging dat de mysteries van het geloof stap voor stap ervaren konden worden. Het in woorden uitleggen van een mysterie, alvorens het ervaren was, vonden de kerkvaders verraad plegen aan dat mysterie en aan de werking van de Geest in een mens (Berk, 2000, p. 87).*

Disciplina arcani was in de vroege kerk de geheimhoudingsplicht van de bekeerlingen, een soort code om niet te spreken met anderen over rituelen, met name over de eucharistie. Dit voorkwam heiligschennis en was onderdeel van het inwijdingsritueel.

In de patristieke mystagogie geeft de geloofsgemeenschap haar heilsboodschap door aan de leerling en neemt hem of haar op in de gemeenschap. Daarnaast leert zij een leerling zijn persoonlijke geloof te ontwikkelen. In de huidige kerkelijke catechese in de katholieke praxis wordt er met woorden voorbereid op de doop, eucharistie en het huwelijk, alvorens de

sacramenten worden bediend. In de tijd van de kerkvaders was dit dus andersom. In het proces moest men het mysterie eerst ervaren en daarna werd dit pas met woorden geduid.

Kortom, uit de patristieke mystagogie blijkt de ervaring van het heilige eerst wordt gewekt en daarna geduid. De innerlijke kennis wordt aangeboden leraren aan geloofsleerlingen. Er bestond een gefaseerde opname in de gemeenschap door registratie als aspirant christen, die bekrachtigd werd door de doop van de leerling.

Inwijding in geloof en opname in de gemeenschap was in de vroege kerk onlosmakelijk met elkaar verbonden. In de hedendaagse mystagogie is dat niet eenvoudig te ontwaren, vandaar dat komende paragrafen persoonlijk geloof en opname in de gemeenschap apart onderzocht zijn.

### 2.1.2 Hedendaagse mystagogie - zelfervaring

Om de betekenisgeving van de hedendaagse pelgrims te kunnen beoordelen op mystagogie is het belangrijk om de stap naar het heden te maken. In de hedendaagse mystagogie zijn het symbolisch bewustzijn en de zelfervaring belangrijke sleutelbegrippen. Ook worden in deze paragraaf drie lagen in mystagogie beschreven.

In de hedendaagse geloofsoverdracht wordt benadrukt dat het mysterie in het leven van alledag aanwezig is en ons omvat (Berk, 2000). Van den Berk beweert dat mensen zich niet bewust zijn van de heiligheid van de werkelijkheid waarin zij leven. Toch is die heiligheid aan te leren door bewust te worden dat er in de profane werkelijkheid een sacrale werkelijkheid huist. Daartoe moet het symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd worden.

Een markeringspunt in de mystagogie gebeurde in de jaren zestig van de vorige eeuw. Karl Rahner, de rooms-katholieke theoloog die groot invloed had op het Tweede Vaticaans concilie, sloot aan bij het algemene gevoel van gelovigen dat geloof, God en de kerk voeling heeft verloren met de alledaagse realiteit. Rahner stelt dat mystagogie leidt tot een persoonlijk geloof door zelfervaring. Vanuit verschillende kanten in de theologie werd daarom gepleit voor een 'Anthropozentrische Wende'.

*Rahner vraagt een theologie, die haar uitspraken over God en geloof zo formuleert, dat zij als antwoord kan worden begrepen op de vraag die de mens voor zichzelf is. Hij stelt dat de theologie onbevangen bij de mens, bij zijn zelfervaring, bij zijn bestaan beginnen mag en – goed beschouwd – ook bij hem eindigen mag (de Jong-van Campen, 2009, p. 59).*

Als God zich laat kennen door de persoonlijke ervaring heeft dit gevolgen voor de missie van de kerk. In haar handelen moet zij zich richten om God in het binnenste van mensen te laten ervaren. De antropocentrische ommezwaai betekende dat de kerk mensen moet inwijden in de religieuze ervaring door vragen te stellen en open te staan voor hun ervaringen, op een manier waarop de gelovige zelf mystagoog wordt.



In de bezinning op het eigen leven wordt een geloofsleerling zich naast bewust van zichzelf, zich ook bewust van God, door zijn relatie met Hem, en de betekenis van deze relatie voor zijn eigen leven. De zelfervaring gaat vooraf aan een Godservaring. Voor Rahner is de kern van de Godservaring dat een mens beseft dat God altijd al met hem bezig geweest is en dat dit besef hem pas wezenlijk tot mens maakt.

In een tijd waarin veel mensen geen persoonlijke ervaring meer hebben met God, wordt door Rahner de nadruk gelegd op de mystagogie als inwijding in het bestaan. In de hedendaagse mystagogie is een proces te ontwaren met meerdere lagen; mystagogie van de geheimen van het bestaan, mystagogie van de genade en mystagogie van de roeping tot de gemeenschap.

De 'mystagogie van de geheimen van het bestaan' geldt als een opstap naar God. Het begeleidt mensen in de bewustwording van zichzelf, van het eigen leven en van het Goddelijk geheim dat in dit leven zichtbaar kan worden. Als een mens besef heeft van het geheim van het menselijk bestaan en het besef dat de transcendente God daarbij betrokken is, kan hij vervolgens geleid worden naar het mysterie van God.

Het leven is begrensd en tegelijkertijd eindigt het leven niet bij deze grens. De mens zoekt naar betekenis van deze ervaring. Dit is een overstijgende ervaring, een geheimvolle transcendente realisatie die christenen ervaren als een God, die zich tot mensen wendt en hen nabij wil zijn. Theologie en antropologie vallen volgens Rahner samen omdat God en de mens elkaar ter sprake brengen (de Jong-van Campen, 2009, p. 59).

Kortom, in de hedendaagse mystagogie blijkt symbolisch bewustzijn een sleutelbegrip, een gelovig zelfverstaan wordt gewekt door een zelfervaring. En zijn er verschillende lagen van mystagogie waar te nemen. De rol van de zelfervaring is van belang voor het onderzoek naar de link tussen De Camino en mystagogie.

### **2.1.3 Hedendaagse mystagogie - geloofsgemeenschap**

Mystagogie biedt naast het wekken van persoonlijk geloof nog een andere dimensie, namelijk die van de inwijding in de gemeenschap. De geloofsleerling wordt verwelkomd en opgenomen in de geloofsgemeenschap.

De kerk is de aangewezen plek waar geloofsbemiddeling plaatsvindt en de kerk biedt de ruimte waarin de geloofsleerling zichzelf leert verstaan door de collectieve vormen. En in deze vormen kunnen meerdere gelovigen zich voegen. Het verschaft hen ook een gemeenschappelijke taal. De gemeenschap biedt een ontmoetingsplaats van menselijke ervaringen zoals het lijden aan de onvoltooidheid van het bestaan en de pijn aan onverwerkelijkte liefde (de Jong-van Campen, 2009, p. 291).

*Inwijding in de kerk valt samen met de ervaring dat de kerk niet alleen een sociale gemeenschap is maar meerdere betekenissen in zich draagt. Deze ontdekking leidt tot*

*geloofsverdieping en verandert de levenshouding* (de Jong-van Campen, 2009, p. 282).

Het begrip 'inwijding in de kerk' leidt tot een interessant ongemak. Kan een leerling er niet voor kiezen om los te staan van het instituut? Volgens het onderzoek van De Jong-van Campen niet. De kerk heeft verschillende gestalten en kent allerlei dwarsverbanden. De kerk bestaat bijvoorbeeld uit de wereldwijde kerk, de lokale parochie, bedevaartsoorden, het ziekenhuispastoraat en kloosters. Een geloofsleerling wordt welkom geheten in de kerk die behoort tot lokale kerkgemeenschap, maar tegelijkertijd de lokale kerk overstijgt.

De verwelcoming van de geloofsleerling in de kerk leert hem dat zijn ego niet los staat van de ander. Er is een verantwoordelijkheid naar elkaar. De betekenis van het leven ligt niet alleen binnen zichzelf maar juist ook buiten zichzelf. De leerling zal daarom zijn eigen rol binnen de concrete kerk moeten vinden.

Het mystagogisch proces leidt tot een bepaalde bereidheid om iets te willen leren over zichzelf in relatie tot God, tot anderen en tot de omgeving. Mysten stellen tijdens dit proces geloofs- en levensvragen en zijn bovengemiddeld ontvankelijk voor antwoorden.

Voor dit Masteronderzoek is het van belang te beseffen dat het aanbod van mystagogie bestaat uit individueel pastoraat, catechese en liturgie. Dit leidt van een proces van zelfervaring, waar God een onderdeel van is, tot een gemeenschapservaring. Door het mystagogisch aanbod te ontvangen, wordt het als zodanig ervaren en leidt dit tot het inzicht in een spiritueel en persoonlijk leven waarin de geloofsleerling leert relaties aan te gaan met God en de mensen.

De inwijding in de geloofsgemeenschap blijkt dus onlosmakelijk verbonden met de inwijding in het geloof. Gelovigen hebben elkaar nodig; zij zijn met een reden gezamenlijk op een levenspad gekomen.

Volgens De Jong- van Campen leidt mystagogie tot menswording en gemeenschapsvorming. Menswording is het proces vanuit de godservaring die streeft naar ontwikkeling van iemands persoonlijkheid. Het gaat om een evenwichtig mens te worden en dit leidt vervolgens tot solidariteit tussen mensen (gemeenschapsvorming).

*Zij [Rahner en zijn opvolgers] hebben de inwijding in de godservaring uitgewerkt met het oog op Selbstwerdung, zelfverwerkelijking of menswording. Zij beschouwen mystagogie als die vorm van pastoraat waarin de geloofsgemeenschap leerlingen helpt zich bewust te worden van het geheim dat wij God noemen. Bewustwording van de geheimvolle grond van het leven wordt gezien als de sleutel voor fundamentele menswording* (de Jong-van Campen, 2009, p. 307).

## 2.2 Mystagogisch proces

De christelijke traditie kent verschillende vormen van mystagogisch aanbod, zoals het bidden van de rozenkrans of de kruiswegstaties, liturgie of het bijwonen van een bedevaart. Maar ook het zingen in een koor of meelopen in de muzikale vertelling de Passion zijn te beschouwen als mystagogisch aanbod. Het christelijke aanbod activeert de innerlijke groei van een geloofsleerling. Afhankelijk van de ontvankelijkheid van de geloofsleerling en de mate waarin de mystagogische vorm past bij hem, leidt dit tot verandering in levenshouding, spirituele groei en een verdiepte omgang met God.

In dit onderzoek worden deze actieve mystagogische vormen arrangementen genoemd. Deze term komt van Gerard Groener die hij gebruikt voor ervaringwekkende mystagogische vormen (Groener, 2003, pp. 354-360).

Om de essentie van het mystagogische aanbod te beschrijven wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de drie stappen die te onderscheiden zijn binnen de christelijke geloofstraditie volgens De Jong- van Campen: het aanreiken van christelijke werkelijkheidsvisie (1), het wekken van spirituele ervaring (2) en het duiden van spirituele ervaring (3) (de Jong-van Campen, 2009, p. 296). Deze drie stappen zullen in dit Masteronderzoek het hart vormen waarop mystagogie wordt beoordeeld. Dit is als het ware de pedagogie van de inwijding in geloofsgeheimen. Deze stappen zullen hieronder worden geconcretiseerd.

### **2.2.1 Het aanreiken van een christelijke werkelijkheidsvisie**

Een christelijke werkelijkheidsvisie aanreiken betekent het bieden van een spiritueel referentiekader. Het verschaft een bril om de gewaargeworden werkelijkheid te ervaren en te duiden. Het referentiekader wordt binnen een sociale context overgeleverd, vaak met een eigen taal. Er bestaan verschillende varianten op werkelijkheidsvisies die worden in de loop der tijd uitgebouwd, verinnerlijkt, versterkt en gezuiverd naarmate er verbinding wordt gemaakt met persoonlijke ervaringen (de Jong-van Campen, 2009, p. 87).

De aangereikte visie is een hulp om de werkelijkheid vanuit gelovig perspectief te begrijpen en toe te eigenen. Gebeurtenissen uit het leven worden verklaard vanuit de werkelijkheidsvisie die de myste heeft gekregen. De visie wordt gevormd door theologie en overdrachtscatechese en door individuele geestelijke begeleiding.

Het zijn concepten en (morele) leerstellingen van de traditie die uit geloof ontwikkeld zijn. Voorbeelden zijn; het leven is genade, God spreekt in de stilte van ons hart, God laat zich kennen door de Bijbelse verhalen, door toevallige gebeurtenissen of mensen die op je pad komen, en dat God je roept om met elkaar te leren en te leven. Ieder mens ontvangt kracht naar kruis. De christelijke werkelijkheidsvisies leiden tot menswording en gemeenschapsvorming.

### **2.2.2 Het wekken van een spirituele ervaring**

Bij het wekken van een spirituele ervaring gaat het om het begaanbaar maken van een geestelijke weg. In de vorming van het denken over en ervaren van de werkelijkheid is een belangrijke rol weggelegd voor de ontwikkeling van een symbolisch bewustzijn. Elke

spirituele traditie maakt gebruik van religieuze symbolen, juist omdat het geestelijke zich in symbolen openbaart. Daarom is het voor een geloofsleerling van belang om te leren hoe deze symbolen kunnen worden begrepen, om zo gevoelig te worden voor hun werking (de Jong-van Campen, 2009, p. 98).

Het wekken van een spirituele ervaring vindt niet alleen in iemand zelf plaats, maar ook in de gemeenschap. De geloofsgemeenschap richt zich in haar handelen op het verinnerlijken van de christelijke werkelijkheid. Het wekken van de ervaring komt vooral voort uit handelen, liturgie, diaconie en lichamelijk in de wereld zijn. De menselijke ervaring kan naar de heilige of profane werkelijkheid wijzen. Door te handelen vanuit een geestelijke visie wordt in mysten daarom de profane werkelijkheid transparant en kan een spirituele werkelijkheid opgeroepen worden.

De mystagogie in de kerk gebeurt in verschillende pastorale taakvelden. De Jong- van Campen noemt de pastorale begeleiding, catechese, liturgie in de breedste zin en diaconie als vormen die bijdragen aan gemeenschapsopbouw. Liturgie is wezenlijk gericht op de inwijding in de geheimen, net als catechese. Diaconie is niet bedoeld als mystagogisch aanbod, maar zij kan wel als zodanig functioneren (de Jong-van Campen, 2009, p. 87).

Bij liturgie kan gedacht worden aan allerlei vieringen, maar ook participeren in een bedevaart of een zangkoor, het bidden van een kruiswegstatie of een bezoek bij het getijdengebied in een klooster. Alle vormen bieden een kans om een spirituele ervaring op te wekken in de myste.

Het symbolisch bewustzijn wordt vaak gewekt door maieutische vragen. Dit maakt ontvankelijk voor antwoorden. Maieutiek is de kunst van het vragen stellen waardoor de gesprekspartner nieuwe inzichten verkrijgt, bekend van de filosoof Socrates. De mystagoog wekt door zijn vragen verlangens, inzichten, beelden en ervaringen op in de myste, of laat ze bij hem geboren worden. De duiding van deze verlangens, inzichten, beelden en ervaringen vallen samen met de christelijke werkelijkheidsvisie. Het wekken en duiden liggen hier in elkaars verlengde.

### **2.2.3 Het duiden van de spirituele ervaring**

Mystagogie richt zich op het aanreiken van een christelijke werkelijkheidsvisie, wekt een spirituele ervaring op en helpt met het duiden van die ervaring. Het duiden van de ervaring is de transfer van de christelijke werkelijkheidsvisie op de eigen ervaring. Het duiden is het proces van groei in die visie en laat zich daarmee indirect verbinden met de gemeenschap waarbinnen deze visie wordt geloofd en verkondigd.

*Binnen de christelijke geloofsgemeenschap leert een myste het geheimvolle van het bestaan op te merken en in verband te brengen met de verborgen aanwezigheid van de God die zich in de Bijbel en de christelijke geloofstraditie openbaart (de Jong-van Campen, 2009, p. 113).*

Mystagogie omvat voornamelijk het opbouwen van een christelijk referentiekader en het ontwikkelen van een symbolisch en spiritueel bewustzijn. Een geloofsleerling die hierin begeleiding krijgt, beseft het geheim van het bestaan, doet spirituele ervaringen op en raakt zo bekend met de christelijke traditie (de Jong-van Campen, 2009, p. 114).

*De myste ontdekt dat God spreekt in de stilte en dat de stilte spreekt van God. Hij gaat zien dat God ons draagt, dat Hij de grond is waarop hij kan vertrouwen. De geloofsleerling gaat herkennen dat God woont in onze ziel. Het geheimvolle in zijn bestaan leert hij te benoemen: "Kijk, daar gebeurt God" (de Jong-van Campen, 2009, p. 113).*

Van den Berk benadrukt nog sterker dan De Jong- van Campen het paradoxale karakter van het bestaan. Symbolisch bewustzijn leert een verbeeldend bewustzijn; het speelt, droomt, vormt illusies en bewerkt de mystagoogs gevoeligheid voor de paradox van het leven. Zo laat het christendom kennis maken met het Rijk Gods. Dit is een nieuwe werkelijkheid dat volgens Jezus zelf in ons leeft (Berk, 2000, p. 62).

### 2.3 Wie er bij mystagogie betrokken zijn

Als mystagogie bestaat uit het proces van inwijding in een persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap, dan werpt zich de vraag op wie en wat daarbij betrokken zijn. Bij het mystagogisch proces zijn verschillende betrokkenen te onderscheiden: de geloofsgemeenschap, de mystagoog, de myste en God. Mystagogie gaat uit van de gemeenschap, de leraar spreekt vanuit de gemeenschap tot de leerling. Ook wordt onderzocht welke rol God heeft in het proces van leren en overdragen.

#### 2.3.1 Geloofsgemeenschap

In het kerkelijk aanbod vindt er geloofsbemiddeling plaats in de traditie die erop gericht is om haar leerlingen zo ver te laten komen dat zij leven in God en met de medemensen. De kerk zet het geloof van mensen in beweging, richting een christelijk-gelovig zelfverstaan.

De bemiddeling vindt plaats door de gemeenschap en wordt behartigd door mensen in verschillende rollen. De Jong- van Campen typeert de *in beweging* brenger, de wegbereider, de peetouder, de tochtgenoot, de bevestiger en de weerstandbieder. Vaak is er ook een combinatie van rollen in één persoon mogelijk. De wegbereider kan bijvoorbeeld ook de peetouder worden. In de volgende alinea's zijn de verschillende rollen vetgedrukt.

De **in beweging brenger** zijn de mensen die motiveren om te veranderen. De verantwoordelijkheid die iemand voelt voor zijn kinderen of zieke ouders bijvoorbeeld. Zij zetten aan om geloofsbronnen te ontdekken of om op zoek te gaan naar een passende werkelijkheidsvisie.

Een andere vorm van betrokkenheid kan **de wegbereider** zijn, namelijk degene die de myste kennis laat maken met het nieuwe of onbekende. Hij zet de myste aan tot een gelovig zelfverstaan.

De mensen die de myste geïnteresseerd hebben in het geloof worden **peetouders** genoemd. Ze trekken samen op tijdens het inwijdingsproces en tonen de weg. Zij begeleiden als het ware de geloofsleerling in het uitoefenen van het christelijke geloof en de christelijke levenshouding omdat zij deze weg eerder hebben bewandeld. De peetouder vertegenwoordigt op een bijzondere manier de geloofsgemeenschap en draagt zo bij aan de geloofsontwikkeling en opname in de kerk. In christelijke kringen is de peetouder bekend bij het doopsel. Deze is aanwezig bij de doop en belooft zich te bekommeren om de verdere levensweg van de geloofsleerling.

Een andere vorm van betrokkenheid in de geloofsinwijding leveren de **tochtgenoten**. Er is sprake van een gelijkwaardige en wederkerige relatie tot elkaar. Medegelovigen kunnen elkaar helpen hun geloof en het dagelijks leven met elkaar te verbinden. Zo dragen ook zij mee aan de ontwikkeling van de myste.

Een myste zoekt contact met mensen met wie hij goede gesprekken kan voeren, genaamd de **bevestiger**. Een geloofsleerling voelt zich bevestigd en bemoedigd door deze gesprekken.

Er zijn in het leven van de myste ook mensen die zich afkeren van het geloof of de door de myste ingeslagen weg. **Weerstandbieders** hebben net als de bevestiger de rol om de myste te laten kiezen voor hun eigen geloofsweg. Mensen die uitlachen of onbegrip tonen, kunnen de myste paradoxaal genoeg helpen om tegen de weerstand in zijn of haar eigen geloofsweg te vinden.

Kortom, verschillende vertegenwoordigers van de geloofsgemeenschap hebben een rol in de inwijding. Zo is de peetouder een ervaren gelovige die helpt bij het inwijdingsproces door eigen geloofservaring in te zetten; deze helpt met duiden. De wegbereider is vaak een bevriend persoon die iets verder is op het spirituele pad. Deze persoon helpt bijvoorbeeld door het aanreiken van literatuur of persoonlijke ervaringen.

Maar ook de mensen uit eigen omgeving dragen bij aan de inwijding. Dit gebeurt soms door bevestiging te bieden maar soms ook door tegengeluid te geven, waardoor de myste bewust een keuze maakt om de christelijke werkelijkheidsvisie te omarmen (de Jong-van Campen, 2009, p. 303).

### 2.3.2 Mystagoog

De mystagoog is een leraar in geloof die een geloofsleerling inwijdt in geloof en in de gemeenschap. Dit kan een pastor of catecheet zijn, maar ook een willekeurig ander lid van de gemeenschap. Deze inwijding doet hij door verschillende vormen in te zetten zodat geloof kan ontvouwen in de geloofsleerling.

*Deze [mystagoog] maakt gebruik van de socratische vroedvrouwkunde, de maieutiek. Dit betekent dat de mystagoog aansluit bij de ervaringen die mensen opdoen en de vragen die zij zich daarbij stellen en dat hij dóórvraagt, opdat deze mensen zelf hun eigen antwoorden kunnen ontdekken (de Jong-van Campen, 2009, p. 88).*

In een spirituele context verwijst de term maieutiek naar het geboren helpen worden van nieuw inzicht. De pastor, catecheet of anderszins leraar in geloof, is als een verloskundige, die helpt bij het benoemen van het inzicht, gekoppeld aan de christelijke werkelijkheidsvisie.

De mystagoog is een hermeneut. Dat wil zeggen dat de communicatie in een spirituele traditie is gericht op het tot verstaan komen binnen de context van de diepste werkelijkheid. Christelijk gezien gaat het er om het eigen levensverhaal te verstaan en zo het verhaal van God met mensen te ontdekken. Dit is een proces van hermeneutiek, van tot een verstaan komen.

De mystagoog hoeft overigens niet altijd een mens te zijn; de mystagoog kan ook in kunst, liturgie, poëzie, dans, een kloosterbezoek of stemmige muziek zijn, als deze uitingen aanzetten tot een christelijk zelfverstaan. De Matthäus passion of het participeren in een kruiswegstatie kunnen op eenzelfde manier als een leraar geloof in iemand ontvouwen.

### **2.3.3 De myste**

De geloofsleerling is de myste die ingewijd wordt in het geheim van het leven. De myste staat open voor begeleiding en zoekt naar betekenis van zijn innerlijke ervaringen. De myste laat zich leiden door een inspirerende werkelijkheidsvisie, ofwel ontvangt een christelijk referentiekader om betekenis te kunnen geven aan die ervaringen.

De myste ondergaat een transformatie, een proces van inwijding. Het proces dat de myste ondergaat richt zich op het aangaan van de relatie met zichzelf, met anderen en met God.

### **2.3.4 God**

In de mystagogie wordt Gods verborgen aanwezigheid en geheimvolle werkzaamheid vermoed. God gaat de empirie te boven en laat zich deels kennen door ervaringen die worden overgedragen door verhalen in de Bijbel en uit de traditie. Hieruit is de christelijke werkelijkheidsvisie ontstaan. Wanneer deze eenmaal ervaren is, richten mensen hun verlangen in naar Hem.

Volgens gelovigen is God Degene die de weg opent voor verdere verandering van levenshouding, voor spirituele groei en een verdiepte omgang met Hem.

Bovenstaande paragrafen geven inzicht wie er betrokken zijn in het proces van inwijding in een persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap. Bij het mystagogisch proces zijn verschillende betrokkenen te onderscheiden: de geloofsgemeenschap, de mystagoog, de myste en God. Ieder heeft een eigen rol in het proces van leren en overdragen.

## **2.4 Conclusie wat mystagogie is**

Om de betekenisgeving van pelgrims te kunnen beoordelen op de mate van mystagogie is in dit hoofdstuk mystagogie onderzocht. Bij mystagogie vanuit christelijk oogpunt vindt er inwijding plaats door een geloofsgemeenschap, die erop gericht is een geloofsleerling in te wijden in persoonlijk geloof en in de geloofsgemeenschap.

Het bidden van de kruisweg, bibliodrama of liturgie zijn mystagogische vormen die een christelijke begrippen- en beeldenkader bieden. Een combinatie van verschillende mystagogische vormen versterkt het omvormingsproces. Een geloofsleerling verwerft door herhaling een persoonlijk christelijke referentiekader.

Er zijn belemmerende en bevorderende factoren om mystagogie effectief te laten gebeuren. Het is belangrijk te kijken of de mystagogische vorm bij de geloofsleerling past, en of erby de myste sprake is van leergierigheid en ontvankelijkheid voor antwoorden die geboden worden.

Om mystagogie te kunnen laten plaatsvinden moet de myste een symbolisch bewustzijn ontwikkelen. Een inzicht dat gevoelig maakt voor betekenisgeving en leert God op te merken in het dagelijkse bestaan. Hierdoor raakt de leerling vertrouwd met religieuze symbolen en mythen en ontwikkelt zo een specifieke waarnemingsinstelling, een bepaalde werkelijkheidsvisie.

Wanneer een myste ontvankelijk is voor een mystagogische vorm zal het zoeken naar betekenis van het leven. Dit uit zich in een reflectieve ethische levenshouding en in het eigen maken van de aangereikte geloofsvisies.

Er zijn drie stappen in het mystagogisch proces binnen de christelijke geloofstraditie: het aanreiken van christelijke werkelijkheidsvisie, het wekken van spirituele ervaring en het duiden van spirituele ervaring. Dit vormt het pedagogische raamwerk om mystagogie te kunnen herkennen. Een innerlijke ervaring wordt gewekt en geduid vanuit een christelijk referentiekader, dat is wat plaatsvindt als er mystagogie gebeurt.

In dit proces van inwijding zijn verschillende betrokkenen te onderscheiden; de geloofsgemeenschap, de mystagoog, de myste en God. Bij het collectief ervaren van een mystagogie vorm ontstaat een gezamenlijke ervaring en taal.

Mystagogie is een gezamenlijke inspanning van leren en overdragen en leidt tot een persoonlijk geloof. Een zelfervaring blijkt een opstap te zijn naar een nieuw verstaan tot zichzelf, tot anderen en tot God.



### Hoofdstuk 3: De betekenisgeving van De Camino

In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe het seculiere gedachtengoed van De Camino wordt overgedragen en eigen gemaakt. De deelvraag van dit hoofdstuk is: hoe werkt en hoe uit zich de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims?

In de inleiding werd een veronderstelling gedaan dat er in de betekenisgeving van pelgrims sprake is van inwijding van pelgrims. Uit de literatuur blijkt eveneens de gedachte dat je al lopende een pelgrim wordt. Er is sprake van inwijding in De Camino omdat pelgrims elkaar levenslessen doorgeven, reflecteren en een positieve levenshouding eigen maken.

Geloofsinwijding vindt plaats door een werkelijkheidsvisie aan te reiken en een persoonlijke ervaring op te wekken en te duiden, waarbij men wordt opgenomen in de gemeenschap. Mutatis mutandis geldt dit voor de inwijding van pelgrims. Ervaren pelgrims dragen een werkelijkheidsvisie aan en andere pelgrims ontwikkelen op deze manier hun eigen werkelijkheidsvisie. Nieuwe pelgrims worden ook opgenomen in de gemeenschap van pelgrims. Persoonlijke betekenisgeving gebeurt wanneer pelgrims met hun eigen ervaringen de werkelijkheidsvisie van De Camino ervaren en duiden.

Om de overeenkomsten in inwijding te kunnen duiden tussen geloofsleerlingen en pelgrims, zal dit hoofdstuk dezelfde opbouw hebben als in het tweede hoofdstuk. Het pedagogisch model van mystiek, mystagogiek (de Jong-van Campen, 2009), helpt op deze wijze de onderzoeksvraag beter te beantwoorden.

Om de innerlijke tocht van Nederlandse pelgrims te beschrijven wordt er gebruik gemaakt van het masteronderzoek van Jelle Wiering *Religies in hedendaagse samenlevingen* (Wiering, 2015).

Een tweede bron die gebruikt wordt om de betekenisgeving te begrijpen, is het boek van Frits de Lange, *Heilige Onrust, een pelgrimage naar het hart van religie* (Lange, 2017).

Een derde bron is de verschillende besloten Facebookgroepen: Camino de Santiago – NGSJ en de Sint Jacob groep. Dit zijn actieve groepen die ervaren pelgrims en nieuwelingen van informatie voorzien.

Met deze drie bronnen worden de informatie-overdracht en betekenisgeving van Nederlandse pelgrims bestudeerd en de deelvraag beantwoord.

#### 3.1 Pelgrimsaanbod

In deze paragraaf wordt onderzocht hoe een aspirant pelgrim kennis tot zich neemt over De Camino. Het proces van betekenisgeving begint al bij de voorbereiding: 'Wat neem ik mee, wat laat ik thuis?', 'Waar begin ik mijn tocht?' en 'Ga ik de herberg boeken of niet?' Bij het oriënteren op De Camino zoeken aspirant pelgrims ervaren pelgrims op. Een ontmoetingsplaats hiervoor blijkt Facebook. Op besloten pagina's zijn blogs, discussies en praktische informatie te vinden.

De overdracht van informatie wordt gedaan door ervaren pelgrims. Zij dragen allerlei praktische informatie over en moedigen nieuwe pelgrims aan om passende keuzes te maken voor hun eigen tocht. De wijze waarop pelgrims hun eigen tocht betekenis geven, blijkt uit de manier hoe zij de dag indelen en hoe zij om gaan met de voorgeschreven rituelen, handelingen en visies. De persoonlijke betekenis wordt dus grotendeels bepaald door de individuele keuzes. Als laatste wordt onderzocht hoe pelgrims na De Camino hun verworven levenshouding voort willen zetten.

In deze paragraaf wordt de informatie-overdracht beschreven aan de hand van drie fases: de voorbereiding, tijdens De Camino en de fase na De Camino.

### 3.1.1 Voorbereiding

Bij het horen over De Camino ontstaat bij veel mensen een gevoel om ook de tocht te gaan lopen. Er ontstaat een innerlijk verlangen dat pelgrims de roep van De Camino noemen. Een veelgehoorde uitspraak is dat je pelgrim wordt, gaandeweg. Het is een gevoel dat er al lopende inslijt (Lange, 2017, p. 15).

Het proces van de betekenisgeving van de pelgrim begint volgens Wiering bij de voorbereiding. Toekomstige pelgrims winnen informatie in bij ervaren pelgrims. Een bekende plek waar dit gebeurt, zijn de sociale media en andere plekken op het internet.

*De voorbereiding van een pelgrim begint vaak bij het aanmelden bij de Facebook groep 'Sint Jacobs Route'. Op veel plekken op internet wordt geschreven over de pelgrimage naar Santiago (Wiering, 2015, p. 61).*

Er bestaan meerdere besloten Facebookgroepen, de 'Sint Jacobs route' en 'De Camino de Santiago- NGSJ' zijn de bekendste Nederlandse platforms voor pelgrims die zich voorbereiden, voor pelgrims die de tocht aan het lopen zijn en ervaren pelgrims.

De besloten Facebookpagina van 'Camino de Santiago – NGSJ' heeft op 1 oktober 2018 3.683 leden. De doelstelling van deze pagina staat op de informatiepagina beschreven:

*Welkom in deze virtuele albergue, de Facebookgroep van het Nederlands Genootschap van Sint Jacob (NGSJ)...Naast fysieke ontmoeting in Nederland, de eerste herberg op de Spaanse Camino (Roncesvalles) en de laatste pleisterplaats voor Nederlandse pelgrims na aankomst in Santiago (de Huiskamer), willen we binnen deze facebookgroep ook virtueel ruimte bieden voor ontmoeting en informatie-uitwisseling. We hopen dat dit voor zowel ervaren als beginnende pelgrims een inspirerende plek wordt.*

Verder beoogt de pagina:

- het op weg helpen van wandelaars, fietsers en anderen die naar Santiago de Compostella willen gaan;
- het uitwisselen van ervaringen tussen de leden onderling;

- het onderhouden van contacten met vergelijkbare organisaties in binnen- en buitenland;
- het bestuderen van historische, godsdienstige en culturele verschijnselen van de Jacobusverering;
- het stimuleren van vrijwilligerswerk als ‘hospitalero voluntario’ in een pelgrimsherberg’ (NGSJ, sd).

Om lid te kunnen worden moet een reden opgegeven worden. Dat kan zijn dat je een ervaren pelgrim bent of een aspirant pelgrim.

De besloten facebookgroep ‘De Sint Jacob route’ heeft per 1 oktober 2018 2.266 leden. Op hun informatiepagina staat:

*De Facebookgroep Sint Jacobs Route (SJR) is 28 april 2013 opgericht voor pelgrims en geïnteresseerden op de wegen naar Santiago de Compostella. Een mooie plaats om te vragen, te delen of [...] uit te wisselen. Een mooie plaats voor de ervaren en nog wat minder ervaren pelgrim. De groep maken we samen (St Jacobsroute, 2013).*

Ook bij deze besloten Facebookgroep geldt dat de aanvrager een opgave van zijn / haar reden moet geven om lid te worden.

Beide besloten Facebookpagina’s bieden praktische adviezen over schoenen en rugzakken, aanmoedigingen, tips over routes en foto’s en blogs van pelgrims. Behalve praktische adviezen is het ook een vindplaats voor historische, culturele en godsdienstige informatie.

### 3.1.2 Tijdens De Camino

Er is een bepaalde discipline nodig voor het lopen van De Camino.

*De dagindeling ziet er voor de meeste pelgrims hetzelfde uit: vroeg opstaan, lopen met onderweg pauzes en ‘s middags een herberg zoeken om te overnachten. Daarna gaan de pelgrims in de herberg of bij een restaurantje in de buurt eten, om vervolgens met andere pelgrims te kletsen. De pelgrims maken het over het algemeen niet te laat, omdat iedereen de dag erna weer vroeg op moet. (Wiering, 2015, p. 70)*

Als je laat opstaat kom je misschien te laat aan op een volgende slaapplek en als je te vroeg luncht, wordt het fysiek te zwaar om verder te lopen. Als de pelgrim laat begint met lopen kan de herberg vol zijn, óf kan zijn dagelijkse handwasje niet drogen, waardoor hij de volgende dag met vieze of natte kleding moet lopen.

Kennis over de voorschriften wordt overgedragen door mede-pelgrims, herbergiers, vaak in die besloten Facebookpagina’s maar ook live. Elke nieuwe pelgrim komt er tijdens de tocht achter dat er voorgeschreven rituelen, handelingen en visies zijn waar hij zich aan te houden heeft. Elke pelgrim zoekt vanaf de voorbereiding naar relevante informatie om voor zichzelf een goede tocht te kunnen lopen.

*Het voorschrift dat door de meeste pelgrims wordt onderstreept is dat een pelgrim zijn tocht authentiek maakt. Hij of zij zet zich tegen enkele van de heersende voorschriften af, om zo zijn of haar pelgrimage toch uniek te maken. Hierdoor is het*

*doorbreken van de normen eigenlijk onderdeel van deze normen. Facebook blijkt ook hier van groot belang, doordat normen via Facebook worden verspreid. Loyaliteit aan de normen betekent namelijk vaak aanzien en het breken met de norm betekent meestal dat de pelgrim aanzien verliest (Wiering, 2015, p. 116).*

#### **3.1.4 Na De Camino**

Voor veel pelgrims komt het erop aan de geleerde levenshouding vol te houden in het leven na De Camino. Thuisgekomen pelgrims vertellen over innerlijke veranderingen die zij vol willen houden. Hieronder volgen een paar voorbeelden van een levenswijze die een pelgrim kan meenemen uit de pelgrimage.

##### *Relativeren*

De les die De Camino leert is je geen zorgen te maken, omdat alles gaat zoals het komt. De uitdrukking 'De Camino voorziet' helpt om in het gewone leven geen onnodige zorgen te maken. De Camino leert dat het leven zelf, misschien niet zoals je in gedachten hebt, voorziet in antwoorden.

##### *In het hier en nu*

Pelgrims hebben geleerd om niet bezig te zijn met wat er achter hen ligt, noch met wat er morgen gebeurt. Pelgrims proberen om met hun gedachten en gevoelens in het hier en nu te blijven. Pelgrims hebben zichzelf door De Camino een ander tijdsbesef aangeleerd.

##### *Inspiratiebron*

Thuisgekomen pelgrims proberen hun ervaring als een inspiratiebron te gebruiken. Veel pelgrims hebben door de tocht ontdekt wat zij ten diepste willen in het leven en dit willen zij vasthouden. Er is in die zin sprake van een nieuw zelfbeeld; een nieuw ideaalbeeld is als het ware ontstaan. De mooie herinneringen werken als een krachtbron.

##### *Besmetting met het 'Camino virus'*

Na het lopen of fietsen van De Camino blijkt er van alles van de tocht na te resoneren bij pelgrims. Zo is er een aantrekkingskracht om mensen met een Jacobsschelp aan te spreken. In dit kader spreken pelgrims over de besmetting met het 'Camino virus'. Het is het gevoel veranderd te zijn door de tocht en het kent een hunkering om weer terug te willen en het gevoel te herbeleven. Tijdens de tocht hebben zij gevoeld wat zij ten diepste wilden en daarmee is hun ideaal veranderd.

Het volbracht hebben van De Camino brengt een soort status met zich mee. Een ander soort bewustzijn, een ander tijdsbesef en een ander gevoel voor symbolen, zoals de Jacobsschelp of route markeringen. Pelgrims spreken daarom zelf van het leven voor en na De Camino (Wiering, 2015, pp. 105-107).

#### **3.2 Het proces van betekenisgeving**

Om de betekenisgeving te beschrijven wordt er gebruik gemaakt van de pedagogisch model van de mystiek (hoofdstuk 2.2). Het proces van het aanreiken van een werkelijkheidsvisie, het wekken van een innerlijke ervaring en het duiden van een innerlijke ervaring. Door deze

stappen congruent te volgen kan de onderzoeksvraag beter beantwoord worden. Het gaat hier dus over betekenisgeving in het algemeen.

### 3.2.1 Het aanreiken van een werkelijkheidsvisie van De Camino

De innerlijke reis van de pelgrim is gebaseerd op een bepaald referentiekader; hier huizen de werkelijkheidsvisies van de pelgrim. Uit de literatuur is een aantal levenswijsheden gedestilleerd.

De werkelijkheidsvisie wordt overgedragen door een aantal adagia en de bijbehorende levenshouding. Voorbeelden van een Camino werkelijkheidsvisie zijn 'De Camino voorziet', 'De reis is de bestemming', 'Je loopt De Camino voor jezelf maar je doet het met anderen' 'ieder loopt zijn eigen Camino' en 'je neemt niet De Camino, maar De Camino neemt jou' (Lange, 2017, p. 21).

In de Facebookgroep Camino de Santiago NGSJ zijn leden gevraagd om dit soort visies. Uit 35 reacties blijken de bovenstaande visies bevestigen (Camino de Santiago NGSJ, 2018). Opvallend waren de bijdragen dat De Camino voorziet in wat je nodig hebt. Enkele uitspraken op een rij:

- \* In de stilte en in het alleen zijn komt het wezenlijke tevoorschijn;
- \* De weg is belangrijker dan het doel;
- \* Camino biedt niet wat je wilt, maar wel wat je nodig hebt;
- \* Elke dag heeft genoeg aan zichzelf;
- \* Wie durft te verdwalen, vindt nieuwe wegen;
- \* Toeval is de anonieme daad van God, of toeval is God die incognito met je meereist.

De werkelijkheidsvisies verschaffen een bril om de gewaargeworden werkelijkheid te ervaren en te duiden. Onderweg leert men vanuit deze visie te lopen, de lessen te begrijpen en toe te eigenen. Zo worden verdwalen, tegenslag, toeval of stilte verklaard vanuit de nieuwe werkelijkheidsvisie.

De spreuken worden aan elkaar doorgegeven. Het werkt als een aanmoediging om een 'nieuwe' levenshouding aan te meten, het vraagt om een bepaalde open instelling om deze in te slijten of ontvankelijk te worden voor een andere werkelijkheid. Om deze werkelijkheid eigen te maken worden pelgrims aangemoedigd om hiervoor open te staan en zich af te zetten tegen dagelijkse structuren en 'normale' luxe. Voorbeelden zijn; Laat je Facebook wat vaker met rust, bel niet dagelijks naar huis, neem geen gedetailleerde kaart mee, eet wat de pot schaft.

#### *Open staan*

Een pelgrim wordt aangemoedigd om zich open te stellen voor de ervaring van de pelgrimage en om er onbevangen in te stappen. Er wordt verwacht dat hij vooroordelen opzij schuift. Alle pelgrims zijn gelijk, onafhankelijk van hun achtergrond, welke kleding ze dragen, afkomst of religie. Ook de vooroordelen over eten horen opzij geschoven te worden,

gewoon eten wat je voorgeschoteld krijgt in een herberg, ook al ken je het niet (Wiering, 2015, p. 79).

De Lange beschrijft het verslag van een Amerikaanse over het ongemak dat ontstaat door de onderdompeling in een internationaal gezelschap dat alles deelt; voedsel, water, pijnlijke voeten, pleisters, stilte, een lach. En juist door het delen van je privacy met wildvreemden die je door je openheid verdragen moet, ontstaat er een nieuwe werkelijkheid. Pelgrims worden door zich open te stellen voor anderen aan het denken gezet. Door kennis te maken met mensen die zo anders zijn, ontstaat er ongemak dat tegelijkertijd ruimte biedt om een nieuw zelf te onderzoeken (Lange, 2017, p. 75).

### *Afzetten tegen de dagelijkse structuren*

Naast open te staan voor alle ervaringen tijdens de tocht, wordt er aangeraden om dagelijkse structuren los te laten. Bij voorkeur gaan de gesprekken tijdens De Camino niet over alledaagse zaken zoals werk, volle agenda's en geld. Pelgrims willen zijn in het hier en nu. Zo ontsnappen ze aan de dagelijkse structuren en hiermee is hun wens om afstand te nemen van hun dagelijkse structuren een norm geworden (Wiering, 2015, p. 82).

### *Afzetten tegen de normale luxe*

De Camino biedt bij uitstek de gelegenheid om je tijdelijk af te zetten tegen de normale luxe. Geen tv, internet of warme douche. Dit begint bij het pakken van de rugzak of fietstassen. Een veel gehoorde uitspraak is 'wat je thuislaat is meegenomen'. Je hebt niet zoveel nodig in het leven. Immers, hoe minder meegenomen wordt, hoe lichter de rugzak (Wiering, 2015, p. 83).

Door een oordeel uit te stellen en open te staan voor wat komen gaat en bovendien in het hier en nu te leven, ontstaat er een nieuwe werkelijkheid, los van het normale bestaan en de normale luxe. De pelgrim nieuwe stijl neemt het met zijn open, kwetsbare zelfbeeld op tegen de druk van de opgedrongen neoliberale mensvisie die ons dwingt tot een helder, eenduidig, stabiel zelfbeeld (Lange, 2017, p. 71).

Met het aanreiken van de werkelijkheidsvisies bouwen pelgrims een eigen referentiekader. Een pelgrim wordt door zijn mede-pelgrims aangemoedigd om open te staan voor anderen, en zich af te zetten tegen dagelijkse structuren en de normale luxe. Iemand die klaagt over gedeelde slaapruidtes of koude douche wordt hier op aangesproken.

### **3.2.2 Het wekken van de innerlijke ervaring**

Bij het aanreiken van de werkelijkheidsvisie worden pelgrims aangemoedigd de levenslessen te verinnerlijken door ontvankelijk te worden, zich open te stellen en anders te kijken naar het leven. Het gaat tijdens de tocht om het aannemen van een andere levenshouding om die andere werkelijkheid ook te gaan ervaren.

Bij het wekken van de innerlijke ervaring gaat het erom de innerlijke weg begaanbaar te maken. In de vorming van het denken over- en het ervaren van de werkelijkheid is een

belangrijke rol weggelegd voor de ontwikkeling van een symbolisch bewustzijn. Er worden bijzondere levenslessen geleerd uit gewone ervaringen. Bijvoorbeeld, probeer op je eigen tempo te lopen en niet je mede-pelgrim te laten bepalen, zo is het ook in het leven.

De Lange beschrijft een pelgrim die in een twaalfde-eeuwse kerk in de buurt van Pamplona binnenkomt, en hoe haar een onuitsprekelijk gevoel van geluk en vervulling ten deel valt: "Alsof ik transparant werd". Een ander vertelt aangekomen op Kaap Finisterre, in het zicht van de oceaan, het kilometerpaaltje 0.0 te zien staan. "Op dat moment kon ik alles loslaten". Blijkbaar is de ervaring dat je 'erkend' weet door iets dat je radicaal overstijgt, iets van alle tijden. Ze bevrijdt je van de druk om jezelf te rechtvaardigen" (Lange, 2017, p. 70).

De Lange beschrijft dat 'Pelgrims gehoor geven aan een innerlijke drang die zegt dat ze op weg moeten gaan. Er wordt een appèl op hen gedaan, een verlangen gewekt, ze worden onrustig en ze kunnen niet meer blijven waar ze waren' (Lange, 2017, p. 21).

De pelgrim leert in de loop van de route symbolen te verstaan en wordt gevoelig voor de werking hiervan.

### 3.2.3 Het duiden van de innerlijke ervaring

Deze paragraaf bestudeert de seculiere betekenisgeving. Er blijkt in het duiden van een innerlijke ervaring niet zo'n verschil te zijn in seculiere of spirituele betekenisgeving. Levenslessen worden geduid door het verbeelden dat hun eigen ervaring een algemene betekenis heeft voor het leven.

De pelgrimstocht echter staat bekend om haar spirituele karakter, ook al blijken veel pelgrims moeite te hebben om zichzelf spiritueel te noemen. Uit het onderzoek van Wiering blijkt dat pelgrims het gevoel van eenheid met andere mensen ervaren. Een intense verbondenheid met alle pelgrims die gepaard gaat met een besef dat er veel goeds is in deze wereld en dat dit in ieder mens aanwezig is (Wiering, 2015, p. 102).

De pelgrim laat zich onderdompelen in De Camino. De Lange verhaalt over de Franse filosoof Jean-Christophe Rufin die zich tijdens De Camino openstelt als een naakte pelgrim, volledig op zichzelf teruggeworpen zonder dat iemand iets van je weet; al lopende worden zijn dromen, denken en geloof verjaagd. Rufin zegt: "Het best bewaarde Geheim van De Camino blijkt de ontdekking te zijn dat er helemaal geen geheim met een grote G is" (Lange, 2017, p. 33). De zin voor een pelgrim is dat hij op weg is. De reis zelf is de bestemming. Rufin duidt hier een spirituele ervaring vanuit de werkelijkheidsvisie.

Het duiden van een innerlijke ervaring uit zich ook in een verbondenheid met andere pelgrims en in het een unieke betekenis toedichten aan 'toevalligheden'. De Camino vraagt je om telkens uit je comfortzone te treden, waardoor je iemand anders wordt dan wie je tot dan toe was. Door de ervaringen met elkaar te delen, verbinden de pelgrims zich met elkaar. Levenslessen worden gedeeld en een nieuwe identiteit wordt gevormd door de oude ik

achter zich te laten. De nieuwe ik ontstaat als ze het ritueel voltooid hebben. Pelgrims hebben een ervaring opgedaan waaraan thuisblijvers geen deel hebben (Lange, 2017, p. 37).

### **3.3 Wie er betrokken zijn**

De Camino loop je alleen, maar tegelijkertijd met anderen. Enerzijds wordt er door de pelgrims al lopende betekenis opgehangen aan het pad, anderzijds zijn er anderen betrokken bij de persoonlijke betekenisgeving. Inzicht in de verschillende mensen die bijdragen aan de informatie-overdracht helpt om inzicht te krijgen in de betekenisgeving. De betrokkenen worden in deze paragraaf beschreven.

#### **3.3.1 Gemeenschap**

Iedere pelgrim sluit zich ergens aan bij de bestaande route. Hier ontmoet hij andere pelgrims met wie hij deels samen oploopt en die hij in de herbergen spreekt. Iedere pelgrim heeft een eigen startplaats en daarom zijn er verschillen in ervaringen. De ervaren pelgrims dragen hun praktische ervaringen van de route over. Ook de herbergiers dragen bij in gesprekken met pelgrims.

Via de Facebookpagina's blijken de oude en ervaren pelgrims graag praktisch advies te geven. In de reisgidsen (die pelgrims bij zich dragen) staat ook allerlei praktische informatie.

Er is door verbondenheid onder pelgrims sprake van een verbeelde gemeenschap (Wiering, 2015, p. 24). Ervaren mede-pelgrims vertellen anderen over ongeschreven en voorgeschreven rituelen, handelingen en visies. Zo helpen zij bij het maken van keuzes die echt bij hen passen.

#### **3.3.2 Mystagoog**

Pelgrims helpen elkaar de innerlijke groei te duiden, zij zijn in die zin mystagoog. Er is gekozen om het woordgebruik aan te houden, congruent aan hoofdstuk 2 en later 4 en 5. De inhoudelijke keuze om de term aan te houden is omdat het hier gaat over de lerende en overdragende kant van De Camino.

Mystagogie is te herkennen aan de tweeslag menswording en gemeenschapsvorming, zoals bleek uit hoofdstuk 2.1.3. Er is sprake van zelfverwerkelijking en solidarisering tussen mensen. Dit verklaart de verdeling in deze paragraaf.

#### ***Menswording***

De Camino heeft geen geautoriseerde leraren of initiatierituelen zoals in de kerk gebruikelijk is. Echter, er vindt wel degelijk overdracht van kennis en levenshouding plaats. De werkelijkheidsvisies worden overgedragen en pelgrims worden aangemoedigd om persoonlijke betekenis te geven aan de voorgeschreven rituelen, handelingen en visies. Dit leidt tot zelfverwerkelijking, het besef meer zichzelf te worden vanuit een nieuw werkelijkheidsbesef.



De Camino zelf is daarom mystagoog. De tocht lopen of fietsen draagt bij aan bezinning, reflectie, bewustwording en een ontvankelijke houding voor antwoorden. De Camino maar ook mede-pelgrims zijn mystagoog.

### *Gemeenschapsvorming*

Onderdeel worden van de gemeenschap is relatief eenvoudig. Het bestaat uit aanvragen voor lidmaatschap in de besloten Facebookpagina's. De aankoop van een pelgrimspas geschiedt via Sint Jacobsgenootschap of in een VVV winkel in een middelgrote stad in Frankrijk of Spanje. De laatste handeling is de ontvangst van de Compostella door ondertekening van de pelgrimspas in het pelgrimskantoor in Santiago. Zo hoort de pelgrim er volledig bij.

Het handelen van mede-pelgrims is vormend. Ze nopen pelgrims zelf keuzes te maken: 'pas ik me wel of niet aan op hun tempo van wandelen?', of 'ga ik wel of niet mee naar de kapel?' De keuzes van mede-pelgrims zijn vormend om een eigen unieke tocht te kunnen maken. Tegen de voorgeschreven rituelen, handelingen en visies kiezen, is paradoxaal genoeg onderdeel van de normen van De Camino. Dit zorgt voor de authentieke tocht (Wiering, 2015, p. 94).

Het 'reizende dorp' is de benaming van Wiering voor de groep reizende pelgrims die vaak dagen met elkaar oplopen of fietsen. Ze nemen vaak dezelfde herbergen en zien ook naar elkaar om. Iedereen loopt weliswaar alleen, maar er zijn momenten dat ze elkaar opzoeken en met elkaar spreken. Er ontstaat zo een verbondenheid met deze mede-pelgrims (Wiering, 2015, p. 98).

Thuisblijvers zijn ook bepalend voor de betekenisgeving van de pelgrims. Zij leven mee en soms lopen pelgrims in hun naam omdat zij fysiek niet mee kunnen lopen.

*Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om het meenemen van een bepaalde steen die symbool staat voor de last van deze persoon. De pelgrim neemt de steen vervolgens mee en laat deze op een bepaalde plek achter, waarmee afscheid wordt genomen van de last van de thuisblijver. Het kan ook gaan om een 'verzoek tot bidden' wanneer de pelgrim Santiago de Compostella bereikt (Wiering, 2015, p. 111).*

### **3.3.3 De pelgrim**

In hoofdstuk 2.4 werd beschreven wie pelgrims zijn in De Camino. Om als pelgrim te worden erkend door het pelgrimskantoor in Santiago gelden er voorwaarden over het aantal kilometers en het bewijs door de bestempelde pelgrimspas te overhandigen.

Naast de gemeenschap is de pelgrim zelf betrokken bij de betekenisgeving. Hij loopt, laat de pelgrimspas stempelen en vraagt de Compostella aan. Hij staat open en heeft een uitgesteld oordeel. Ervaringen onderweg vragen om bezinning, reflectie, bewustwording en een ontvankelijke houding voor antwoorden. Op deze manier loopt de pelgrim zijn unieke tocht.

### 3.3.4 God

Speelt God een rol in de seculiere betekenisgeving? In de werkelijkheidsvisies van de pelgrims komt die voor. In sommige 'seculiere' ervaringen huist een godservaring of een ervaring die verwijst naar het geheim van het bestaan. In de paragraaf 2.1.2 wordt de 'Anthropozentrische Wende' van Rahner beschreven. De Lange beschrijft het heilige evenzeer niet vanuit de geloofstraditie, maar vanuit de ervaring van pelgrims nieuwe stijl:

*De pelgrims nieuwe stijl hebben doorgaans de gevestigde religie achter zich gelaten. Ze zijn niet op zoek naar een hiernamaals; voor hen is de reis zelf de bestemming. Wat hen echter nog steeds tot pelgrims maakt, is het besef dat er iets groter of sterker is dan henzelf, dat hen in beweging zet (Lange, 2017, p. 11).*

Het ontwikkelen van een persoonlijk geloof, zoals beschreven in het tweede hoofdstuk, veronderstelt geloof in God. Uit het onderzoek 'God in Nederland tussen 1966 en 2015' blijkt dat er een herinterpretatie is van het christelijke gedachtengoed. Het traditionele beeld dat God zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt, wordt vervangen door de gedachte dat er zoiets moet zijn als een hogere macht die het leven beheerst of het niet weet (Bernts & Berghuijs, 2016, p. 172).

Misschien wordt God niet genoemd door alle pelgrims om toch een gelovig zelfverstaan te ontwikkelen. Ervaringen van het heilige, het transcendente, worden zichtbaar en herkenbaar in de reflectie van mensen op het eigen leven. Ervaringen vragen om bezinning, reflectie, bewustwording en een ontvankelijke houding voor antwoorden.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, wordt op basis van bovenstaande duidelijk uit dat veel hedendaagse pelgrims een religieuze, als in betekenisvolle verbinding makende houding hebben ten opzichte van het leven. Het woord 'leven' heeft vaak de plaats genomen van God. Zij zoeken een uitdrukking hiervan in hun aardse leven, dat meer is dan zichzelf is maar wat daar tegelijkertijd ook onderdeel van is.

*Is het leven dan de nieuwe God? De Britse theoloog Don Cupitt doet het prikkelende voorstel in het leven zelf een post christelijke religie te maken [...]. Het voorstel van Cupitt om God door Leven te vervangen lijkt ook te stroken met de ervaring van de nieuwe pelgrim (Lange, 2017, p. 124).*

In de werkelijkheidsvisies van De Camino wordt God soms benoemd, gezien en ervaren maar Zijn bestaan wordt net zo goed ook ontkend. God of Zijn stem wordt door sommigen gevonden in de stilte. Gods aanwezigheid of hand wordt ervaren in toevalligheden.

### 3.3.5 Sint Jacob

Pelgrims bidden tot Sint Jacob en noemen vaak grappend zijn naam als degene die toevalligheden organiseert (Wiering, 2015, p. 127). In hoofdstuk 1 werd beschreven hoe de verhalen over Sint Jacob onderdeel zijn van het erfgoed van De Camino.

### 3.4 Opname in de gemeenschap

Om De Camino als mystagogische vorm te beoordelen zal in dit Masteronderzoek naast de menswording ook aandachtig gekeken worden naar gemeenschapsvorming onder pelgrims. Het is niet zo evident aanwezig in de literatuur. In deze paragraaf wordt online onderzoek gedaan en gekeken hoe die gemeenschapsvorming praktisch op De Camino en erna geschiedt.

Zoals eerder beschreven, is de opname in de gemeenschap is relatief eenvoudig. Een aspirant pelgrim kan lid worden van een besloten Facebookgroep door aan te vinken dat je voornemens bent om deel te nemen aan de pelgrimstocht. Zo wordt een aspirant pelgrim geaccepteerd, mits hij een zichtbaar Facebookprofiel heeft. De Facebookpagina's geven toegang tot informatie, blogs en uitnodigingen voor Camino bijeenkomsten.

Een andere wijze van opname is de aanschaf van een pelgrimspas. De pelgrimspas geeft ook toegang tot herbergen die gelegen zijn aan de route van De Camino.

Elke pelgrim die bij De Camino onderneemt wordt begroet met bon / buen Camino. De groet is een groet en wens. In 1.3 wordt de groet als een rituele handeling beschreven, net als het stempelen van de pelgrimspas. Er wordt aansluiting gezocht bij andere pelgrims en dat gaat afhankelijk van de gezamenlijke taal, eenvoudig. Onderweg zoekt men elkaar op en in de herberg wordt iedere aanwezige pelgrim uitgenodigd. Verhalen worden gedeeld en iedereen is welkom, welke achtergrond, taal of geloof de pelgrim ook heeft.

Aan het einde van de pelgrimage hoort het ondertekenen van een verklaring waarin de pelgrim motiveert dat de pelgrimage op basis van religieuze of spirituele redenen is ondernomen en tenminste honderd kilometer heeft gelopen (of tweehonderd kilometer heeft gefietst). Dit geeft recht op de Compostella, het officiële document dat verklaart dat je de tocht gelopen hebt (Wiering, 2015, p. 87).

Zelfs na De Camino blijft het gevoel om pelgrim te blijven, alsof De Camino een levenservaring is die maakt dat je een leven voor en na De Camino ervaart. Pelgrims noemen dat het Camino virus (Wiering, 2015, p. 107). Het is een melancholisch gevoel weer terug te willen gaan naar het moment dat men De Camino ondernam. Dit zoeken ervaren pelgrims als zij een andere pelgrim tegenkomen.

Er is daarmee sprake van opgenomen worden in de gemeenschap.

### 3.5 Conclusie betekenisgeving door pelgrims

In het derde hoofdstuk werd onderzocht hoe het seculiere gedachtengoed van pelgrims wordt overgedragen en ervaren. De ervaringen van pelgrims worden in dit hoofdstuk op het instrumentarium van De Jong- van Campen toegepast. De Camino immers, leert en draagt over.

De levenshouding van de pelgrim verandert door de wandeltocht. De persoonlijke ervaringen van bezinning, reflectie, bewustwording en ontvankelijk worden, bieden een nieuw zelfverstaan. Uit literatuur blijkt dat betekenisgeving van de tocht zichtbaar en herkenbaar wordt in de reflectie van mensen op het eigen leven.

Om de betekenisgeving te ontrafelen, worden er drie onderdelen van de tocht onderzocht: de voorbereiding, de tocht zelf en de tijd na De Camino. De wijze waarop pelgrims aan hun eigen tocht betekenis geven, blijkt bijvoorbeeld uit de manier waarop zij hun dag indelen en de besluitvorming over hoe om te gaan met de voorgeschreven rituelen, handelingen en visies.

Er blijken voorgeschreven rituelen, handelingen en visies te zijn waar een pelgrim zich aan te houden heeft. Als je loopt, neem je geen bus naar het volgende dorp, je gaat bij een kerk of klooster even naar binnen, je groet mensen met 'buen Camino'. Elke pelgrim zoekt naar relevante informatie om voor zichzelf een betekenisvolle tocht te kunnen lopen.

Het aanreiken van een werkelijkheidsvisie die ontstaat naar aanleiding van het afleggen van De Camino gebeurt door de overdracht van een bepaald referentiekader. Voorbeelden zijn: 'De reis is de bestemming', 'Je loopt De Camino voor jezelf, maar je doet het met anderen' 'ieder loopt zijn eigen Camino', 'je neemt niet De Camino, maar De Camino neemt jou', 'De Camino voorziet in wat je nodig hebt'. 'De Camino biedt niet wat je wilt, maar wel wat je nodig hebt'. 'Wie durft te verdwalen, vindt nieuwe wegen'. 'Bij toeval is het God die incognito met je meereist.'

De werkelijkheidsvisies verschaffen een bril om de gewaargeworden werkelijkheid te ervaren en te duiden. Onderweg leert men vanuit deze visie te lopen, de lessen te begrijpen en deze zich toe te eigenen. Zo worden aspecten als verdwalen, tegenslag, toeval of stilte verklaard vanuit de nieuwe werkelijkheidsvisie.

De spreuken worden aan elkaar doorgegeven. Ze werken als een aanmoediging om een 'nieuwe' levenshouding aan te meten. Het heeft de intentie om het gevoel, wil en rede te beschouwen in het licht van het nieuwe inzicht. Het vraagt om een bepaalde open instelling in te slijten of ontvankelijk te worden voor een andere werkelijkheid. Om deze werkelijkheid eigen te maken worden pelgrims aangemoedigd om open te staan, zich af te zetten tegen dagelijkse structuren en normale luxe.

Het wekken en duiden van een Camino ervaring gebeurt door ontvankelijk te worden voor de gedeelde levenslessen, je open te stellen en anders te kijken. Het gaat er tijdens de tocht om een andere levenshouding aan te nemen om die andere werkelijkheid ook te gaan ervaren. Het duiden van een ervaring uit zich ook in een verbondenheid met andere pelgrims en door aan 'toevalligheden' een unieke betekenis toe te dichtten. De Camino vraagt je telkens om uit je comfortzone te treden waardoor je iemand anders wordt dan wie je tot dan toe was.

De pelgrim bevindt zich in een netwerk van betrokken mensen. In dit hoofdstuk onderzoeken we de pelgrimsgemeenschap, ook wel het 'reizende dorp' (de benaming van Wiering voor de groep reizende pelgrims die vaak dagen met elkaar oplopen of fietsen) genoemd. Ze nemen vaak dezelfde herbergen en zien ook naar elkaar om. Ook besloten Facebookgroepen spelen een grote rol.

In de reisgidsen die pelgrims bij zich dragen, staat ook allerlei praktische informatie. Daarnaast vertellen ervaren pelgrims andere pelgrims over ongeschreven en voorgeschreven rituelen, handelingen en visies. Zij helpen elkaar bij het maken van oprechte en weloverwogen keuzes.

Opname in de gemeenschap begint bij het lidmaatschap van een Besloten Facebookpagina. Door het aanschaffen van een pelgrimspas bij een pelgrimskantoor is het pelgrimschap officieel. Aan het einde van de pelgrimage hoort het ondertekenen van een verklaring waarin de pelgrim aangeeft dat die op basis van religieuze of spirituele redenen heeft ondernomen, en tenminste honderd kilometer heeft gelopen of tweehonderd kilometer heeft gefietst. Dit geeft recht op de Compostella.

Het proces van zowel menswording en gemeenschapsvorming vindt plaats door het afleggen van De Camino. Er is sprake van een paradigma-verandering, omdat het leven vanuit een nieuw perspectief wordt ervaren, namelijk die vanuit De Camino.

## Hoofdstuk 4: De Camino als mystagogisch arrangement

De doelstelling van deze masterscriptie was tweeledig. Inzicht bieden hoe geloofsontwikkeling bij pelgrims plaatsvindt en achterhalen met welke theologische taal de ervaring van De Camino te duiden valt. De literatuurstudie leidt tot de aanname dat De Camino een mystagogisch arrangement is omdat het innerlijke groei activeert. En theologisch gezien is de ervaring van pelgrims te typeren als mystagogie.

Het vierde hoofdstuk spitst zich toe op hoe en in welke mate er sprake is van mystagogie in de betekenisgeving van pelgrims. Uit het tweede hoofdstuk blijkt dat een mystagogisch arrangement te herkennen is aan de volgende onderdelen: Mystagogie geeft geloof en levenshouding door (1) en neemt in de gemeenschap op (2). Bovendien zijn er meerdere betrokkenen die in dit proces een rol hebben (3). Deze onderdelen zullen daarom worden toegepast op De Camino.

In dit hoofdstuk zal de spirituele betekenisgeving in De Camino voortborduren op het instrumentarium van De Jong- van Campen. De opbouw van dit hoofdstuk is daarom congruent aan hoofdstuk 2 en 3. Door de integratie van de vorige hoofdstukken gaan de verschillende hoofdstukken in elkaar op en zijn verwijzingen naar literatuur vooral te vinden in voorgaande hoofdstukken.

Tijdens De Camino kampen pelgrims in de eerste week met veel lichamelijk ongemak. De tweede week worden zij vaak overvallen door allerlei emoties. Vanaf de derde week komen de seculiere en spirituele levenslessen vrij. Tijdens De Camino wordt door pelgrims vaak gesproken over innerlijke groei in drie stappen: eerst fysiek, dan emotioneel en daarna spiritueel.

In blogs, reisverslagen en vlogs blijkt deze volgorde onderdeel te zijn van de aangereikte Camino werkelijkheidsvisies. Dit wordt bevestigd door een simpele zoekopdracht op internet op fysiek, emotioneel, spiritueel, Camino. Zo schrijven ervaren pelgrims als Glenda Barry en Sara Dodd, over de drie stappen die leiden tot innerlijke groei (Barry, sd) (Nomadic dreamer, sd).

De Amerikaanse predikante en onderzoeker van Harvard University, Christina Powell, bevestigt de groei van lichamelijk, naar emotioneel en spiritueel bewust zijn in *The Interrelationship of Physical, Mental, and Spiritual Health* (Powell, 2018). Powell stelt dat Bijbel-theologisch gezien de christelijke geloofsinwijding streeft naar zelfverwerkelijking van de hele mens.

Dit hoofdstuk beschouwt naast de overeenkomsten ook het verschil tussen De Camino en een mystagogisch arrangement. Deze stappen zijn nodig om tot de conclusie te komen van de deelvraag in welke mate De Camino een mystagogisch arrangement is.

## 4.1 De Camino- doorgeven van geloof en levenshouding

Uit hoofdstuk 1 blijkt dat de pelgrimage ondergaan aanzet tot bezinning, reflectie en bewustwording en leidt tot ontvankelijkheid. Het derde hoofdstuk laat zien dat De Camino inderdaad leert en overdraagt. Er wordt ervaren en geduid vanuit allerlei werkelijkheidsvisies met bijbehorende normen.

De Camino ondergaan leidt tot een zelfervaring en zich opgenomen weten in de gemeenschap. De zelfervaring leidt tot een bepaald zelfverstaan. Hoofdstuk 2 geeft de theoloog Karl Rahner aan dat de zelfervaring leidt tot de vraag naar God. Het zelfervaring leidt naar de vraag over geheim van het leven.

Uit hoofdstuk 2 blijkt dat er voorwaardenscheppende kenmerken zijn voor het plaatsvinden van mystagogie. Het zijn succesbepalende of belemmerende factoren voor succesvolle inwijding. Is er bij de pelgrim sprake van een ontwikkeling in symbolisch bewustzijn? Is er sprake van het hebben van een christelijk referentiekader om de ervaringen te kunnen duiden? Leidt het mystagogisch arrangement tot ontvankelijkheid voor antwoorden?

Komende subparagrafen bieden inzicht hoe de pelgrim fysiek, emotioneel en spiritueel bewustzijn ervaart en dit met de aanwezige werkelijkheidsvisies duidt.

### 4.1.1 Aanreiken van een Camino werkelijkheidsvisie

De overdracht van werkelijkheidsvisies gebeurt op verschillende manieren. Uit hoofdstuk 1 blijkt dat de informatie-overdracht plaatsvindt via besloten Facebookgroepen, wandelgidsen en persoonlijke gesprekken met herbergiers en andere pelgrims.

Er worden volgens hoofdstuk 3.2.1 tijdens De Camino verschillende werkelijkheidsvisies aangereikt: 'De reis is de bestemming', 'Je loopt De Camino voor jezelf maar je doet het met anderen' 'ieder loopt zijn eigen Camino', 'je neemt niet De Camino, maar De Camino neemt jou. 'De Camino voorziet in wat je nodig hebt'. 'Wie durft te verdwalen, vindt nieuwe wegen' en 'toeval is God die incognito met je meereist'.

Deze visies worden samen met een aantal normen overgedragen, zoals open te staan voor alles en iedereen, je af te zetten tegen het normale bestaan en niet te snel te oordelen.

### 4.1.2 Het wekken van een innerlijke ervaring

Door het wandelen, of fietsen, verwerft elke pelgrim fysieke, emotionele en vaak ook spirituele behoeften en daarmee ontwaakt en activeert het een bepaald bewustzijn. De Camino zelf wekt een gevoeligheid voor betekenis bij pelgrims, er is hier sprake van het ontwikkelen van een symbolisch bewustzijn. Dit laat zich kennen door drie niveaus van bewustzijn te doorlopen.

#### Fysiek bewustzijn

Fysiek ervaart de pelgrim, individueel en collectief, de strijd met regen, kou, warmte, lichamelijke hoogte- en dieptepunten. Een pelgrim ervaart blessures, honger en een lucide

lichamelijk bewustzijn. De lichamelijke behoeften die men ervaart, kunnen geduid worden als een zelfervaring.

#### Emotioneel bewustzijn

Emotioneel ervaart de pelgrim eenzaamheid, uitputting maar ook verbondenheid. Overeenkomsten en verschillen met andere pelgrims worden ervaren. Dit leidt tot blijdschap, wanhoop, angsten en tot behoeften waarin moet worden voorzien. Het emotioneel bewustzijn is hiermee gewekt.

#### Spiritueel bewustzijn

Na een periode van fysieke en emotionele stress, ervaren pelgrims dat zij meer ontvankelijk worden voor de natuur, cultuur en het transcendente. Deze ervaringen vormen een religieus of spiritueel bewustzijn en pelgrims wensen dit te kunnen verklaren.

### 4.1.3 Het duiden van een innerlijke ervaring

Bij het duiden van een innerlijke ervaring worden er woorden gezocht voor de ervaring vanuit de aangereikte werkelijkheidsvisies. Door De Camino te ondergaan, ervaart de pelgrim een fysiek, emotioneel en vaak spiritueel bewustzijn. Pelgrims worden ontvankelijk voor dit bewustzijn en wensen betekenis te geven door dit te duiden aan de hand van de beschikbare werkelijkheidsvisies en een mate van symbolisch bewustzijn.

#### Fysiek bewustzijn

Door fysieke behoeften te ervaren, ontstaat een zeker lichamenlijk bewustzijn. Als deze dan wordt voorzien door te eten, op te warmen of op te drogen in bijvoorbeeld een herberg of restaurant, wordt de werkelijkheidsvisie van 'De Camino voorziet' geduid. Bijvoorbeeld met betrekking tot de visies dat 'ieder zijn Camino loopt' of dat 'de weg belangrijker is dan het doel'.

#### Emotioneel bewustzijn

Door De Camino te ondergaan, activeren pelgrims een emotioneel bewustzijn. Wanneer een pelgrim verdwaalt, overvallen wordt door emoties zoals eenzaamheid of verbondenheid, wordt de ervaring geduid binnen de werkelijkheidsvisies.

Wanneer een pelgrim participeert in voorgeschreven handelingen en rituelen, en gesprekken aanknoopt met mede-pelgrims of herbergiers, worden deze ervaringen geduid vanuit de werkelijkheidsvisie van De Camino. 'De Camino voorziet in wat ik nodig heb' of 'wie verdwaalt, vindt nieuwe wegen'.

#### Spiritueel bewustzijn

Door een religieus of spiritueel bewustzijn is de pelgrim ontvankelijk voor het duiden van ervaringen: toevalligheden, verdwalen, verwondering over de cultuur en natuur. In de alledaagse gebeurtenissen evoceren nieuwe betekenissen. 'Toeval is God die incognito meereist'. 'De Camino voorziet'. 'Je neemt niet De Camino maar De Camino neemt jou.'

Wiering beschrijft hoe pelgrims paradoxaal over hun spirituele ervaring praten.



*Pelgrims spreken over bidden tot Sint-Jacob, bidden tot zichzelf en bidden tot God. Als er dingen gebeuren die de pelgrims 'te toevallig' vinden, dan zeggen ze dat dit bijvoorbeeld door Sint-Jacob komt. Dit vertellen ze als een soort grap en ze lachen erbij, maar desalniettemin wordt hij vaak genoemd. Er blijkt hier een grote rol weggelegd voor de symbolen en rituelen die geautoriseerd worden door de katholieke kerk. Zelfs de pelgrims die zich expliciet distantiëren van welke religie dan ook spraken wel over bidden tot 'Sint Jacob'. Hij [Alex] vroeg Sint Jacob mee te reizen achter op de fiets. Daarnaast stapte hij vaak af om te bidden tot de kosmos. Op De Camino heerst volgens pelgrims een bijzondere sfeer die dusdanig anders is dan de spirituele, religieuze context in de normale samenleving. Er wordt door pelgrims gesuggereerd dat er een transcendente dimensie bestaat en dat pelgrims zich hier via symbolen en rituelen die geautoriseerd worden door de katholieke kerk, mee kunnen verbinden (Wiering, 2015, p. 127).*

Wiering beschrijft dit als religiewetenschapper. Hij neemt door zijn sociaalwetenschappelijk instrumentarium niet waar dat dit ongemak gaat om het duiden van een spirituele ervaring vanuit de werkelijkheidsvisie van De Camino.

Onderliggend onderzoek toont aan dat het bestuderen van De Camino vanuit de mystagogie een toegevoegde waarde heeft om ervaringen van pelgrims te duiden. Onderzocht kan worden of er een bepaald symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd tijdens De Camino om bovenstaande paradoxale ervaringen te verklaren (zie 2.1.2). Het betrekken van mystagogie in ander onderzoek kan de kracht van De Camino, of een soortgelijk actief mystagogisch arrangement, verklaren.

Kortom, De Camino leert en draagt over. Zowel fysiek, emotioneel als spiritueel loopt de pelgrim geloof op. De tocht ondergaan draagt bij aan bezinning, reflectie, bewustwording en een ontvankelijke houding voor antwoorden. De Camino activeert een symbolisch bewustzijn.

De Camino als mystagogisch arrangement leidt tot innerlijke groei en tot een persoonlijk geloof en levenshouding. De zelfervaring is een opstap naar het opnieuw verhouden tot zichzelf, anderen en het transcendente.

## **4.2 De Camino – opname in de gemeenschap**

Pelgrims in De Camino worden opgenomen in een collectief dat vele malen groter is dan een individuele pelgrim. In deze paragraaf wordt deze gemeenschapszin beschreven in de fases van voorafgaand aan, tijdens en na De Camino.

### **4.2.1 Voorbereiding**

Tijdens de voorbereiding worden aspirant pelgrims vaak lid van besloten facebookpagina's gewijd aan De Camino. Door aan te vinken dat je voornemens bent om deel te nemen aan de pelgrimstocht, wordt een aspirant pelgrim geaccepteerd. De blogs, de ervaringen en vragen van pelgrims zijn leerzaam en zo groeit de gemeenschapsvorming rondom De Camino.

Pelgrims kopen wandelgidsen, spreken met ervaren pelgrims, volgen online-discussies en worden zo verwelkomd en ingewijd in het pelgrimsbestaan.

#### **4.2.2 Tijdens De Camino**

De aanschaf van een pelgrimspas via het Sint Jacobsgenootschap of in een VVV winkel in een middelgrote stad in Frankrijk of Spanje is een andere manier waarop de aspirant pelgrims worden opgenomen. De pelgrimspas geeft toegang tot herbergen die gelegen zijn langs de route van De Camino.

Een pelgrim vindt eenvoudig aansluiting bij andere pelgrims op de route. Door het lopen van de route met een rugzak op is het tamelijk evident dat je pelgrim bent en als zodanig opgenomen wordt. Er ontstaat 'verbroedering' tussen pelgrims door dezelfde ontberingen mee te maken, door hetzelfde dagritme te hebben en door het inleveren van privacy.

Pelgrims worden onderdeel van een grotere gemeenschap, namelijk die van De Camino. In een herberg wordt iedere pelgrim aan tafel uitgenodigd door de herbergiers. Verhalen worden gedeeld. Iedereen is welkom, geloof, afkomst, leeftijd of economische status vormen geen beletsel om mee te doen. Er is een openheid naar elke pelgrim en een cultuur waarbinnen een uitgesteld oordeel heerst.

#### **4.2.3 Na De Camino**

Aan het einde van de pelgrimage hoort het ondertekenen van een verklaring waarin de pelgrim motiveert dat hij op basis van religieuze of spirituele redenen De Camino heeft ondernomen en tenminste honderd kilometer heeft gelopen, tweehonderd kilometer heeft gefietst of driehonderd kilometer te paard heeft afgelegd. Dit geeft recht op de Compostella, het officiële document dat verklaart dat je de tocht hebt volbracht (Wiering, 2015, p. 87).

Zelfs na De Camino blijft het gevoel om pelgrim te blijven, alsof De Camino een levenservaring is die maakt dat je een leven voor en na De Camino ervaart. Pelgrims leerden op De Camino hoe problemen te relativeren, te leven in het hier en nu, en ze gebruiken de ervaring als inspiratiebron. Dit besef noemen pelgrims het Camino virus (Wiering, 2015, p. 107). Het is een melancholisch gevoel weer terug te willen gaan naar het moment dat men De Camino ondernam.

Kortom, De Camino is een mystagogisch arrangement omdat er sprake is van een perspectiefwijziging bij de pelgrim, namelijk dat de pelgrim is verbonden met de anderen. Dit uit zich in de collectieve taal voor, tijdens en na De Camino.

### **4.3 Wie zijn er betrokken bij mystagogie in De Camino**

In deze paragraaf wordt onderzocht wie er betrokken zijn bij mystagogie in De Camino op de kenmerken, zoals beschreven in vorige hoofdstukken.

#### **4.3.1 Gemeenschap**

De pelgrim bevindt zich in een netwerk van betrokken mensen. Dit blijkt bij uitstek de plaats waar de inwijding in de gemeenschap plaatsvindt. Vaak lopen pelgrims samen op, nemen ze

dezelfde herbergen en zien ook naar elkaar om. Ook besloten Facebookgroepen spelen een rol in de gemeenschapsvorming.

Er wordt veel informatie overgedragen. In de reisgidsen die pelgrims bij zich dragen, staat allerlei praktische informatie. Daarnaast vertellen ervaren pelgrims andere pelgrims over ongeschreven en voorgeschreven rituelen, handelingen en visies. Zij helpen elkaar bij het maken van weloverwogen en oprechte keuzes. In het ene geval kan een pelgrim misschien wel een bus nemen of beter niet naar een kerkdienst gaan.

#### **4.3.2 Mystagoog**

Een mystagoog is van oudsher de leraar in geloof en spirituele groei. In De Camino dragen meerdere betrokkenen bij aan de geestelijke groei van de pelgrim: de pelgrim zelf, de medepelgrims, de thuisblijvers, de Facebookgroep-leden en God.

Religieuze symbolen als de Jacobsschelp of de gele pijlen op de route, de rituelen van de begroeting van elkaar, het stempelen van de pelgrimspas, maken pelgrims gevoelig voor een symbolische werkelijkheid. De pelgrim leert zo via de symbolen zichzelf te verstaan. Dat is de reden waarom De Camino als arrangement ook een mystagoog is.

Uit hoofdstuk 2.1.1 stelt Rahner dat mystagogie hoort te leiden tot geloof vanuit de zelfervaring, en wel op zo'n manier dat de geloofsleerling zelf zijn eigen mystagoog wordt. De pelgrim zoekt antwoord naar wie hij is. De pelgrim als eigen mystagoog is volgens Rahner zoals een hedendaags mystagogisch arrangement bedoeld is.

#### **4.3.3 De pelgrim**

Door solitair, met zijn rugzak op te lopen, door deel te nemen aan de rituelen, door de gesprekken met andere pelgrims en ook door het lezen van de wandelgidsen ontwikkelt de pelgrim een bepaalde ontvankelijkheid voor levenslessen en geloof. Er kan daarom gesteld worden dat een pelgrim een myste is.

Aspirant pelgrims leren van ervaren pelgrims hun fysiek, emotioneel en spiritueel bewustzijn te duiden. Medepelgrims geven kennis en ervaringen door, maar ook pelgrims thuis dragen bij aan de informatieoverdracht en betekenisgeving via de besloten Facebookgroepen.

Zodra de aspirant pelgrim meeloopt en het gesprek aangaat met andere pelgrims draagt hij ook bij aan de overdracht en betekenisgeving van anderen (zie 4.3.2). De pelgrim is daarom een myste en mystagoog in één.

#### **4.3.4 God**

God laat zich in de mystagogie vermoeden door Zijn verborgen aanwezigheid en geheimvolle werkzaamheid. In de christelijke mystagogie laat God zich kennen door verhalen in Bijbel en de kerkelijke traditie. De Bijbelse verhalen en legendes over Sint Jacob leren iets over God.

Volgens gelovigen is God Degene die de weg opent voor verdere verandering van levenshouding, voor spirituele groei en een verdiepte omgang met Hem. Om te kunnen

groeien in geloof heeft een pelgrim een christelijk referentiekader nodig. En dat is evenredig het geval bij andere mystagogische arrangementen zoals de rozenkrans of de kruisweg bidden. De mate van mystagogie is daarom afhankelijk van herhaling en alternatieve mystagogische vormen.

Kortom, De Camino is een gezamenlijke inspanning van leren en overdragen en leidt tot een persoonlijk geloof en een hernieuwde levenshouding. De bewustwording door de zelfervaring dient als een opstap naar het opnieuw verhouden tot zichzelf, anderen en in veel gevallen tot God.

#### **4.4 Verschil tussen een mystagogisch arrangement en De Camino**

In deze paragraaf wordt het verschil tussen mystagogie in christelijk perspectief en De Camino beschreven.

##### **4.4.1 Bemiddeling Drie-Ene God**

In mystagogie wordt menswording, het streven naar zelfverwerkelijking, gezien vanuit het aangezicht van God. Een zelfervaring leidt tot een gelovig zelfverstaan. De Camino bemiddelt een zelfervaring dat leidt tot een nieuw zelfverstaan, en alleen in gevallen waar mensen een christelijk referentiekader hebben leidt dit tot een christelijk gelovig zelfverstaan. Het verschil tussen mystagogie en De Camino is daarom de bemiddeling van het geloof in de Drie-Ene God.

In hoofdstuk 3 werd duidelijk dat in de literatuur van Wiering, Vuijsje en De Lange het christelijke geloofskarakter van De Camino door pelgrims wordt betwist. Dit is een verschil met andere mystagogisch arrangementen.

De hedendaagse pelgrims ervaren De Camino misschien niet als een christelijk mystagogisch arrangement, tegelijkertijd toont dit Masteronderzoek aan dat De Camino alle elementen bezit van een mystagogisch arrangement zoals beschreven in het instrumentarium van De Jong- van Campen. De Camino ontwikkelt een symbolisch bewustzijn. De pelgrim wordt gevoelig voor antwoorden op wie hij is en door de collectieve ervaring in een collectieve taal te verwoorden, leidt dit tot een nieuw zelfverstaan.

##### **4.4.2 Mate van mystagogische diepgang**

Een ander verschil ligt in de inwijding van verschillende mystagogische lagen. In de hedendaagse mystagogie is volgens hoofdstuk 2.1.2 een proces te ontwaren met meerdere lagen; mystagogie van de geheimen van het bestaan, mystagogie van de genade en mystagogie van de roeping tot de gemeenschap.

Op grond van de literatuur lijkt De Camino niet zonder meer op alle lagen in te wijden. De ervaring van De Camino leidt echter bij iedere pelgrim tot een zelfervaring. Er zou daarom gesteld kunnen worden dat De Camino vooral de inwijding van de geheimen van het bestaan en in bepaalde mate roeping tot de gemeenschap faciliteert. De 'mystagogie van de geheimen van het bestaan' geldt immers als een opstap naar het transcendente. Het

begeleidt mensen in de bewustwording van zichzelf, van het eigen leven en van het goddelijk geheim dat in dit leven zichtbaar wordt.

Volgens het tweede hoofdstuk blijkt een zelfervaring de opstap naar een levend geloof in God. In gedachten komt dat er een groei is in christelijke bewustwording zoals beschreven in de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs (3:1-3);

*Maar, broeders en zusters, ik kon tot u niet spreken als tot geestelijke mensen. Ik sprak tot mensen van deze wereld, tot niet meer dan kinderen in het geloof in Christus. Ik heb u melk gegeven, geen vast voedsel; daar was u niet aan toe. En ook nu nog niet, want u bent nog gebonden aan de wereld. Wanneer u afgunstig en verdeeld bent, dan bent u toch gebonden aan de wereld, dan leeft u toch als ieder ander?*

Ook de auteur van de brief aan de Hebreëen (5:11-14 ) beschrijft dat geloof in God en de daarbij horende levenshouding op verschillende bewustzijnsniveaus verkondigd en ervaren wordt;

*Hierover valt nog veel te zeggen, maar het is moeilijk aan u uit te leggen, omdat u traag van begrip bent geworden. Werkelijk, u had toch inmiddels allemaal leraar moeten zijn! In plaats daarvan hebt u er zelf een nodig om u opnieuw de grondslagen van het woord van God bij te brengen; het is met u zo ver gekomen dat u weer aangewezen bent op melk in plaats van op vast voedsel. Wie melk drinkt is nog een klein kind en heeft geen weet van de draagwijdte van de verkondigde gerechtigheid. Vast voedsel is voor volwassenen; hun zintuigen zijn door ervaring geoefend en zij zijn in staat onderscheid te maken tussen goed en kwaad.*

De Camino zou in Bijbelse termen dan melk en geen vast voedsel zijn. Hoewel De Camino een mystagogisch arrangement is, ontwikkelt niet elke religieuze ervaring zich tot het christelijke geloof. Gerard Groener wijst op het belang van het ontwikkelen van een volwassen geloof. Hij waarschuwt in zijn boek *Ingewijd en toegewijd* dat veel religieuze ervaringen 'embryonaal' blijven omdat er geen kerkelijke of culturele schoot is waarin ze kunnen groeien en waaruit een gelovig mens wordt geboren. Het ontbreekt aan een bedding voor verder uitgroei (Groener, 2003, p. 323).

De Camino kan leiden tot een volwassen geloof in God, maar niet iedere pelgrim zal dit ontwikkelen, net zomin als dat in andere mystagogische arrangementen hoeft te gebeuren. Immers, niet iedereen die een rozenkrans bidt of met de muzikale vertelling van de Passion meeloopt, ontwikkelt een volwassen geloof. Geloof slijt langzaam en door herhaling in. Bovendien moet er sprake zijn van een bepaalde ontvankelijkheid en een symbolisch bewustzijn. De Camino is daarom een mystagogisch arrangement als elk ander.

Bij de opname van de aspirant gelovige en aspirant pelgrim door de gemeenschap zijn er twee verschillen: in voorwaarde van opname en in commitment.

#### 4.4.3 Voorwaarde van opname

Om als pelgrim te worden opgenomen zijn er, afgezien van het aantal kilometers en de bestempelde pelgrimspas, weinig harde voorwaarden. De ethiek van de pelgrim wordt overgedragen. Normen zijn bijvoorbeeld een uitgesteld oordeel, het niet boeken van een herberg of het niet nemen van een taxi als de pelgrim een blessure heeft. De christelijke gemeenschap kent een veel uitgebreidere set van ethische leefregels. De Camino is daarom te duiden vanuit een volksreligieus ritueel als ‘tegenbeweging’. De Camino zet zich hier af van de seculiere praxis en kerkelijk-officiële lijn. De kerk is uitgesproken over andersgelovigen, echtscheiding en homoseksualiteit, maar in De Camino is iedereen gelijk. Immers: in De Camino wordt iedereen opgenomen, onafhankelijk van afkomst, geloof of economische status.

#### 4.4.4 Commitment

De opname door de kerk is in principe levenslang, opname bij De Camino is tot het einde van de tocht. Dit is een verschil. Toch ontstaat er voor een enkeling wel een ander commitment. Ervaren pelgrims zijn en blijven lid van een besloten Facebookpagina. Bij het lezen van de doelstelling van het Nederlandse Genootschap van Sint Jacob valt te lezen dat zij een platform willen zijn om aspirant pelgrims te informeren, onderdeel zijn van een groter netwerk van gelijksoortige organisaties en vrijwilligerswerk in herbergen willen stimuleren. Het Genootschap biedt voor pelgrims een platform voor de pelgrims die een langer commitment willen. Maar in het algemeen is het commitment tot het einde van De Camino.

### 4.5 Conclusie De Camino als mystagogisch arrangement

In dit hoofdstuk wordt duidelijk dat er overeenkomsten en verschillen zijn tussen informatie-overdracht en betekenisgeving van De Camino en mystagogie in christelijk perspectief.

Mystagogie geeft geloof en levenshouding door en neemt in de gemeenschap op. Bovendien zijn er meerdere betrokkenen die in dit proces een rol hebben. Deze onderdelen zijn toegepast op De Camino en er blijkt in De Camino sprake te zijn van mystagogie.

In zowel De Camino als mystagogie is er sprake van tot een (al dan niet gelovig) zelfverstaan te komen. De eigen ervaring is het beginpunt van dit hermeneutisch proces. Het zelfverstaan is individueel en relationeel. In beiden is er sprake van op elkaars levenspad komen (zie 2.1.2).

De Camino leert en draagt over, maar bemiddelt geen geloof in de Drie-Ene God. De zelfervaring wordt niet per definitie vanuit Gods aangezicht geduid. Ook is er een verschil in voorwaarden van opname en commitment van gelovigen en pelgrims. Maar ondanks de verschillen blijkt De Camino wel een volledig mystagogisch arrangement te zijn, omdat het bijdraagt aan menswording en gemeenschapsvorming. Het gaat bovendien om groei in bewustwording van de hele mens: fysiek, emotioneel en spiritueel.

De Camino activeert bij pelgrims een symbolisch bewustzijn doordat zij een andere of diepere werkelijkheid ervaren in de profane werkelijkheid. Pelgrims worden ontvankelijk

voor de antwoorden die het geeft voor het leven. Het geestelijke openbaart zich door symbolen, en De Camino heeft die in overvloed. Er wordt bij pelgrims een ethische levenshouding zichtbaar waarin de pelgrim actief bezig is om zich opnieuw te verhouden tot zichzelf, de wereld en het transcendente. Bij het ontbreken van een kerkelijke context zal het mystagogisch proces echter niet per definitie leiden tot een volwassen geloof.

## Hoofdstuk 5: De Camino als mystagogisch arrangement in de praktijk

In dit hoofdstuk worden drie documentaires van pelgrims bestudeerd op mystagogie. Om mystagogie te kunnen herkennen worden onderzoeksresultaten van het vorige hoofdstuk praktisch toegepast op de ervaringen van pelgrims tijdens De Camino.

Er zijn afgelopen 15 jaar honderden video's op YouTube verschenen van pelgrims die De Camino Frances lopen, met paard of ezel bewandelen of het traject op de fiets afleggen. Sommige films zijn korte impressies van een aantal minuten. Er zijn ook vlogs, films en documentaires die veel langer duren. De drie geselecteerde filmverslagen zijn van de 33-jarige Australiër Mark Shea, de 24-jarige Amerikaan Drew Robinson en de 30-jarige Nederlandse Jenneke van Genegten.

Als we de theorie over mystagogie op de ervaring van De Camino toepassen op de drie documentaires, laten deze dan praktisch zien dat De Camino leidt tot een nieuw, al dan niet gelovig, zelfverstaan? Dat is de deelvraag die in hoofdstuk 5 beantwoord gaat worden.

### YouTube documentaires

De documentaires over De Camino staan op verschillende online media en zijn te bekijken via websites, Vimeo, Twitter, Facebook en YouTube. De films zijn interessant omdat de kijker meegenomen wordt op De Camino. We zien de landschappen en de herbergen door ogen van de pelgrims en ontmoetingen vinden plaats in de filmverslagen. De kijker wordt getuige van hun lichamelijke ongemakken zoals blessures, bedwantsen of horzels en ziet emotionele gebeurtenissen die ontroering, oververmoeidheid en blijdschap tonen. Maar ook meer spirituele ervaringen worden gedeeld. Pelgrims getuigen 'geroepen' te zijn door De Camino, duiden toevalligheden als levenslessen of kansen, delen reden-overstijgende gebeurtenissen als iets waarin De Camino voorziet.

De duidingen van de ervaringen maken de YouTube filmpjes bij uitstek geschikt voor dit onderzoek over De Camino. Voor dit onderzoek had eveneens gekozen kunnen worden voor dagboeken, survey's of interviews. Er zijn meerdere onderzoeksmogelijkheden mogelijk. De filmverslagen geven echter precies die informatie die nodig is om de vraagstelling te kunnen beantwoorden.

De keuze van documentaires voor dit Masteronderzoek is gebaseerd op de volgende factoren om de hedendaagse pelgrim te representeren. De pelgrim neemt de kijkers mee in zijn of haar innerlijke ervaring. Beide seksen zijn vertegenwoordigd: 2 mannen en 1 vrouw. In paragraaf 1.4 wordt duidelijk dat de leeftijd van de pelgrims varieert, met de meerderheid tussen 30 en 60 jaar. De pelgrims van wie de documentaires worden ontleed zijn tussen de 24 en 33 jaar. Dit kan worden verklaard doordat vlogs een relatief nieuwe vorm zijn om ervaringen te delen. Het zijn vooral de jongeren die hun filmverslagen online beschikbaar stellen. Dit zijn vaak hele persoonlijke verslagen waarin zij hun privé ervaringen in het openbaar delen. In onderzoek worden namen vaak geanonimiseerd maar vanwege het



openbare karakter, de vlogs staan immers online, worden de pelgrims hier bij voor- en achternaam genoemd.

De pelgrims komen uit verschillende landen. De films zijn representatief omdat ze veel bekeken en positief beoordeeld zijn door de kijkers. De duur van de films is langer dan 30 minuten, wat noodzakelijk is voor analyse.

### **Mystagogie in De Camino**

Eerder is beschreven dat de pelgrimstocht naast een letterlijke wandeltocht ook een innerlijke tocht is. De Camino is een pad van bezinning, reflectie en bewustwording, dat leidt tot ontvankelijkheid voor betekenisgeving.

Tijdens het ervaren van De Camino slijt bij de pelgrim een bepaald levensgevoel in. Het bergt een religieus aspect in zich dat voor de pelgrim opnieuw betekenis geeft aan zichzelf, de ander, de wereld en aan het transcendente. En dit proces van zelfverstaan zal zichtbaar worden in het onderzoek van de documentaires.

Bij mystagogie is er sprake van inwijding in geloof en levenshouding en opname in de gemeenschap. Op grond van de onderzoeksresultaten van hoofdstuk 4, kan worden gesteld dat een mystagogisch arrangement te herkennen is aan een aantal onderdelen. Er zijn bijvoorbeeld voorwaardenscheppende kenmerken bij de pelgrim, die bepalen of mystagogie in christelijk perspectief aannemelijk is. Voor hoofdstuk 5 is een observatiesheet ontwikkeld, gebaseerd op de onderzoeksresultaten van hoofdstuk 4. De inhoudelijke uitleg zal in de volgende paragraaf worden gegeven.

### **5.1 Mystagogisch observatiesheet**

De observatiesheet brengt in beeld hoe de documentaires inhoudelijk worden getoetst op aanwezigheid van mystagogie. In de sheet zijn allereerst wat algemene gegevens opgenomen: de locatie van de documentaire, de duur en aantal *views*, de naam en leeftijd van de pelgrim.

Vervolgens is de observatiesheet opgebouwd volgens de uitkomsten van hoofdstuk 4, waardoor de drie documentaires op eenzelfde manier worden beoordeeld. Dit werkt als een theoretisch kader met de onderliggende kenmerken en toetsingswaardes. De aan mystagogie verbonden gebeurtenissen kunnen per kenmerk worden ingevuld met een verwijzing naar het moment in het filmverslag.

#### **1) Voorwaardenscheppende kenmerken**

Uit het vorige hoofdstuk blijkt dat hoe meer de voorwaardenscheppende kenmerken aanwezig zijn, des te groter de kans is dat De Camino ook kan gelden als een effectief christelijke inwijding door mystagogie. Dit wordt gedaan op basis van drie kenmerken:

- *Is er sprake van een christelijk referentiekader?*
- *In hoeverre is er sprake van een ethische levenshouding?*
- *Is er een symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd?*

Een christelijk referentiekader kan te vinden zijn als de pelgrim zijn of haar gelovige opvoeding, school of begeleiding bespreekt. Iemand geeft bijvoorbeeld aan dat hij eerste communie heeft gedaan, of hij gebruikt christelijke begrippen als genade en roeping.

Een ethische levenshouding blijkt bijvoorbeeld uit reflecties over het leven, uit (on)tevredenheid over het geleefde leven, uit levensvragen. Het is een hermeneutische houding waarin een pelgrim zichzelf, de ander, de wereld en eventueel God probeert te verstaan.

Het symbolisch bewustzijn is te vinden in taalgebruik. Worden symbolen en rituelen in de vlogs getoond? Is de pelgrim ontvankelijk voor antwoorden die De Camino biedt? Ziet de pelgrim in profane ervaringen een sacrale betekenis? Het symbolisch bewustzijn laat zich ook kennen als er sprake is van verwondering over en verbeelding van de alledaagse werkelijkheid.

De sheet toont de mate waarin voorwaardenscheppende kenmerken bij de pelgrim aanwezig zijn, in zoverre ze te zien zijn in de film.

## 2) Doorgeven van geloof en levenshouding

In mystagogie in christelijk perspectief wordt geloof en daarmee samenhangende levenshouding doorgegeven.

- *aanreiken van een werkelijkheidsvisie*
- *wekken van een innerlijke ervaring*
- *duiden van een innerlijke ervaring*

Er worden werkelijkheidsvisies (zoals te lezen is in vorige hoofdstukken) gedeeld door medepelgrims en wandelgidsen. Die visies worden, afhankelijk of het bij de pelgrim past, stap voor stap eigen gemaakt.

De manifestaties van geloof en levenshouding laten zich kennen in verschillende niveaus;

- *allereerst het lichamelijk bewustzijn,*
- *vervolgens een emotioneel bewustzijn*
- *en tenslotte een spiritueel bewustzijn.*

In dit onderdeel van de sheet wordt bekeken of tijdens De Camino een referentiekader wordt aangereikt, gewekt en als zodanig geduid.

Om te illustreren hoe dit wordt herkend, zal de werkelijkheidsvisie 'De Camino voorziet' uitgewerkt worden. Uit een knieblessure kan een intense behoefte ontstaan aan rust of aandacht. Als er dan aan het einde van een dag in een herberg rust of aandacht wordt ervaren ontstaat het besef: 'Zie je wel, De Camino voorziet!' Als iemand in zijn rouwverwerking oprechte vriendschap van medepelgrims ervaart, wordt dit geduid als 'De

Camino voorziet'. Ten slotte zal een pelgrim die een nieuw gelovig zelfverstaan zoekt en vindt vanuit het aangezicht van God, zeggen dat De Camino nu precies voorzag in wat hij nodig had. De visies van De Camino blijken een steun in de betekenisgeving te zijn.

### **3) Lagen in mystagogie**

Mystagogie in christelijk perspectief kent drie verschillende lagen.

- *mystagogie van het geheim van het bestaan*
- *mystagogie van genade*
- *mystagogie van de roeping tot gemeenschap*

De verschillende lagen zijn te herkennen in de films door het woordgebruik, de levenshouding en hoe zij omgaan met of spreken over anderen. Bijvoorbeeld ontroering door natuur waar het besef uit voortkomt, dit moet wel door God gemaakt zijn.

Er is in eerste instantie sprake van inwijding in geheimen van het bestaan, dat aangeeft of bestaansgeheimen worden opgeroepen door de zelfveraring. Deze roept de vraag naar God op en het verlangen om zich met Hem te verbinden.

De tweede laag van mystagogie is die van genade, het gevoel dat het leven geschonken is. De pelgrim gaat vanuit dit perspectief, vanuit de relatie met God, betekenis geven aan het geheim van het leven.

Uiteindelijk leiden de eerste twee stappen van 'zichzelf' naar 'de ander'. De pelgrim verklaart op welke manier hij zich wil verhouden tot de ander en de wereld. Dit wordt in de mystagogie de roeping tot gemeenschap genoemd. In de filmverslagen wordt gekeken naar de mate waarin de pelgrim ontvankelijk is en actief bijdraagt aan de verbeelde De Camino-gemeenschap.

### **4) Opname in de gemeenschap**

Verwelkoming in de gemeenschap is onlosmakelijk verbonden met mystagogie in christelijk perspectief. Een relatie aangaan met God betekent ook je naaste herkennen en je verbonden weten.

In de documentaires wordt gekeken in welke mate er sprake is van opname in de pelgrimsgemeenschap. Er wordt gekeken of er actief wordt deelgenomen aan voorschriften, regels en rituelen. Worden bijvoorbeeld voorschriften toegepast of regels gerespecteerd, als het niet boeken van een herberg, of niet met een bus of taxi te reizen tijdens De Camino? Is er sprake van reciprociteit ten opzichte van andere pelgrims. Is hier een individuele ervaring die geduid wordt in de collectieve taal?

De opname in de gemeenschap laat zich zien door de wisselwerking met andere pelgrims en de mate waarin informatie wordt gedeeld uit reisgidsen, en versterkt door kennismaking met historische plekken en herbergen. Gemeenschapsvorming ontstaat mede door het

delen van een collectieve ervaring. Opname is hier dus een gekijkwaardig en wederkerig proces.

De ingevulde observatiesheets zijn na hoofdstuk 6 als annex opgenomen.

## 5.2 Camino de Santiago Documentary Film - The Way

In *De Camino de Santiago Documentary Film - The Way* (Overlander.tv, Camino de Santiago Documentary Film - The Way, 2004) is gemaakt door de pelgrim Mark Shea. Hij komt uit Australië en is ten tijde van de pelgrimstocht 33 jaar oud. Hij heeft de tocht in 2004 gelopen en in 2013 de film op YouTube gezet. Het filmverslag was in december 2018 1.202.313 keer bekeken en als goed beoordeeld door de kijkers, gezien de vele likes en positieve commentaren onder de film.

### 1) Voorwaardenscheppende kenmerken

Mark Shea heeft een christelijk referentiekader omdat hij Katholiek is opgevoed. Hij zegt dat hij zijn geloof verwaarloosd heeft. Zijn geloof en levenshouding worden door De Camino geactiveerd en eigengemaakt.

Zo vertelt hij dat hij tijdens De Camino leeft in het 'hier en nu' en open staat voor wat komen gaat. Mark relateert zijn problemen en is ontvankelijk voor de betekenis van de tocht. Hij probeert dagelijks zijn lessen te delen met de camera. Soms diep (God is te vinden in de eenvoud) maar soms ook grappig (De Camino is een metafoor voor het leven, als je wilt rusten, neem dan een pauze en zoek een plek om te poepen).

Zijn persoonlijke problemen, zoals zijn perfectionisme en bindingsangst, komen al lopende in het licht te staan van vertrouwen en verwachtingen. Een teken van innerlijke groei. Hij blijkt bovengemiddeld ontvankelijk voor de betekenisgeving van De Camino vanuit het christelijk referentiekader zoals hij die kent. Hij probeert zijn referentiekader opnieuw eigen te maken, maar nu vanuit deze ervaring. De Camino leidt Mark zodoende tot een christelijk zelfverstaan.

Door zijn ontvankelijkheid enerzijds en door deel te nemen aan de rituele handelingen anderzijds wordt zijn symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd. Dit gebeurt soms terwijl hij zichzelf filmt. Zo stelt hij zichzelf voor dat Jacobus hem influistert dat hij hem niet in de steek zal laten tijdens de tocht.

Mark raakt tijdens zijn tocht de video-opnames kwijt. Hij realiseert zich hoe belangrijk dit voor hem is en ziet dit als een test in vertrouwen. Hij vindt zijn tapes terug. Hij zegt dat Jezus een verhalenverteller was, en dat hij net als Jezus zijn verhaal moet doorvertellen.

Kortom, de voorwaardenscheppende kenmerken, het hebben van een christelijk referentiekader, een ethische levenshouding en een geactiveerd symbolisch bewustzijn, zijn bij Mark aanwezig. Het mystagogisch arrangement van De Camino wordt zo als inwijding in persoonlijk geloof mogelijk.

## 2) Doorgeven van geloof en levenshouding

Er zijn verschillende momenten waarin hij door gesprekken met mede-pelgrims een werkelijkheidsvisie krijgt doorgegeven. Een Duitse pelgrim vertelt hem over de drie fases van bewustzijn; fysiek, emotioneel en spiritueel. Maar ook een CEO van een verzekeringsbedrijf, een oud hoogleraar en een priester maken indruk op hem. Het bevestigt voor hem het unieke karakter van de tocht.

‘De Camino voorziet’ is een werkelijkheidsvisie die regelmatig terugkomt. Mark geeft aan dat hij behoefte heeft aan soep, warmte, rust, een gesprek. Mark noemt de wandeling een meditatie waarin hij gevoelig wordt voor zijn wensen in het leven. Meer reizen, hij wil een vriendin en mogelijk kinderen. Hij wil zich vrij voelen. Niet opzien tegen de enorme reis maar gewoon beginnen.

De tocht kent fysieke en emotionele uitdagingen, Mark wordt teruggeworpen op zichzelf. Het lopen van De Camino met zware bepakking wekt de innerlijke ervaring van fysieke pijn, emotionele schommelingen en uiteindelijk probeert hij woorden te vinden voor zijn spirituele ervaringen.

Het duiden van een innerlijke ervaring komt verschillende keren terug. Hij zegt bijvoorbeeld dat De Camino hem tot God heeft gebracht, dat De Camino voorziet in wat hij nodig heeft. Mark zoekt naar woorden voor zijn innerlijke ervaringen. Er is een scene waarin hij beseft dat zijn beeld over spiritualiteit niet kan kloppen, simpelweg omdat zijn geloof in eenvoud aan liefde ontbreekt. Maar later geeft hij aan dat God juist in eenvoud te vinden moet zijn. En dat vindt hij prima.

Kortom, tijdens het lopen van De Camino is er sprake van ervaringen die geloof en levenshouding activeren en doet groeien. Mark noemt het meditatief lopen, dit helpt hem bij het betekenis geven en leidt in zijn geval tot een christelijk-gelovig zelfverstaan.

## 3) Lagen van mystagogie

De zelfervaring van fysieke en emotionele grenzen leiden Mark tot het geheim van het bestaan. Hij geeft zelf aan dat er wel een Schepper moet zijn en dat hij hier graag een relatie mee wil. Ook zegt hij dat De Camino hem terug naar God bracht. Hij beseft dat zijn leven slechts om God en zichzelf draait.

Mark leert een diep bewustzijn kennen, hij ziet in dat hij geen verwachtingen mag hebben. Dat God zich in de eenvoud laat kennen, net als de weg die hij loopt. Dit besef wordt in de mystagogie genade genoemd.

Roeping tot de gemeenschap is de mate waarin Mark levenslessen en werkelijkheidsvisies ontvangt van en deelt met zijn mede-pelgrims. Het is herkenbaar in de mate waarin hij participeert in het arrangement van De Camino. En het vertaalt zich in de wijze waarop hij luistert naar pelgrims en zich inleest in historische gebouwen en gebeurtenissen via reisgidsen.

Kortom, er zijn lagen van mystagogie waar te nemen in het filmverslag van Mark Shea. In de geheimen van het bestaan, in een besef van genade en de roeping tot en verwelkoming in de pelgrimsgemeenschap.

#### 4) Opname in de gemeenschap

In de film komt naar voren hoe organisch Mark opgenomen wordt in De Camino. Hij ontmoet pelgrims en herbergmedewerkers. Hij ontmoet Spanjaarden. Hij voelt zich intrinsiek onderdeel van de eeuwenoude tocht.

Mark neemt deel aan rituelen, voorschriften en handelingen. Hij neemt afstand van het idee dat De Camino een wandelvakantie is en ziet dat iedereen zijn eigen tocht loopt. Hij zoekt naar betekenis in zichzelf en laat zich inspireren door andere pelgrims.

Mark biedt de film over De Camino gratis aan op YouTube. Zo wil hij aspirant pelgrims inspireren om ook de tocht te ondergaan.

Kortom, de film van Mark Shea toont dat er in De Camino naast het doorgeven van geloof en levenshouding ook sprake is van opname in de gemeenschap.

### 5.3 Camino de Santiago documentary, a journey of the mind

*De Camino de Santiago documentary, a journey of the mind* (Robinson, 2013) is gemaakt door de 24-jarige Amerikaan Drew Robinson in 2012. De film is vanaf 2013 via YouTube te zien en was in december 2018 256,256 maal bekeken en positief beoordeeld door de kijkers, zoals te zien is aan het aantal likes en te lezen is in de positieve commentaren.

#### 1) Voorwaardenscheppende kenmerken

Drew staat open voor ontdekking van De Camino. Hij is op een kantelmoment van zijn leven aangekomen en reist af naar Europa. Hij stelt zich ontvankelijk op zodat De Camino de juiste indruk bij hem kan achterlaten. Hij heeft geen christelijk referentiekader.

Hoewel Drew open staat voor de levenslessen die het arrangement hem brengt, lijkt er naast verwondering weinig religieuze lading te vinden in zijn persoonlijke verhaal. Hij zegt dat hij geroepen is door De Camino maar verklaart zich niet nader.

Kortom, bij Drew lijkt een christelijk referentiekader afwezig en is zijn symbolisch bewustzijn moeilijk zichtbaar.

#### 2) Doorgeven van geloof en levenshouding

De werkelijkheidsvisies van De Camino zijn aanwezig. Hij spreekt over en duidt eenvoud in het leven en het toeval dat hem overkomt. Soms vindt hij geen slaapplek in de herberg en hij strijdt tegen lichamelijke en emotionele grenzen. Hij ervaart het loslaten van dingen die een pelgrim niet nodig acht, en dat De Camino voorziet in wat je nodig hebt. Deze werkelijkheidsvisies worden overgedragen door zijn mede-pelgrims, het wordt gewekt en geduid door zijn ervaring van De Camino.

Drew heeft vele indrukken en vertelt hoe ontmoetingen met andere pelgrims hem aan het denken zetten. De moeder en dochter die door een blessure gescheiden de etappes afleggen, de begraafplaatsen die hij bezoekt, de burn-out dokter die vrijwilligerswerk doet. De Australische vrouw die drie dagen in een dorp verblijft voordat zij verder loopt. Het ontroert, verbaast en fascineert Drew. Hij spreekt niet over snurkende mede-pelgrims die hem uit de slaap houden, en hij heeft geen blessures of emotionele uitbarstingen.

De zelfverving leidt in Drews geval niet tot een Godserving. Er is hier geen sprake van een nieuw christelijk-gelovig zelfverstaan. Nergens verbindt hij zijn ervaringen met het transcendente. Hij spreekt wel over ontroering, overweldiging door de schoonheid en ongekende doorzettingsvermogen, maar gebruikt hier geen gelovige taal voor. De stelling van Karl Rahner (zie hoofdstuk 2.1.2) dat de zelfverving leidt tot de vraag naar God, blijkt hier niet uit.

Drew loopt de 36 etappes in 20 dagen. Het zou kunnen zijn dat door de snelheid hij de fases van fysiek, emotioneel naar spiritueel niet heeft kunnen doormaken. De verschillende fasen hebben volgens pelgrims elk zo'n week nodig. Na een week op fysieke blessures gericht te hebben, komen er allerlei emoties los. En weer een week later komen de levenslessen en religieuze ervaringen. Drew loopt erg snel. Dit zou mogelijk verklaren waarom Drew besluit om door te lopen naar Finestere, de tocht van Santiago naar de kust.

Kortom, geloof en levenshouding worden doorgegeven. Drew staat open voor wat De Camino hem brengt. Echter, De Camino bemiddelt hier geen relatie met God.

### 3) Lagen van mystagogie

Drew staat open voor alles wat De Camino hem te bieden heeft. Hij bezoekt kloosters en kerken, doet mee met rituele handelingen. Drew loopt en reflecteert over het leven. Hij komt uit bij zelfkennis en nieuwe ontdekkingen over zijn bestaan. Dit zou mystagogie van het geheim van het bestaan kunnen zijn.

Mystagogie van genade is niet te zien. Nergens deelt hij zijn gevoel dat het goede of het leven hem geschonken is. Roeping tot de gemeenschap is wellicht te herkennen aan zijn participatie. Hij doet mee aan de rituele handelingen en ontmoet allerlei mensen.

Kortom, er is hier sprake van mystagogische ervaring van het geheim van het bestaan (laag 1) en roeping tot de gemeenschap (laag 3) zonder dat God ter sprake komt.

### 4) Opname in de gemeenschap

Drew wordt welkom geheten in De Camino. Hij beantwoordt dit gebaar door mee te doen. Hij luistert naar de verhalen van anderen. Hij doet mee in het arrangement. Uiteindelijk stelt hij zijn video beschikbaar aan aspirant pelgrims om hen aan te moedigen ook te lopen. Dit schrijft hij in de inleiding van de film.

*In July of 2012, I set out on a journey that would forever change my life. Starting in St. Jean Pied de Port, climaxing in Santiago de Compostella, and finishing in Finisterre, I*

*realized that being a pilgrim is not just a part of what you do. It becomes a part of who you are. Join me on my journey through Spain as I walk the Camino Frances. If you have walked before, plan on walking, or are considering walking, this is the documentary for you!* (Robinson, 2013)

Kortom, er is sprake van deelname aan het arrangement en er zijn verschillende betrokkenen in zijn proces van betekenisgeving.

#### **5.4 The Writer's Vlog: Pilgrimage to Santiago de Compostella 2018**

In *The Writer's Vlog: Pilgrimage to Santiago de Compostella 2018* (Genechten, 2018) bericht de Nederlandse Jenneke van Genechten, 30 jaar oud, over haar ervaringen tijdens De Camino. Haar vlog is 9.792 keer bekeken in december 2018 en heeft veel lovende kritieken van haar kijkers.

##### **1) voorwaardenscheppende kenmerken**

Jenneke heeft 1,5 jaar uitgekeken naar deze tocht. Ze stelt zich open en ontvankelijk op voor de lessen die De Camino haar leren. Ze voelt zich geroepen door De Camino en toont in de vlog groei in zowel een fysiek als emotioneel bewustzijn. Er is sprake van een zelfveraring; ze huilt, lacht, danst, neemt de tijd om haar gedachten te ordenen. Jenneke heeft geen christelijke opvoeding gehad behalve een liberaal Katholieke basisschool. Haar spirituele ervaringen tijdens De Camino duidt zij derhalve middels een intuïtief raamwerk.

Jenneke heeft tegelijkertijd een geactiveerd symbolisch bewustzijn en een open levenshouding. Zo ziet Jenneke, op het moment dat zij er helemaal doorheen zit, een de taxi als een teken van het Universum. De Camino leidt haar tot betekenisvolle religieuze ervaringen en religieus zelfverstaan. (Zie 3.3.2)

Kortom, Jenneke heeft een bovengemiddeld ontvankelijke levenshouding en haar symbolisch bewustzijn is geactiveerd. Ze reflecteert over het leven en deelt haar doorleefde (morele) levenslessen. Echter door het ontbreken van een eigengemaakt christelijk referentiekader duidt Jenneke haar ervaringen in haar eigen taal.

##### **2) Doorgeven van geloof en levenshouding**

Als Jenneke oververmoeid boven op een berg aankomt, vindt zij 2 bananen en een fles water met haar naam erop. Jenneke zegt; *The Universe provides exactly what you need. I needed it so badly and I received it. It is all about the little things in life.* Jenneke deelt haar levenslessen in de vlog. Ze komt tot deze levenslessen door zelfstandig te denken en in gesprek te blijven met pelgrims op haar weg.

Jenneke's zelfveraring duidt zij als een betekenisvolle ervaring. Ze legt een link tussen haar blessures, de pijn in haar benen en ontstoken teen, en de lessen die zij hier uit trekt. Het is vooral de dagelijkse etappe die nieuw inzicht biedt. Jenneke toont aan dat De Camino een pad van is bezinning, reflectie, bewustwording en ontvankelijk worden.



Kortom, er is sprake van doorgeven van een doorleefd geloof en ethische levenshouding. Jenneke doorloopt in De Camino een fysiek, emotioneel en spiritueel bewustzijn.

### 3) Lagen van mystagogie

De Camino leidt Jenneke tot een serie van zelfervaringen. Ze geeft aan dat het Universum haar voorziet in wat ze nodig heeft. Ze gelooft dat er na het fysieke en emotionele bewustzijn, ruimte komt voor het spirituele. Ook spreekt ze over het leven in vrijheid in de 4<sup>e</sup> fase.

Of er sprake is van inwijding in christelijk geloof is betwistbaar omdat zij geen christelijke taal gebruikt. Ze is ontroerd, voelt zich dankbaar, verbindt zich met andere pelgrims. Het Universum kan een naam zijn voor God. Het ontbreekt in ieder geval aan een aangereikt of geactiveerd christelijk referentiekader waardoor het christelijke geloof als zodanig niet verder kan ontwikkelen.

Jenneke gaat allerlei gesprekken aan met medepelgrims en toont deelname aan het rituele arrangement. Jenneke stelt het filmverslag beschikbaar via YouTube, als een bijdrage aan haar 'Caminofamilie'.

Kortom, hoewel het Jenneke ontbreekt aan een christelijk referentiekader, is er sprake van mystagogie van het geheim van het bestaan en roeping tot de gemeenschap.

### 4) Opname in de gemeenschap

De Camino leidt haar tot een diep besef wie zij is en hoe je als mens met elkaar verbonden bent. *Community is the most important thing in life, being with other people, connecting with others is what gives life value.*

Kortom, Jenneke neemt deel aan De Camino en dit draagt bij aan haar geloofsontwikkeling en gemeenschapsvorming. Tijdens het ondergaan van De Camino slijt bij de Jenneke een open en positief levensgevoel in. Er is sprake van een religieuze dimensie want er wordt betekenis gegeven aan zichzelf, de ander, de wereld en aan het transcendente. Mystagogie gebeurt tijdens de tocht, maar het leidt in dit geval niet tot een christelijk-gelovig zelfverstaan.

## 5.5 Conclusies hoe mystagogie herkenbaar wordt in de documentaires

In hoofdstuk 5 werd mystagogie toegelicht door middel van betekenisgeving van de pelgrims. De drie documentaires werden bekeken vanuit de onderzoeksresultaten van het vierde hoofdstuk. Mystagogische elementen werden middels een observatiesheet toegepast op de filmverslagen van Mark Shea, Drew Robinson en Jenneke van Genegten.

De filmverslagen lieten zien hoe er in de informatie-overdacht en de betekenisgeving van hedendaagse pelgrims in hoge mate sprake is van mystagogische elementen.

## 1) Voorwaardenscheppende kenmerken

De films laten zien dat er verschillende voorwaardenscheppende kenmerken zijn waar te nemen, maar ook ontbreken. Er is sprake van succesbepalende en belemmerende factoren bij de inwijding in geloof en levenshouding enerzijds en opname in de gemeenschap van pelgrims anderzijds.

Als er geen expliciet christelijk referentiekader aangereikt wordt of aanwezig is, wordt het christelijke geloof niet bemiddeld. Religieuze ervaringen, zoals 'geroepen zijn door De Camino' en 'De Camino voorziet in wat een pelgrim nodig heeft', worden dan niet in een collectieve maar individuele taal verwoord. Dit kon worden waargenomen bij Drew en Jenneke. Als het christelijke referentiekader aanwezig is, kan christelijke geloof worden geactiveerd en ontwikkeld. Dat werd zichtbaar bij Mark.

Het hebben van een symbolisch bewustzijn en het beschouwen van een ethische levenshouding blijken eveneens voorwaarden om ingewijd te kunnen worden. Ze dragen immers bij aan menswording en zijn in mindere en meerdere mate zichtbaar bij alle drie de documentaires.

Er is een wisselwerking tussen het mystagogisch arrangement en de mate van ontvankelijkheid van de pelgrim. Uit de filmverslagen blijkt hoe meer iemand ontvankelijk is voor betekenisgeving des te meer de symbolen en rituelen oproepen.

## 2) Doorgeven van geloof en levenshouding

In mystagogie in christelijk perspectief wordt geloof en levenshouding doorgegeven. Zo ook bij De Camino. De manifestaties van geloof en levenshouding van pelgrims laten zich kennen in verschillende fases; het begint met lichamelijk bewustzijn, dan emotioneel bewustzijn en tenslotte spiritueel bewustzijn. Het bewustzijn vraagt om een vervulling van hun behoefte. Bij het zoeken naar woorden voor hun ervaring groeit de pelgrim in geloof en levenshouding. De innerlijke groei was in verschillende mate te zien in de drie documentaires.

De Camino geeft levenslessen door aan de pelgrims door gezamenlijk ervaringen op te doen. De drie filmverslagen gebruiken dezelfde taal voor herbergen, de pelgrimsmis en medepelgrims. Om dit te illustreren de volgende voorbeelden van fysieke, emotionele en spirituele les tijdens De Camino.

Blessures roepen bij Mark op dat hij (in het leven) zijn eigen tempo moet volgen en niet die van anderen, Jenneke leert van haar ontstoken teen dat je (in het leven) goed voor je lichaam moet zorgen.

Mark verliest zijn motivatie en zet door op discipline, precies zoals het gaat in het leven zelf. Drew zegt bij emotionele uitputting dat je je met de stroom mee moet laten varen. Een les voor het leven, volgens Drew.

Mark is gefascineerd door de schoonheid van de natuur en zegt dat God dit wel heeft moeten scheppen en neemt zich voor dat hij een relatie voor het leven wil met die God.

Jenneke neemt bewust afstand van De Camino-regel geen taxi te nemen als je moe bent. Als zij een taxi ziet wanneer zij huilend en uitgeput aan de kant van de weg staat, labelt zij de taxi als de voorzienigheid van het Universum. In hoofdstuk 3.3.2 staat dat het bewust afstand nemen van de regels door pelgrims paradoxaal genoeg de tocht authentiek maakt.

### 3) Lagen van mystagogie

In de geloofsinwijding zijn verschillende mystagogische lagen te ontdekken. De inwijding in geheimen van het bestaan zijn herkenbaar bij Mark en Jenneke door een zelfervaring.

De tweede laag van mystagogie, genade, is alleen zichtbaar bij Mark. Deze pelgrim gaf vanuit dit perspectief betekenis aan het geheim van het leven zelf en vanuit de relatie met God.

De mystagogie als de roeping tot gemeenschap kon bij alle drie films waar worden genomen door de mate waarin de pelgrims deelnamen aan het arrangement, de voorschriften en regels omarmden (inclusief de cheat day waar Jenneke een taxi neemt) en iets teruggaven aan andere pelgrims.

### 4) Opname in de gemeenschap

Er is sprake van gemeenschapsvorming in alle filmverslagen. Mark, Drew en Jenneke nemen actief deel aan voorschriften, regels en rituelen. De Camino is de plek waar de gezamenlijke (zelf)ervaring tot een nieuw zelfverstaan leidt.

Kortom, in de documentaires is mystagogie in verschillende mate herkenbaar door het gebruik te maken van het instrumentarium van De Jong- van Campen. Er is sprake van innerlijke groei, en religieuze ervaringen worden geduid in de werkelijkheidsvisies van De Camino. Niet alle religieuze ervaringen worden geduid vanuit een christelijk zelfverstaan, omdat het ontbreekt aan een christelijk referentiekader.

De filmverslagen laten zien dat de betekenisgeving theologisch gezien te karakteriseren is als mystagogie. De Camino draagt bij aan menswording en gemeenschapsvorming en is daarom een mystagogisch arrangement.

## Hoofdstuk 6: Samenvatting van het Masteronderzoek

De centrale vraagstelling van dit Masteronderzoek is in welke mate de informatie-overdracht en betekenisgeving van hedendaagse pelgrims te karakteriseren is als mystagogie. De hoofdvraag wordt beantwoord in 5 hoofdstukken.

In het eerste hoofdstuk wordt aan de hand van een thematische verkenning beschreven wat De Camino is: een eeuwenoude pelgrimsroute naar Santiago de Compostella. Pelgrims lopen of fietsen de route, slapen in de herbergen, vertellen elkaar verhalen en geven hun levenslessen door, nemen deel aan rituelen zoals vieringen en het dagelijks laten stempelen van hun pelgrimspas. De dagindeling wordt bepaald tijdens de tocht, zij dragen een Jacobsschelp op de jas of tas en hebben een bepaald soort gesprekken met elkaar.

Pelgrims vinden zichzelf geen wandelende toeristen. Zij worden uitgenodigd om zich over te geven aan de tocht. De Camino is een arrangement dat bijdraagt aan zelfverwerkelijking en neemt nieuwe pelgrims op. Uit onderzoek blijkt dat pelgrims die De Camino ondergaan zich verbinden aan de rituele handelingen, voorschriften en visies van de tocht. De Camino leidt op deze manier tot innerlijke groei en een nieuw zelfverstaan.

De Camino is vernoemd naar Sint Jacobus, de leerling van Jezus. Rond hem bestaan verhalen en legendes. De pelgrimsroute van Sint Jacob heeft een reputatie dat het in hoge mate betekenisvol en spiritueel is. Dit wordt opgeroepen door museale kloosters en kerken en door het lopen door verscheidene landschappen.

In het tweede hoofdstuk wordt onderzocht wat er gebeurt als mystagogie plaatsvindt. Mystagogie in christelijk perspectief gaat over inwijding in geloof en levenshouding. Er is sprake van een ontwikkelingsproces in de inwijding en van bewustwording en betekenisgeving van de gehele mens. Innerlijk groei wordt zichtbaar door de betekenisgeving van een fysiek bewustzijn, daarna een emotioneel bewustzijn en als laatste een spiritueel bewustzijn. Mystagogie gebeurt wanneer dit bewustzijn door middel van de aangereikte werkelijkheidsvisies wordt geduid.

Behalve geloofsoverdracht vindt er ook opname in de gemeenschap plaats. Een geloofsleerling wordt verwelkomd in de kring van gelovigen en biedt de ruimte waar hij tot een nieuw zelfverstaan komt. De gemeenschap is de plek waar hij zich leert verhouden tot zichzelf, de ander en het transcendente. Mystagogie gebeurt wanneer de geloofsleerling samen met anderen groeit in een christelijk zelfverstaan.

De pedagogie van het geestelijk leven vindt plaats door christelijke werkelijkheidsvisies te bieden. Dit is een referentiekader waarin persoonlijke ervaringen worden gewekt en geduid in het licht van een werkelijkheidsvisie. De geloofsleerling wordt geholpen om in alle ontvankelijkheid de werkelijkheidsvisies te omarmen door een symbolisch bewustzijn te

ervaren, zodat er in de wereldse ervaring een diepere overstijgende werkelijkheid, voorheen verborgen, oplicht.

Geloofsinwijding gebeurt door een leraar, een mystagoog. Via liturgie, catechese, persoonlijke begeleiding of andere mystagogische vormen. De kerk, bij uitstek de plek waar geloofsbemiddeling plaatsvindt, biedt de ruimte waarin de geloofsleerling zichzelf leert te verstaan door de collectieve vormen. Geloofsoverdracht blijkt een collectieve inzet van allerlei anderen in de gemeenschap. Peetouders, bevestigers, tochtgenoten en vele anderen.

Voor effectieve inwijding zijn er succesbepalende en belemmerende factoren. Is de geloofsleerling ontvankelijk voor antwoorden? Wordt het symbolisch bewustzijn gewekt? Past de mystagogische vorm bij de leerling?

In het derde hoofdstuk wordt bestudeerd hoe de seculiere betekenisgeving werkt van hedendaagse pelgrims. De levenshouding van de pelgrim verandert door de wandeltocht. De persoonlijke ervaringen van bezinning, reflectie, bewustwording en ontvankelijk worden, leiden tot een nieuw zelfverstaan. De betekenisgeving van de tocht wordt zichtbaar en herkenbaar in de reflectie van mensen op het eigen leven.

Er is sprake van een zelfervaring wanneer pelgrims tegen hun grenzen aanlopen. Ze hebben blessures, verliezen hun motivatie of hebben existentiële vragen over hun leven. Dit roept allerlei behoeftes op. Door de aangereikte werkelijkheidsvisies worden hun ervaringen in dit licht gewekt. Het geeft hen een taal om een gezamenlijke ervaring te duiden. Zo wordt de individuele ervaring tegelijkertijd een collectieve ervaring.

De ervaring voor elke pelgrim is uniek en woorden worden gezocht voor het geheim van het bestaan. De ervaring van het geheim (mystiek) beïnvloedt hun levenshouding (ethiek). De verborgen betekenissen van het bestaan en een ethische levenshouding zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, geloof uit zich bij uitstek in een levenshouding. De informatie-overdracht en seculiere betekenisgeving zijn te zien als een proces van doorgeven, verdiepen en inslijten van dat geloof en die levenshouding.

Uit het hoofdstuk blijkt dat de informatie-overdracht en seculiere betekenisgeving gebeuren tijdens De Camino via een zelfervaring. Dit wordt zichtbaar in de reflectie op het leven. Al lopend (of fietsend) worden zij ontvankelijk voor de antwoorden die De Camino biedt.

In het vierde hoofdstuk wordt onderzocht in welke mate De Camino een mystagogisch arrangement is. Het is een mystagogische vorm zoals Karl Rahner het bedoeld heeft. Het begint bij de menselijke ervaring. De Camino is een actieve en bemiddelende mystagogische vorm omdat het pelgrims van innerlijke levenslessen voorziet. De route ondergaan maakt pelgrims ontvankelijk voor betekenisgeving en De Camino heeft alle kenmerken om tot een christelijk-gelovig zelfverstaan te komen.

De Camino zet aan tot innerlijke groei. De mate van inwijding is echter afhankelijk van bijvoorbeeld een symbolisch bewustzijn en een open ethische levenshouding. Het mystagogisch arrangement kan vooral effectief bemiddelen als er sprake is van een (aangereikt) christelijk referentiekader. Bij het ontbreken van een culturele of kerkelijke context zal een religieuze of zelfverving niet of nauwelijks groeien tot een christelijk-gelovig zelfverstaan.

De Camino bemiddelt geen geloof in de Drie-Ene God. De zelfverving wordt niet per definitie vanuit Gods aangezicht geduid. Ook is er een verschil in voorwaarden van opname en commitment van gelovigen en pelgrims.

In het vijfde hoofdstuk wordt aangetoond hoe in De Camino mystagogie herkenbaar is door middel van drie documentaires over De Camino.

De YouTube documentaires over De Camino zijn beoordeeld op mystagogie middels een observatiesheet, gebaseerd op de onderzoeksresultaten van hoofdstuk 4. De analyses van de informatie uit de sheets tonen in de onderzochte films aan dat er in de documentaires sprake is van mystagogie zoals in de literatuurstudie is betoogd.

De geloofsinwijding leidt niet in alle gevallen tot bemiddeling van het christelijke geloof, maar draagt wel bij aan menswording en gemeenschapsvorming.

### Ten slotte

Er zijn honderdduizenden pelgrims per jaar. Het onderzoeksresultaat kan onmogelijk worden gegeneraliseerd naar alle pelgrims. In dit Masteronderzoek geven drie anekdotische films echter een richting aan dat de informatie-overdracht en betekenisgeving van hedendaagse pelgrims te karakteriseren kan zijn als mystagogie. Dit Masteronderzoek presenteert een methode om mystagogie te duiden bij een arrangement als De Camino.

De doelstelling van dit Masteronderzoek was om de ervaring van de hedendaagse pelgrim theologisch te duiden. Theologisch gezien is er sprake van mystagogie omdat het bijdraagt aan menswording en gemeenschapsvorming.

De mate waarin het ook tot een christelijk zelfverstaan leidt en de mate waarin dit tot kerkgang leidt, viel buiten dit Masteronderzoek. Dit is een onderwerp dat verder bestudeerd kan worden.

Mystagogie is relevant voor het werkveld. Er wordt door voorgangers en geestelijk begeleiders veel aandacht gegeven aan het zoeken naar juiste woorden. Dit onderzoek toont aan hoe belangrijk het is om aandacht te hebben voor het symbolisch bewustzijn en aansprekende werkelijkheidsvisies. Dit heeft gevolgen voor zowel persoonlijke begeleiding, catechese als liturgie. Het zou interessant zijn om verder te bestuderen hoe dit vorm kan krijgen. Hoe kunnen pastores bijvoorbeeld het symbolisch bewustzijn van hun kerkgangers of pastoranten activeren? Hoe kunnen christelijke werkelijkheidsvisies beter aansluiten op de ervaringen van het geleefde leven?

Ook toont het aan dat gemeenschapsvorming onlosmakelijk verbonden is met het christelijke geloof, hoewel veel gelovigen denken zonder de kerk te kunnen geloven. Dit onderwerp zou in het licht van mystagogie nog eens grondig bestudeerd moeten worden.

De beroepsgroep kan veel leren van De Camino omdat geloofsontwikkeling daar succesvol lijkt plaats te vinden. Op die tocht is veel te ontdekken dat we toe zouden kunnen passen in de beroepspraktijk.

## Annex 1: Camino de Santiago Documentary Film - The Way

Naam documentaire	Naam pelgrim	Jaar		Minuut van – tot	Observatie / interpretatie
<b>Camino de Santiago Documentary Film - The Way</b>  <a href="http://www.youtube.com/watch?v=Ph5Ofi9dgk&amp;t=24s">www.youtube.com / watch?v=Ph5Ofi9dgk&amp;t=24s</a>	<b>Mark Shea</b> <b>33 jaar en komt uit Australië</b>	<b>2004 gelopen-2013</b> <b>gepubliceerd op YouTube</b> <b>1.202.313 keer bekeken in december 2018</b>		1-1.15 uur	
<b>1) Voorwaardenscheppende kenmerken</b>	weinig aanwezig	aanwezig	Geactiveerd		
Christelijk referentiekader		X	X	33 /1.15 53 /1.15	Katholieke opvoeding, gedoopt, 1 <sup>e</sup> communie en H. Vormsel gedaan. Zoekt naar nieuwe betekenis van geloof. Heeft kerkgang verwaarloosd
Ethische levenshouding;  <i>Zijn in het hier-en-nu</i> <i>Relativeren van problemen</i> <i>Openheid / ontvankelijkheid voor de betekenisgeving</i> <i>Uitstel van oordeel</i>		x	x	37 /1.15  45 /1 / 15	In het moment zijn, hoor de vogels, zie de bloemen. Verwacht niets van het leven, het goede komt tot je in eenvoud. Innerlijke strijd vraagt om in het hier in nu te zijn.
Symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd		x	x	53 /1.15	Vormsel naam is St James- ziet hier betekenis in. Geen toeval. Innerlijke stem zegt Jacobus hem; ik laat je niet in de steek.
<b>2) Doorgeven van geloof en levenshouding</b>	Fysiek bewustzijn	Emotioneel bewustzijn	Spiritueel bewustzijn		



Aanreiken van een Camino werkelijkheidsvisie	x	x	x	19-22 / 1.15 30 / 1.15	Duitse pelgrim vertelt hem over de fases van een pelgrimage; fysieke, emotioneel en spiritueel bewustzijn. De Camino voorziet.
Het wekken van een innerlijke ervaring	x	x	x	24 / 1.15	Mark krijgt blessures, is boos en ziek. Denkt terug aan de fases die een pelgrim doormaakt.
Het duiden van een innerlijke ervaring	x	x	x	26 / 1.15 57 / 1 / 15	In de herberg krijgt hij soep en kameraadschap, zie je wel dat De Camino voorziet. De schoonheid van de natuur. Het fysieke en emotionele lijden is nodig om spiritueel inzicht te verkrijgen.
<b>3) Diepte van mystagogie</b>	geheimen van het bestaan	genade	Roeping tot de gemeenschap		
Aanwezigheid van inwijding	x	x	x	39 / 1.15 1.10 / 1.15	Mark heeft door zijn zelfervaring een besef dat het leven een geheim is. Dat hij dacht dat dit geheim zou openbaren in geheime genootschappen, echter, hij ervaart het transcendente in de eenvoud. Mark heeft moeite om zijn eigen spiritualiteit woorden te geven, het is een besef zich gedragen te weten. Een besef dat God verbonden is met eenvoud. Genade is omschreven door mark als een besef om niets te verwachten van God en het leven.

					Geroepen tot gesprek met de andere pelgrims. Pas in de inleiding van zijn film staat geschreven dat hij de film beschikbaar stelt ter inspiratie van aspirant en ervaren pelgrims.
<b>4) Opname in de gemeenschap</b>	Deelname aan rituelen	Omarmen van voorschriften, regels	Teruggeven aan andere pelgrims		
Deelname aan arrangement	x	x	x	58 /1 / 15	Legt steen bij Cruz de Ferro  Mark loopt de hele film door met rugzak op, neemt deel aan Eucharistievieringen, gaat naar herbergen, neemt deel aan gemeenschappelijke maaltijden. Gaat het gesprek aan met mede-pelgrims.
Wie zijn er betrokken bij mystagogie in De Camino	Mede-pelgrims oud hoogleraar, Duitse pelgrim, priester	Gooit 3 stenen bij Cruz de Fero voor om 3 problemen achter te laten.			Zijn mede-pelgrims, het boek over De Camino van Paulo Coelho

## Annex 2: Camino de Santiago documentary, a journey of the mind

<b>Naam documentaire;</b> Camino de Santiago documentary, a journey of the mind  <a href="https://www.youtube.com/watch?v=f4R30r6Tync">https://www.youtube.com/watch?v=f4R30r6Tync</a>	<b>Naam pelgrim</b> Drew Robinson	<b>Jaar 2012</b> Op YouTube 2013	<b>In december '18 is het</b> 256,256 bekeken  41 minuten	Minuu t van – tot	<b>Observatie / interpretatie</b>
<b>1) Voorwaardenscheppende kenmerken</b>	weinig aanwezig	aanwezig	Geactiveerd		
Christelijk referentiekader	x				
Ethische levenshouding; <i>Zijn in het hier-en-nu</i> <i>Relativeren van problemen</i> <i>Openheid / ontvankelijkheid voor de betekenisgeving</i> <i>Uitstel van oordeel</i>		x	x	3 /41	<i>The owner of the albergue helped to settle me in and after the communal diner I knew I wanted retracing the footsteps of history, I wanted it to be different, I wanted to be open and let the journey leave a mark on me.</i>  <i>In July of 2012, I set out on a journey that would forever change my life. Starting in St. Jean Pied de Port, climaxing in Santiago de Compostella, and finishing in Finisterre, I realized that being a pilgrim is not just a part of what you do. It becomes a part of who you are.</i> Er is altijd tijd voor ontmoeting
Symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd				4 /41	De pelgrimsweg heeft hem geroepen

				29 /41	Theaterstuk over Galicië dat de strijd tot wedergeboorte vertolkt, blijkt een metafoor voor zijn Camino ervaring
<b>2) Doorgeven van geloof en levenshouding</b>	Fysiek bewustzijn	Emotioneel bewustzijn	Spiritueel bewustzijn		
Aanreiken van een Camino werkelijkheidsvisie	17 /41 Aangevallen door horzels	26 /41 enorm verdriet	19 /41 levenslessen	20 /41 12 /24	Belgische priester leeft van 3 euro per dag- geluk zit hem in eenvoud Er is altijd tijd voor waardering van het alledaagse
Het wekken van een innerlijke ervaring				15 /41	De Camino heeft altijd genoeg aan eten, drinken en kameraadschap
Het duiden van een innerlijke ervaring					Leef in eenvoud Camino provides en geeft aan dat hij de levenslessen nooit vergeten zal.
<b>3) Diepte van mystagogie</b>	geheimen van het bestaan	genade	Roeping tot de gemeenschap		
Aanwezigheid van inwijding	x			36 /40 24 /40	<i>Walking 20 miles a day for a month really gives the mind the freedom it needs to contemplate what's important. I took that trip to celebrate finishing graduate school, and vowed to make travel a part of my life.</i>  <i>That pilgrimage changed me in the most beautiful way. Walking 20 miles a day for a month really gives the mind the freedom it needs to contemplate what's important.</i>

4) Opname door de gemeenschap	Deelname aan rituelen	Omarmen van voorschriften, regels	Teruggeven aan andere pelgrims		
Deelname aan arrangement	x	x	x	36 /41	<p><i>Walking Camino de Santiago is one of the most incredible things I've done in my life. Leading up to my walk across Spain, I relied heavily on the Camino forum and personal accounts from fellow pilgrims. Since returning from Spain, I've found it impossible to let go of what the Camino means to me. The Camino has given me so much, and I feel it's my duty to try and give back.</i></p>
				31 /41	<p>Hij woont de pelgrimsmis bij, houdt zijn pelgrimspas bij en haalt zijn certificaat op. Maar geeft geen reflectie wat de rituelen met hem doen. Behalve de wierrookspot die indruk maakt.</p>
				24 /41	<p>Drew is onder de indruk hoe mede-pelgrims hun gedachten, vragen, strijd en triomf aan papier toevertrouwen.</p>
Wie zijn er betrokken bij mystagogie in De Camino	Mede-pelgrims				<p>Drew portretteert allerlei mede-pelgrims die hem iets doen realiseren. Zo stuurt de Koreaanse Melany 10 kilo uit haar rugzak naar huis en knipt haar haar af- je moet los durven laten. Hij vertelt over de Utrechtse dokter die vrijwilligerswerk doet in de herberg. Moeder en dochter die onderweg gaan maar moeder reist per bus.</p>

### Annex 3: The Writer's Vlog: Life lessons from pilgrims

Naam documentaire;	Naam pelgrim	Jaar		Minuut van – tot	Observatie / interpretatie
The Writer's Vlog: Life lessons from pilgrims <a href="http://www.youtube.com/watch?v=xgwxNMZ96Uc">www.youtube.com / watch?v=xgwxNMZ96Uc</a>	Jenneke van Genechten	2018	9.792 keer bekeken in december 2018		
<b>1) Voorwaardenscheppende kenmerken</b>	weinig aanwezig	Aanwezig	Geactiveerd		
Christelijk referentiekader	x				Jenneke spreekt verschillende malen over het Universum als het Transcendente
Ethische levenshouding; <i>Zijn in het hier-en-nu</i> <i>Relativeren van problemen</i> <i>Openheid / ontvankelijkheid voor de betekenisgeving</i> <i>Uitstel van oordeel</i>		X	x		Open, ontvankelijk en nieuwsgierig en probeert geen verwachtingen te hebben.
Symbolisch bewustzijn gewekt en geactiveerd		x	x	4 /32  14 /32	<i>The Camino calls you, you should feel privileged. I am grateful for this.</i> <i>I feel empty but I feel guided</i>
<b>2) Doorgeven van geloof en levenshouding</b>	Fysiek bewustzijn	Emotioneel bewustzijn	Spiritueel bewustzijn		
Aanreiken van een Camino werkelijkheidsvisie	x Week 1 the body Week 2	x	X	4 /32	<i>Treat your body as a new born. Give it what it needs.</i> <i>Trust your gut feeling, it always knows better than your head.</i>

	Emotions Week 3 spirit Week 4 freedom			26 /32  30 /32  8 /32  17 /32	<i>Whenever you are stuck in life, go walk. Walk alone in nature, without your phone, without a purpose, just walk</i>  <i>Universe provides</i>  <i>Be grateful</i>  <i>Don't overthink, trust it will come by itself, by this way, you can live in the moment</i>
Het wekken van een innerlijke ervaring	x	x	x	8 /32  12 /32	Jenneke ervaart pijn in haar voeten en been, een infectie op haar teen, ze huilt van blijdschap en verdriet
Het duiden van een innerlijke ervaring	x	x	?	19 /32	Jenneke neemt een taxi als ze er helemaal doorheen zit. Is een teken van het Universum
<b>3) Diepte van mystagogie</b>	geheimen van het bestaan	genade	Roeping tot de gemeenschap		
Aanwezigheid van inwijding	?	?	X	18 /32	Geen expliciete verwijzing naar geheim van het bestaan of genade. Ze is dankbaar en ontroert. Wel expliciete wending naar het belang van gemeenschap  connecting with others is what life gives value
<b>4) Opname door de gemeenschap</b>	Deelname aan rituelen	Omarmen van voorschriften, regels	Teruggeven aan andere pelgrims		

Deelname aan arrangement	x		X		Ze neemt deel aan vieringen, slaapt in herbergen, deelt haar levenslessen, Legt een steen in Cruz de Ferro.
Wie zijn er betrokken bij mystagogie in De Camino	Mede-pelgrims			24 /32	Florian wie luistert zonder te oordelen



## Bibliografie

- Akker, A. v. (2015, November 23). *www.heiligen.net*. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van <http://www.heiligen.net/heiligen/07/25/07-25-0044-jacobus.php>
- Barry, G. (sd). *followthecamino*. Opgeroepen op januari 25, 2019, van <https://followthecamino.com/blog/personal-growth/>
- Berk, T. v. (2000). *Mystagogie. Inwijding in het symbolisch bewustzijn*. Zoetermeer: uitgeverij Meinema.
- Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland 1966-2015*. Utrecht: Uitgeverij Ten Have.
- Bisterbosch, H. (2015, juni 22). *www.santiago.nl*. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van <https://www.santiago.nl/sites/default/files/mediatheek/PM%2014-15%20RW%20Bisterbosch%20%20Copy.pdf>
- Burgman, H. (2000). *Losgelopen woorden. Voetnoten bij een kleine dood. Een voetreis naar Santiago de Compostela*. Baarn: Gooi en Sticht.
- Camino de Santiago NGSJ. (2018, oktober 10). *Facebookgroep Camino de Santiago*. Opgeroepen op oktober 15, 2018, van [https://www.facebook.com/groups/genootschap/?multi\\_permalinks=1144239825726739&notif\\_id=1539171397520140&notif\\_t=feedback\\_reaction\\_generic](https://www.facebook.com/groups/genootschap/?multi_permalinks=1144239825726739&notif_id=1539171397520140&notif_t=feedback_reaction_generic)
- D.B.Baarda, M. G. (2013). *Basisboek Kwalitatief onderzoek, Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Houten: Noodhof Uitgevers bv Groningen.
- de Jong-van Campen, A. M. (2009). *Mystagogie in werking. Hoe menswording en gemeenschapsvorming gebeuren in Christelijke inwijding*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Genechten, J. v. (Regisseur). (2018). *The Writer's Vlog: Pilgrimage to Santiago de Compostela 2018* [Film].
- Groener. (2003). *Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor*. Zoetermeer : Meinema.
- H. Vuijsje. (2018, februari 21). De comebackkid op de camino. De pelgrimsroute van Santiago de Compostela naar Kaap Finisterre. *de Groene*, pp. 8-9.
- Hollhuber, D. (2012). *ANWB wandelgids Spaanse St. Jacobsroute*. Den Haag: ANWB.
- Houtteman, Y. (2017, july). Opgeroepen op september 29, 2018, van : [http://www.betweenages-project.eu/files/BANetwork2018/Outputs/BA\\_Network\\_07a\\_BE\\_eng.pdf](http://www.betweenages-project.eu/files/BANetwork2018/Outputs/BA_Network_07a_BE_eng.pdf)

- Lange, F. d. (2017). *Heilige Onrust. Een pelgrimage naar het hart van religie*. Utrecht: Uitgeverij Ten Have.
- Mink, W. (ND). Opgeroepen op september 13, 2018, van [www.catharijneverhalen.nl](http://www.catharijneverhalen.nl):  
<https://www.catharijneverhalen.nl/page/1121/de-dood-van-jacobus>
- Mink, W. (N.D.). *www.catharijneverhalen.nl*. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van  
<https://www.catharijneverhalen.nl/page/1119/jacobus-de-meerdere>
- Nederlands Genootschap van Sint Jacob. (2017, december 13). *www.santiago.nl*. Opgeroepen op 2018, van <https://www.santiago.nl/nieuws/300000e-compostela-2017>
- Nederlandse Sint Jacobsgenootschap. (N.D.). *www.santiago.nl*. Opgeroepen op augustus 12, 2018, van <https://www.santiago.nl/interview-met-hans-burgman>
- NGSJ. (sd). *facebookpagina Camino de Santiago- NGSJ*. Opgeroepen op oktober 16, 2018, van <https://www.facebook.com/groups/genootschap/about/>
- NGSJ. (ND). *Camino de Santiago - NGSJ*. Opgeroepen op Oktober 16, 2018, van Facebook groep: <https://www.facebook.com/groups/genootschap/about/>
- Nomadic dreamer. (sd). Opgeroepen op januari 25, 2019, van <http://www.nomadicdreamer.com/camino-de-santiago-physical-mental-and-spiritual-change/>
- Overlander.tv (Producent), & Shea, M. (Regisseur). (2004). [Film]. Australië.
- Pelgrimskantoor. (2018). <https://oficinadelperegrino.com>. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van <https://oficinadelperegrino.com/estadisticas/>
- Post, P. (2000). *Het wonder van Dokkum. Verkenningen van een polulair religieus ritueel*. Nijmegen: valkhof Pers.
- Powel, C. (2018, december 10). <http://enrichmentjournal.ag.org>. Opgeroepen op januari 25, 2019, van [http://enrichmentjournal.ag.org/200902/200902\\_114\\_fearfully\\_made.cfm](http://enrichmentjournal.ag.org/200902/200902_114_fearfully_made.cfm)
- Rekve, I. (2018). *Camino Forum*. Opgeroepen op november 12, 2018, van [www.caminodesantiago.me](http://www.caminodesantiago.me): <https://www.caminodesantiago.me/community/threads/2018-pilgrim-numbers-set-to-reach-300-000-this-week.58545/>
- Robinson, D. (Regisseur). (2013). *Camino de Santiago documentary, a journey of the mind* [Film].
- Rottier, H. (sd). *www.catharijneverhalen.nl*. Opgeroepen op augustus 24, 2018, van <https://www.catharijneverhalen.nl/page/2019/niet-naar-santiago-en-weer-terug>
- Shea, M. (Regisseur). (2004). *Camino de Santiago Documentary Film - The Way* [Film]. Spanje.
- Simmelink, B. (2018, september). *caminoacademie.nl*. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van [www.caminoacademie.nl](http://www.caminoacademie.nl): <http://www.caminoacademie.nl/about/>

St Jacobsroute. (2013). *facebookpagina Sint Jacobs route*. Opgeroepen op oktober 16, 2018, van <https://www.facebook.com/groups/SintJacobsRoute/about/>

St-Jacobsgilde. (sd). Opgeroepen op augustus 8, 2018, van <http://www.stjacobusgilde.nl>: <http://www.stjacobusgilde.nl/over-jacobus/heilige-jacobus-de-meerdere.html>

UNESCO World heritage. (2018). *Routes of Santiago de Compostela in France*. Opgeroepen op augustus 21, 2018, van <http://whc.unesco.org>: <http://whc.unesco.org/en/list/868>

Unesco World heritage. (2018). *www.whc.unesco.org*. Opgeroepen op augustus 21, 2018, van Santiago de Compostela (Old Town): <http://whc.unesco.org/en/list/347>

van Gils. T. (2018, december 8). *www.dutchcowboys.nl*. Opgeroepen op januari 2018, 6 , van <https://www.dutchcowboys.nl/video/dit-gebeurt-er-allemaal-op-youtube-in-een-dag>

Vuijsje, H. (1990). *Pelgrim Zonder God. Een voettcht van Santiago de Compostela naar Amsterdam*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.

Wiering, J. (2015). *Masterscriptie De Unieke Camino*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Zusters OLV van Bunderen. (N.D.). *de rituelen van Compostela gangers*. Opgeroepen op augustus 8, 2018, van <http://www.tenbunderen.be>: <http://www.tenbunderen.be/bedevaarten/compostelarituelen.html>